

Державний заклад
“Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Соловйова Юлія Євгеніївна

“НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ДОЛІ...”

**Мотиви державотворення в письменницькій
публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.**

Старобільськ – 2015

УДК 82-92:94(477)“198/200”
ББК 76.02:63.3(4Укр)6
С 60

*Друкується за рішенням ученої ради ДЗ “Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка”
(протокол № 10 від 26 червня 2015 року).*

Наукова редакція

Галич Валентини Миколаївни, доктора філологічних наук, професора кафедри журналістики ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Рецензенти

Пономаренко Л. Г. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри видавничої справи, редагування та української філології Класичного приватного університету

Галич О. А. – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та компаративістики Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Носко А. М. – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету

Соловйова Ю.Є.

С 60 “На перехрестях долі...”. Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: Монографія / Наук. ред. Галич В. М. / Ю. Є. Соловйова; Держ. закл. “Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2015. – 225 с.

У монографії здійснено комплексне дослідження парадигми мотивів державотворення, представлених у письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Ураховано суспільно-політичні фактори доби, проаналізовано жанрове різноманіття національно-світоглядної публіцистики письменників, систематизовано заголовковий комплекс публіцистичних текстів за способом впливу на читачів і державотворчим змістом. Образ української держави, створений письменниками-публіцистами, розглянуто на основі вивчення концептуального змісту їхньої метафорики.

Для науковців, викладачів, студентів, журналістів, а також усіх, хто цікавиться історією української публіцистики та державотворчим процесом України.

ISBN 978-966-617-369-3

© Соловйова Ю.Є., 2015
© ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015

ЗМІСТ

СЛОВО ДО ЧИТАЧА	5
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. Письменницька публіцистика на зламі століть як предмет наукового пошуку	12
1.1. Стан розробки проблеми	12
1.2. Методи дослідження	26
1.3. Термінологічна база	31
РОЗДІЛ 2. Парадигма мотивів державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.	41
2.1. Державницький поступ України: від перебудови до утвердження незалежності	41
2.2. Основні мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці	49
2.3. Міграційні процеси й питання діаспори: точки зіткнення й аспекти взаємодії	93
РОЗДІЛ 3. Жанрове втілення мотивів державотворення в публіцистиці письменників	102
3.1. Поняття жанру в системі наукових поглядів	102
3.2. Комунікативна стратегія впливу на реципієнта жанру промови	107
3.3. Стаття як спосіб актуалізації проблем та шляхів їх вирішення	116
3.4. Інтерв'ю в жанровій парадигмі письменницької публіцистики	122
РОЗДІЛ 4. Комунікативно-прагматична спрямованість публіцистичних текстів письменників	131
4.1. Заголовкова система публіцистичних творів письменників	131

4.2. Метафоризація концептів дійсності в публіцистиці письменників	152
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	206
Додаток А. Змістові складники парадигми мотивів державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.....	206
Додаток Б. Психолінгвістичний експеримент.....	211

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

(замість передмови)

Кінець ХХ століття позначився активними державотворчими процесами, до яких була залучена й Україна. Зміна суспільно-політичних ролей у світовому просторі численних національних спільнот кардинально змінила й ситуацію у сфері суспільного та індивідуального світогляду й самоідентифікації – що, у свою чергу, знайшло своє відображення у соціокомунікативному дискурсі, зокрема в журналістиці. Вважаємо, на особливу увагу заслуговує відображення згаданих процесів у публіцистиці, зокрема в письменницькій. Адже сучасна публіцистика засвідчує пошук шляхів національного розвитку, відображає сучасні політичні, економічні, соціокультурні тенденції, виносить на суд громадськості найважливіші константи національного буття.

Письменницька публіцистика – це високо інтелектуальна журналістика, яка відіграла неоціненну роль у збудженні національної свідомості українського суспільства. Українська література і культура багата на лідерів національного руху, можна згадати імена багатьох непересічних постатей різних століть. Але, вважаємо, що обрані для дослідження національно-світоглядної публіцистики автори – яскраві представники письменницької плеяди та поборники незалежного розвитку України, а їх праці гідні наукового студіювання.

Наша наукова розвідка – це намагання поєднати мікро- і макропогляди на процес державотворення, прагнення потрактувати його водночас як текст і як дискурс, враховуючи як поетику, так і соціальний контекст. Це відкриває нові підходи до розуміння націє- і державотворчого змісту української публіцистики періоду зламу століть. Усвідомлюємо, що зараз українська держава перебуває на шляху доленосних випробувань, багато проблем розглядається під іншим кутом зору, з'являються нові інтерпретатори й інтерпретації, але, наголошуємо: переосмислення нами переломної доби в історії української

держави відбувається в межах чітко зазначеного часового проміжку, а саме з 1989 по 2004 рр. Подальші знакові події української історії, шляхи розвитку українського соціуму, висвітлювані публіцистикою, безумовно, становлять суспільний інтерес і, сподіваємось, будуть студійовані науковцями.

Наше скромне дослідження присвячуємо всім небайдужим українцям, які живуть з вірою в майбутнє України, її народу, не дивлячись ні на які іноді, здавалось би, нездоланні труднощі.

Монографію можна використовувати як підручний матеріал у викладанні дисциплін для спеціальності журналістика: історія української журналістики, публіцистика, художньо-публіцистичні жанри тощо.

Особливу подяку висловлюємо духовному і науковому наставникові – професору Валентині Миколаївні Галич, рецензентам і моїм батькам, які завжди, навіть у дуже важкі часи, вірили і підтримували.

Юлія Соловійова

ВСТУП

Історія людства невпинна й неповторна у своєму розвитку. На зміну одним епохам, історичним подіям і дійовим особам приходять інші. Кожна країна проходить свій шлях становлення від певних форм народного об'єднання до статусу незалежної держави. Україна тривалий час виношувала віковичну мрію про свободу й незалежність, свідченням чого є народнопоетична творчість і художні твори українських письменників – яскравих виразників прагнень, думок, мрій народу. Проте як суверенна держава Україна постала лише наприкінці ХХ ст. Процес державотворення відбувається досить складно й має свої динамічні етапи – від ейфорії, оптимістичних сподівань, через зневіру, моральне спустошення, а то й апатію, до усвідомлення реальних дій, значущості кожної людини в розбудові нової незалежної європейської країни.

Державницький поступ України виявив головні актуальні й гострі проблеми в різних сферах суспільного життя, над вирішенням яких працюють науковці провідних галузей, політологи, політики, представники трьох гілок влади. З перебігом часу з'являються праці, у яких українське державотворення аналізується на основі його висвітлення засобами масової інформації як друкованими, так і аудіовізуальними. Роль же творчих особистостей, зокрема письменників, у процесі державного будівництва раніше не досліджувалась. А саме вага письменницького слова, широта й глибинність його мислення, індивідуальний стиль, образне відображення інформації в поєднанні з логічністю її викладу, а також вплив творчості публіциста на формування масової свідомості, його конкретні дії, безпосередня участь у визначальних, доленосних історичних моментах становлять науковий інтерес.

На нашу думку, Олесь Гончар, Іван Драч, Павло Мовчан, Юрій Мушкетик, Борис Олійник, Дмитро Павличко й Володимир Яворівський – найяскравіші представники державотворчого процесу серед митців кін. ХХ –

поч. ХХІ ст., а їхня публіцистика – зразок індивідуальної майстерності й те джерело, на основі якого можна повно й усебічно дослідити мотиви державотворення України й тим самим заповнити лакуну в історії національної журналістики.

Історичний поступ Української держави складався так, що лідерами нації, її пророками й речниками часто ставали митці, зокрема письменники. Філософічність їхнього мислення, соціальна інтуїція, високий рівень абстрагування й внутрішнє чуття змін дозволяли справді видатним особистостям своєї епохи прогнозувати майбутнє, передбачати поступальний розвиток країни, моделювати історично значущі ситуації. Бездержавний статус українців і розуміння національної ситуації робили письменників соціально активними особистостями із власною громадянською позицією, яка формулювалася в їхніх творах. Такий тип творчої особистості притаманний українській літературі, хоча, за словами Д. Павличка, “... письменники-діячі трапляються в кожній національній культурі, але там, де національні проблеми не розв’язані, там їх особливо багато. Нам треба пам’ятати, що національна гордість українців локалізується переважно в культурі. Кажучи інакше, наша нація створена не шаблею Богдана, а поезією Тараса [200, с. 117]”.

Вважаємо, що обрані нами особистості є гідними представниками такого типу письменників-діячів із власним чітким поглядом на шлях розвитку України й глибоким усвідомленням невідворотних змін у її суспільно-політичному житті. Саме вони були не тільки свідками, а й реальними учасниками державотворення нашої країни, а їхня публіцистика на зламі епох, що охопила перебудовчі процеси, розпад величезної імперії СРСР, утворення нових незалежних держав і перші десятиліття їх існування, часто була тим аналітичним і впливовим джерелом інформації, що висвітлювала й аналізувала ці історичні події. На початку 90-х р. ХХ ст. Ю. Мушкетик так оцінював роль публіцистики в житті суспільства: “Думка одностайна: з літературних жанрів сьогодні попереду публіцистика. В

основному – не художня, художня публіцистика покотилась кудись далі – за видноколи поезії, прози, а публіцистика із закликом, погрозою, з молінням. <...> Старезний дід – час – залишить дещицю, яка потрібна. А поки що вона працює на потребу дня. Водночас ясно – без політичних виступів не прожити. Я за ті виступи, де не тільки пафос, а насамперед глибокий аналіз, думка, потужна інформація [176, с. 3]”.

Український народ як бездержавний зберіг себе в мистецтві. Відсутність загальнонаціональних лідерів, історичні перипетії робили соціально активними українських письменників, які в більшості своїй не стояли осторонь важливих суспільних проблем. Слушними є слова Є. Маланюка: “Як в нації вождя нема, Тоді вожді її поети [156, с. 236]”.

Уміле поєднання публіцистичної творчості з політичною діяльністю характерне для обраних нами персоналій. Усвідомлення відповідальності за свої слова та дії вже первісно єднає ці дві сфери їхнього життя, а можливість впливу притаманними публіцистиці засобами на оціночні позиції соціуму певним чином наближує публіциста до політика.

На впливогенній силі слова, особливому місці публіцистики в житті України наголошував і відомий учений, публіцист, теоретик журналістики В. Здоровега, пояснюючи це історичним розвитком і своєрідністю менталітету. Він акцентував: “Історичні обставини склалися так, що на сторожі коло рідного люду кращі його мислителі могли поставити не власну державу, не силу закону, а лише слово у формі сотень тисяч пісень і дум, переказів, легенд і міфів, художніх, а також *публіцистичних творів* (виділення наше. – Ю. С.) [95, с. 226]”.

Переконані, що кін. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. знаменував собою період особливого розквіту публіцистичного слова – засобу впливу на громадську думку, дзеркала суспільно-політичного життя й джерела національного відродження. У цей час з’явилися гостро актуальні виступи журналістів, письменників, що стали гідними нащадками талановитих публіцистів-попередників.

Українська публіцистика на зламі епох, на шляху творення незалежної України представила новий рівень майстерності, власної значущості й впливовості, жанрово-композиційної довершеності тексту, емоційного його наповнення й суспільного спрямування в утвердженні національних запитів народу. Із року в рік, відходячи в минуле, слово публіциста залишає по собі правдиві свідчення подій, очевидцем яких він був, змушує аналізувати сьогодення й розмірковувати над майбуттям.

Актуальність монографії зумовлена відсутністю в сучасній теорії масової комунікації комплексного дослідження мотивів українського державотворення, зафіксованих у письменницькій публіцистиці, необхідністю вивчення й надання належної оцінки ролі визначних письменників-публіцистів у період зміни суспільно-політичного устрою України й набуття нею нового політичного статусу. Аналіз мотивів державотворення дозволяє представити уроки довершеності публіцистичного слова, акумульовані у творчості письменників, та, спираючись на їх досвід, краще зрозуміти особливості політичного дискурсу незалежної України й спроектувати можливі моделі її розвитку.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали праці з теорії масової комунікації, зокрема публіцистики (О. Богуславський [25], В. Буряк [30], М. Бутиріна [31–32], В. Галич [41–43], М. Житарюк [85], В. Здоровега [90–96], Н. Зелінська [97], В. Карпенко [108–109], Е. Лазарева [135], Ю. Лазебник [136–137], В. Лизанчук [144], Й. Лось [150], І. Лубкович [151], А. Москаленко [174], Д. Прилюк [214–216], Є. Прохоров [217–218], В. Різун [224–228], М. Скуленко [243–244], О. Тертичний [256], В. Шкляр [286], Н. Шудря [287]), дослідження, що стосуються медіатексту (А. Мамалига [157–160], З. Партико [203], Б. Потятиник [211], О. Селіванова [235–236], М. Феллер [268–269]), дискурсу (Л. Павлюк [202], К. Серажим [237], О. Тріщук [262], Г. Яворська [300]), елементів політичної комунікації (А. Баранов [7], І. Брага [26], Х. Дацишин [59–60], Г. Почепцов [212], І. Філатенко [270], О. Чадюк [273], А. Чудінов [280]), наукові студії з

когнітивної лінгвістики (Дж. Лакофф [138], Е. Маккормак [155]) й теорії мовної комунікації (Н. Арутюнова [3–5], Т. ван Дейк [62], О. Сербенська [239–240]) та сформували його термінологічний апарат.

Джерельну базу монографії становлять публіцистичні тексти, надруковані в періодиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст., а також подані в книгах Олеся Гончара “Чим живемо: На шляхах до українського Відродження” (К., 1993) [48], І. Драча “Політика” (К., 1997) [74] та “Від Форуму до Форуму” (К., 2006) [68], П. Мовчана “Координати часу” (К., 1999) [170], Б. Олійника “Криниці моралі та духовна посуха” (К., 1990) [187] та “Переклади. Публіцистика” (К., 2006) [186], Д. Павличка “Біля мужнього світла” (К., 1988) [193] та “Українська національна ідея” (К., 2004) [200], В. Яворівського “І засурмив янгол...” (К., 1993) [290] та “Що ж ми за народ такий?” (К., 2001) [296], (К., 2002) [297].

РОЗДІЛ 1

ПИСЬМЕННОЦЬКА ПУБЛІЦИСТИКА НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ПОШУКУ

1.1. Стан розробки проблеми

Тема наукової роботи “Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: еволюція, поетика, прагматика” зумовила дослідження джерельної бази в трьох напрямках. По-перше, вивчення праць, у яких закладені теоретичні основи як публіцистики в цілому, так і письменницької зокрема, по-друге, залучення історіографії творчості досліджуваних нами письменників, по-третє, висвітлення проблеми розвитку української державності, що знайшла своє наукове обґрунтування в теоретичних розробках учених.

У шістдесятих роках ХХ ст. російський журналістикознавець Є. Прохоров зазначав, що теорія публіцистики як самостійна наука ще не розроблена. У зв'язку з цим як передоснову він згадував статті Іванова-Грамена в журналах для працівників друку й у журналі “Современник” (1922), у яких автор намагався сформулювати засади публіцистики, а також заклики підвищувати рівень публіцистики й майстерності публіцистів у “Большевистской печати” (1937) і “Советской печати” (1956, 1958, 1959). Певні сподівання покладались і на Всесоюзні творчі наради публіцистів, що відбулись у 1963, 1967 рр. [218, с. 4–5].

Але активна робота над створенням теоретичної бази публіцистики розпочалась у II пол. ХХ ст. З'являються праці як українських (П. Автомонова [1], Д. Баранника [6], М. Гурладі [58], В. Здоровеги [90–94; 96], В. Качкана [111–114], Ю. Лазебника [136–137], А. Мамалиги [157–158], А. Москаленка [172–173], М. Парця [204], Д. Прилюка [214–216], В. Шкляра [286]), так і російських (В. Горохова [50–51], Л. Кайди [105], М. Мезенцева [164], Є. Прохорова [217–218], О. Радова [221], М. Стюфляєвої [248–249], Ю. Суровцева [250], В. Учонової [263–266], В. Фоміних [271], М. Черпахова

[276–277] та ін.) учених. У роки незалежності додалися наукові розвідки М. Житарюка [85], В. Іванова [101–102], Й. Лося [150], І. Михайлина [167–168], В. Різуна [224–227], В. Святюця [234] та ін.

Окремо треба назвати працю М. Шлемкевича “Новочасна потуга (Ідеї до філософії публіцистики)”, у якій були закладені основи т. зв. “світоглядної публіцистики” [285].

У дисертаційних роботах учені розробляли багатоаспектні проблеми теорії публіцистики, зокрема: публіцистика як окремий вид літературної творчості, її взаємозв’язок з іншими формами суспільної свідомості, методологія, предмет, об’єкт і функції публіцистики, зміст і форма публіцистичного твору, природа публіцистичного узагальнення, проблема факту й образу в публіцистиці, впливовеність публіцистичного слова – В. Здоровега “Публицистика, её природа, общественная роль, гносеологические и психологические основы” (М., 1970), М. Тихоцький “Проблемы языка и стиля публицистического произведения” (Минск, 1972), В. Учонова “Происхождение и развитие публицистики как рода литературно-политической деятельности” (М., 1973), І. Архипов “Публицистический образ: генезис, структура, функции” (Л., 1977), І. Саченко “Публицистика в борьбе против фашизма и неонацизма: (Исторический опыт, традиции, практика)” (К., 1982), Н. Шудря “Эстетические особенности публицистического творчества” (К., 1985), М. Скуленко “Основы теории убеждающего воздействия публицистики” (К., 1986), В. Качкан “Традиции и новаторство советской публицистики” (К., 1988), В. Шкляр “Публицистика и художественная литература: продуктивно-творческая интеграция” (К., 1989), В. Корнеєв “Експлікація прихованого впливу публіцистичного тексту” (К., 2002), І. Онищенко “Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах” (Дніпропетровськ, 2005); жанрова система публіцистики – М. Барманкулов “Жанры и формы событийной информации публицистики. Их общность и специфика в печати, телевидении, радиовещании” (Алма-Ата, 1974), Д. Синіца “Художньо-

публіцистичні жанри у літературі російського зарубіжжя (творча спадщина І. О. Ільїна)” (Сімферополь, 2006); структурні особливості публіцистичного тексту – Л. Власова “Некоторые особенности структуры публицистического текста” (К., 1985), А. Мамалига “Закономерности системно-структурной организации публицистического текста” (К., 1987); різновиди публіцистичних текстів – Б. Черняков “Становление изобразительной публицистики в дооктябрьской большевистской газете” (К., 1983), О. Коновець “Функционально-структурные особенности современной советской научной публицистики” (К., 1984).

Письменницька публіцистика в Україні 1920–1970-х рр. (проблематика, жанри, художня майстерність) ставала об’єктом дослідження докторської дисертації Н. Заверталюк [87]; публіцистику як один із горизонтів відображення інформації аналізував В. Буряк [30]; передумови виникнення, етапи розвитку наукової публіцистики та її поетикальні особливості вивчала Н. Зелінська [97].

Комунікативні процеси, що відбуваються в межах публіцистики як жанру (на матеріалі журналів “Літературно-науковий вісник” і “Питання філософії та психології”), досліджувала М. Бутиріна [31]. Раніше з позицій комунікативістики газетну публіцистику вивчала І. Маїлян [154].

Міфологічну символіку публіцистики С. Петлюри аналізував О. Чекмишев [274]. Публіцистика постала одним із рівнів дослідження українознавчих студій І. Огієнка в дисертаційній роботі М. Тимошика “Українознавчі проблеми в науковій, публіцистичній, редакторській і видавничій діяльності Івана Огієнка” (К., 1997).

Вагомою для нас є дисертація О. Романчука, у якій він, обравши системний метод дослідження, проаналізував у зіставленні історичну публіцистику 20–30-х рр. і 80–90-х рр. ХХ ст. крізь призму державотворення та процесу становлення громадянського суспільства в Україні [230]. Новизну цієї роботи зумовлює запропонований дисертантом системний метод, як він вважає, найдоречніший при вивченні публіцистики. Значна увага в

дисертаційній роботі привертається утвердженню історичною публіцистикою базових цінностей українського народу – мови, культури, духовності, що яскраво виявляється й у письменницькій публіцистиці, яку ми досліджуємо. Погоджуємось також із думкою О. Романчука щодо зростаючої ролі публіцистики в кризові для суспільства часи.

Публіцистична творчість шістдесятників, її вплив на розвиток, тематику публіцистики 90-х рр. ХХ ст. та ідейне спрямування останньої стали предметом дисертації С. Гришиної [56]. Важливими для нас є розгляд авторкою тенденцій висвітлення в публіцистиці проблеми української національної ідеї, а також запропонована нею тематична, хронологічна, мовностилістична класифікація публіцистичних текстів, присвячених глобальній аварії на ЧАЕС.

На матеріалі публікацій журналів “Київ” і “Вітчизна” вивчала концептуально-тематичні особливості та тенденції розвитку української публіцистики періоду 1985–1990 рр. Н. Желіховська [83]. Показовим є розуміння здобувачкою ролі публіцистики у висвітленні в цей переломний період проблем культури, науки, освіти, медицини, суспільної моралі та ідеології. Публіцистика розглядається Н. Желіховською як складовий елемент процесу українського державотворення та становлення громадянського суспільства.

Українська, російська та білоруська публіцистика посткомуністичного періоду, особливості її розвитку, класифікаційні параметри, світоглядні орієнтації, вплив на суспільно-політичну ситуацію в державі досліджувались О. Левковою [139]. Дисертантка ввела поняття “публіцистика з прикметниками” [139, с. 18] (політична, світоглядна, історична тощо), проте такий її різновид, як письменницька, в її науковій роботі не зустрічається.

Учені приділяють велику увагу й вивченню мовних засобів публіцистики. Зокрема, ґрунтовне висвітлення знайшли такі проблеми, як: особливості формування й функціонування публіцистичного стилю – Р. Бродська “Становлення публіцистичного стилю української мови на

Буковині в кінці XIX – початку XX століття” (Івано-Франківськ, 2002); мовні ознаки публіцистичного стилю – Н. Бойченко “Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал” (К., 2002), І. Брага “Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х – початок 2000-х років)” (К., 2002), В. Грицина “Інфраструктура речень публіцистичного стилю” (Запоріжжя, 2002), Б. Коваленко “Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики” (К., 2003), С. Равлюк “Аксіологічна лексика і фразеологія художньо-публіцистичних виступів 90-х років XX століття” (К., 2003), В. Богатько “Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики” (К., 2005); вивчення мови письменника-публіциста – О. Клещова “Мова публіцистики Івана Багряного” (К., 2003) та ін. Велике значення в розробці питань мови засобів масової інформації мають наукові дослідження Х. Дацишин [60], О. Пономарева [208], О. Сербенської [240], М. Яцимірської [302] та ін.

Безпосередньо публіцистику письменників аналізували К. Кухалашвілі “Леся Українка – публіцист” (К., 1965), О. Бахарева “Джеймс Олдрідж-публіцист в боротьбі за мир и дружбу народів” (К., 1984), В. Циганник “Публіцистика С. Н. Сергеева-Ценского” (К., 1986), О. Коцева “Леся Українка-публіцист и Болгария” (К., 1988), А. Дринь “Публіцистика Максима Рыльского и современные проблемы журналистского мастерства” (К., 1989), А. Асанова “Чингиз Айтматов – публіцист” (М., 1989), Г. Калантаєвська “Творчість Спиридона Черкасенка 1907–1936 рр. у контексті доби (літературознавство, публіцистика, мала проза й сатира)” (К., 1996), О. Бабишкін “Олександр Довженко – публіцист” (К., 1989), С. Квіт “Літературно-критична й журналістська діяльність Михайла Рудницького у 1910–1931-х роках” (К., 1997), В. Галич “Публіцистична творчість Олесе Гончара: історія, поетика, прагматика” (К., 2004) тощо.

Об’єктом нашої монографії обрано публіцистику Олесе Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Яворівського. Раніше в наукових працях, монографіях, статтях

аналізувалась здебільшого прозова або поетична творчість цих письменників з позицій літературознавства й мовознавства. Ми намагатимемось дослідити ще один пласт прози цих митців – публіцистику державотворчого змісту та її сугестивний потенціал.

Вважаємо, одним із найбільш вивчених є творчий доробок Олеся Гончара. У різні часи про нього писали О. Бабишкін, В. Галич, В. Дончик, М. Жулинський, О. Килимник, В. Коваль, Р. Лубківський, М. Малиновська, М. Наєнко, В. Плющ, А. Погрібний, Є. Сверстюк, М. Сингаївський, Н. Сологуб, З. Фіницька, М. Шумило та ін. Відомі дисертаційні роботи М. Гуменного “Поетика Олеся Гончара-романіста” (К., 1991), Л. Щербачук “Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі О. Гончара)” (Дніпропетровськ, 2000), Н. Яремчук “Хемінгуей і Гончар: взаємодія художніх систем” (Дніпропетровськ, 2003), Л. Курило “Епістолярій О. Гончара і творча індивідуальність письменника” (К., 2006) та ін., проте в них належна увага публіцистиці письменника не приділялась. У наукових роботах М. Бородінової “Літературно-естетические взгляды Олеся Гончара” (К., 1987) та В. Зубовича “Олесь Гончар – літературний критик і дослідник літератури” (К., 1993) хоча й вивчався пласт публіцистики, але розглядалися питання, що не мають прямої дотичності до мотивів державотворення.

Вагомий внесок у розробку проблеми Олесь Гончар – публіцист зробила науковець В. Галич. У її монографії “Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності” [41] подається докладний поетапний аналіз публіцистичних творів письменника, із вивченням їх жанрової системи та поетики. У такий спосіб дослідниця намагалась “... об’єктивно й чесно показати ще одну іпостась постаті одного з найбільших українських письменників і мислителів другої половини минулого сторіччя. Залучення художньої спадщини письменника, його щоденників та епістолярію допомогли в репрезентації публіцистики Олеся Гончара (а це понад тисячу різножанрових текстів, написаних з поч. 30-х до

серед. 90-х рр. ХХ ст.) як специфічної складової його естетичної системи [41, с. 5–6]”. Важливим для нас є виділення головних мотивів у публіцистиці Олесея Гончара, насамперед таких, як мотив розвитку національної мови, ставлення до співвітчизників за межами України, збереження навколишнього середовища. До того ж науковець зазначає, що письменник “... уперше відкрито заговорив про катастрофічні наслідки аварії на Чорнобильській станції, порушив питання надання статусу державності української мови [41, с. 806]”. Однак у науковій роботі В. Галич, зважаючи на великий обсяг опрацьованого нею матеріалу (публіцистика Олесея Гончара досліджувалася в її тематичних, жанрових і поетикальних вимірах), мотиви вивчалися у зв’язку з публіцистичним змістом, ідеями державотворення без широкого залучення аналогій із творчістю інших письменників, історичної літератури.

У третьому розділі монографії В. Галич висвітлює питання поділу на жанри як публіцистики в цілому, так і публіцистичної спадщини Олесея Гончара. Проблема ця ускладнюється вже тим, що, незважаючи на всі намагання науковців заповнити прогалини в теоретичній базі публіцистики, до цих пір існує погляд на неї як на другорядне явище літератури. Окрім того, як пише дослідниця, “... літературознавці не особливо шанують публіцистичні жанри [41, с. 339]”. І все ж таки В. Галич простежила, що в журналістській і публіцистичній спадщині Олесея Гончара зустрічаються твори 22 жанрів. Найчастіше – стаття, промова, інтерв’ю, нарис. А дифузію жанрів публіцистики письменника автор монографії трактує як одну з рис його індивідуального стилю та провідних ознак письменницької публіцистики загалом. Важливим для нас у цьому розділі наукової роботи В. Галич є дослідження мовностилістичної природи та комунікативних можливостей провідних жанрів публіцистичної творчості Олесея Гончара (статті, промови, інтерв’ю тощо) у висвітленні актуальних проблем художньо-публіцистичної та громадської діяльності митця, спрямованих на утвердження базових для українського народу цінностей, – мови, духовності, національної самоповаги тощо.

Серед елементів поетики публіцистики Олеся Гончара науковець особливу увагу приділяє ономастичним засобам, а саме: хрематонімам, антропонімам різних розрядів, топонімам, міфонімам, асоціонімам та ін. “Аналіз хрематонімів Олеся Гончара засвідчив гостру потребу в укладанні конотативного словника заголовків текстів письменницької публіцистики, що не тільки представив би дискурсивні можливості хрематоніма, але й розкрив ще одну, але досить вагому грань творчої лабораторії митців, виявив загальні тенденції розвитку публіцистики, указав на потребу спадкоємності літературних і культурних традицій [41, с. 808–809]”, – підсумовує в монографії вчений. Цінним для розв’язання одного із завдань нашого наукового пошуку – вивчення хрематоніма як знака втілення державотворчого наповнення публіцистичного тексту – є ґрунтовне дослідження науковцем за допомогою різних класифікаційних парадигм заголовкової системи публіцистичних текстів Олеся Гончара. Завершує монографію В. Галич, репрезентуючи редакторську діяльність Олеся Гончара й процес саморедагування ним власної публіцистики. Окрім цього, високо оцінюючи публіцистичний доробок автора “Прапорonosців” і “Собору”, вона називає імена ще кількох українських письменників, публіцистика яких “... є взірцем служіння українському народові і його молодій незалежній державі [41, с. 810]”. Серед таких – Б. Олійник, І. Драч, Д. Павличко, В. Яворівський і П. Мовчан, їх публіцистику з позицій українського державотворення та впливу публіцистичного слова на суспільну свідомість ми й досліджуємо.

Творчість Д. Павличка була предметом вивчення І. Равліва “Творча еволюція Дмитра Павличка (поезія кінця 80-х – початку 90-х років)” (К., 1997), Т. Савчин “Сонети Д. Павличка. Поетика жанру” (К., 1999). Окрім вищезазначених авторів кандидатських дисертацій, про Д. Павличка писали С. Барабаш, Ю. Бурляй, Г. Вознюк, В. Земляк, Р. Іваничук, М. Ільницький, П. Кононенко, Н. Костенко, Р. Лубківський, В. Моренець, О. Никанорова, Л. Скірта, М. Слабошпицький та ін. Але аналіз поезії, літературно-критичної й перекладацької діяльності письменника здійснювався переважно з позицій

літературознавства. Публіцистична ж і літературно-критична спадщина Д. Павличка стала об'єктом дослідження дисертантки О. Теревус, яка намагалась "... створити науково-публіцистичний портрет поета, публіциста і громадського діяча [255, с. 8]". Зазначена праця складається з трьох розділів, перший з яких є загальним оглядом досліджень про публіцистику, другий – представляє Д. Павличка як публіциста, а третій – висвітлює його літературно-критичну діяльність. Найцікавішим для нас є другий розділ, у якому О. Теревус, окреслюючи тематику публіцистичних виступів Д. Павличка, виділяє основні проблеми, у руслі яких працював письменник: "... відновлення національної спадщини в її повному обсязі, ліквідація "білих плям" у літературі; українська мова, її стан та статус; екологія, зупинення атомного тиску на Україну [255, с. 49]". Проаналізувавши жанрові різновиди публіцистики Д. Павличка, дисертантка приходять до висновку, що найчастіше в ній представлені стаття з її різновидами, промова, нарис, есе [255, с. 83].

Історичну прозу Ю. Мушкетика в різні часи аналізували К. Волинський ("До глибин людського"), Ф. Кейда ("З відстані століть. Коліївщина в романі Ю. Мушкетика "Прийдімо, вклонімося..."), "Фольклоризм романів Юрія Мушкетика "Гайдамаки" і "Прийдімо, вклонімося..."), М. Кодак ("Історичне повісткування: замки й ключі"), І. Кравченко ("Де шукати скарби?"), Л. Новиченко ("Ця наша неласкава Клію...", "Історія детонує"), В. П'янов ("Пристрасть і правдивість сповіді"), М. Слабошпицький ("Повернення Івана Сірка"), Т. Старченко ("Сквозь века. Тема исторической памяти в творчестве Ю. Мушкетика"), Л. Федоровська ("Романи Ю. Мушкетика. Літературно-критичний нарис" і "Жити на чистих берегах. Проза Юрія Мушкетика"), Н. Черченко ("Від любові до ненависті. Коли ж навпаки?"), А. Шевченко ("Українська трагедія"), В. Шевчук ("Шляхи історичної прози Ю. Мушкетика"), А. Шпиталь ("Історична проза Юрія Мушкетика") та ін. Відомі також кандидатські роботи Н. Горбач "Історична проза Ю. Мушкетика" (Запоріжжя, 2002) та Л. Ромас "Художнє осмислення

національної самосвідомості в історичній прозі Юрія Мушкетика” (Дніпропетровськ, 2006) та ін. Публіцистика Юрія Мушкетика монографічно не досліджувалась.

Аналіз поетичної творчості І. Драча робився переважно на сторінках періодичних видань і мав оглядовий характер. Серед великої кількості матеріалу виділимо такі публікації: В. Брюгген “Сонце і хмари”, “Особиста причетність поета”, “Політ без зойку”, “Душа живе своїм законом...”; М. Ільницький “Блискавка, проявлена у слові”, “Обогащується оркестровка мира”, “Уроки класиків і сучасників”, “Поэтическая драматургия Ивана Драча” (деякі з цих та ін. статті увійшли до книги М. Ільницького “Іван Драч: Нарис творчості” [103]); А. Кацнельсон “Поетичне дерево Івана Драча”; О. Килимник “Світити на цілі світи”; Є. Прісовський “Неспокій шукань”; М. Слабошпицький “І рідна калина, і сльоза Пікассо, і соната Прокоф’єва”; Е. Соловей “Світ тривоги”; А. Ткаченко “І витоки, й витоки”, “А буде світ, яким його складе...”, “Вивчення творчості Івана Драча в школі”; В. Чуйко “Із серця вихоплений звук”; В. Шкляр “Логіка серця”; А. Янченко “Живий світ поезії”, “Жага і талант поетичного пізнання”, “Світ поетичного щоденника”. Передмови до збірок І. Драча писали І. Дзюба, Л. Мкрчтян, Д. Павличко та ін. До 60-літнього ювілею письменника в 1996 р. своє вітальне слово промовили І. Дзюба “Поет, що йде попереду життя”, П. Загребельний “Драч – це уособлення українства”, Д. Павличко “Де місце Івана Драча” та ін. Публіцистика І. Драча не досліджувалась, тільки в передмові до його публіцистичних творів, зібраних у книзі “Політика”, робиться спроба окреслити її тематичні обрії, при цьому автор наголошує, що тематика єдності світового українства є домінантною в збірнику. Це зрозуміло, адже видання підготовлене до проведення в Києві Другого Всесвітнього форуму українців [98].

Не оминали своєю увагою літературознавці й творчий доробок Б. Олійника. Про нього писали С. Антонишин “Поезія Бориса Олійника на роковій межі”; В. Бровченко “Відлуння світу”; В. Брюгген “Спектр поетичної

думки”, “Близький берег долі”; М. Ільницький “Таємниці музи”, “Нам на спокій права не дано”; А. Кацнельсон “На зорю! Нотатки про творчість Бориса Олійника”; Г. Клочек “Синівський пам’ятник матері”, “Поетика Бориса Олійника”; Р. Лубківський “На лінії вогню”; В. Моренець “Живи з блискавкою”, “Пребудьмо в пісні”, “Борис Олійник: Нарис творчості”; О. Никанорова “Віч-на-віч з совістю”; Ю. Сердюк “Осмилення”; Г. Сивокінь “Досвід і рух”; Л. Талалай “Останній романтик”; Л. Федоровська “Стоїть на видноколі світла мати ...”, “По-земному – про високе”; А. Шевченко “Високий борг поета” та ін.

У короткій рецензії Яна Юрчо (“Борис Олійник: лірик, романтик, публіцист” (1983) [289]) на вибрані поезії Б. Олійника для словацького збірника про публіцистику письменника не згадується, хоча на це вказується в заголовку, а лише зазначається, що “лірик, романтик, публіцист – найкоротша характеристика цього видатного представника сучасної української поезії [289, с. 152]”.

Б. Буркатов у статті “Уболіваючи за все” (1988) [28] фрагментарно, виділяючи тематичні стрижні, розглядає публіцистичний і літературно-критичний доробок Б. Олійника. Відзначаючи, що проникнення публіцистики в різні види письменства відоме здавна, критик констатує, що поезія Б. Олійника “... кровно споріднена з пристрасною громадянською публіцистикою, і отим органічним сплавом нікого не залишає байдужим самобутнє Олійникове слово... [28, с. 61]”. Ознайомившись зі статтею, можна виділити три тематичні площини, у межах яких автор розглядає публіцистичні й літературно-критичні виступи Б. Олійника. Це: творчість письменників – як корифеїв, так і поетових сучасників, Чорнобильська трагедія й мовне питання. Дві останні проблеми детально вивчаються нами в науковій роботі. Ураховуючи певну заангажованість статті, наголосимо, що дослідник помітив прогностичний характер публіцистики Б. Олійника. Також цікавим видається й висловлювання самого Б. Олійника, наведене Б. Буркатовим, про публіцистичну майстерність ще одного з досліджуваних

нами письменників – І. Драча: “Він володіє щасливою здатністю знаходити свій кут зору у темах, які, здавалось би, найменш допускають вільного, асоціативного поводження. Лірик у праоснові, Іван Драч уміє освітити публіцистику зсередини, своїм “я”... [28, с. 65]”. Вважаємо, цей вислів можна віднести до будь-кого з письменників, публіцистику яких ми вивчаємо.

У 1990 р. у видавництві “Радянський письменник” вийшла книжка Б. Олійника “Криниці моралі та духовна посуха” (К., 1990) [187], яка містила публіцистичні роздуми, статті, виступи, інтерв’ю письменника. У передмові до збірки, написаної В. Біленком, Б. Олійник постає як громадянин своєї країни, розкривається його активна життєва позиція, аналізується участь у тих чи інших проектах державного масштабу. Відзначаючи широкий тематичний діапазон виступів Б. Олійника, В. Біленко наголошує, що всі його публікації “... об’єднує зосередженість письменника на найважливішому – духовності людини як запоруки її існування і руху в майбутнє, як гаранту буття і розвитку самого людського суспільства [17, с. 9]”. Говорячи про активну участь письменників у громадському житті, що особливо виразно проявилась у перебудовчій і подальші періоди, автор вважає за необхідне вивчати й осмислювати діяльність кожного з них, тим більше, що всі вони мають свій індивідуальний творчий стиль. В. Біленко дещо торкається питання ваги письменницького слова в суспільстві: “... сила письменника в тому, що він, з одного боку, розкриває духовні пласти народу, а з другого – ставить проблему в загальнолюдському, загальносуспільному, духовному контексті і цим самим сприяє громадянському самоусвідомленню свого слухача, читача... [17, с. 11]”. Публіцистику Б. Олійника дослідник характеризує як таку, що має чітку спроектованість на найгостріші проблеми людини, народу, світу [17]. А серед митців, публіцистичне слово яких має особливу значущість, критик називає Олеся Гончара, І. Драча, Д. Павличка, Ю. Мушкетика, В. Яворівського. “Нинішня українська публіцистика, і публіцистика Бориса Олійника, як її органічна частка, відображає рух

літератури до свого майбутнього, віддзеркалює болісне шукання народом істини, жадання гармонії людини і суспільства, бажання бачити людину людиною... [17, с. 14]”. Ця ж книга Б. Олійника знайшла відгук і на сторінках “Радянської України” (Д. Шлапак “З криниці духовності” (1990) [284]). Попри ідеологічно адаптований характер рецензії, у ній подається тематичний зріз публіцистики Б. Олійника й зазначається, що “... в періоди докорінних суспільних потрясінь у творчій практиці письменників на передній план виходить саме публіцистика [284, с. 3]”.

Творчість В. Яворівського ставала предметом вивчення досить широкого загалу дослідників. Про його збірку “А яблука падають” на шпальтах журналів і газет висловлювались Р. Іваничук “Грані світу” (1968), Л. Сенік “Звужений світ” (1968), А. Таран “Натхненник – життя” (1968), А. Мацевич “Від рідного порога” (1969), В. Мельник “В пошуках власного обличчя” (1969), Л. Мороз-Погрібна “Поетична проза” (1969). А. Дімаров, В. Здоровега, Ф. Зубанич, Г. Клочек, Ю. Ковалів, А. Колісниченко, О. Лук’яненко, П. Майдаченко, М. Рябий, М. Ткачук аналізували збірку “Троно стиглого винограду” (К., 1971), роман “Автопортрет з уяви” (К., 1981), повість “Вічні Картеліси” (К., 1981), роман “А тепер – іди” (К., 1983). Частково публіцистики В. Яворівського на екологічну тематику торкалася С. Гришина [56].

Поезії П. Мовчана у своїх рецензіях приділяли увагу Ю. Винничук “Я жив травою в трав’яній колісці ...”, І. Дзюба “На траверсі слова”, В. Кордун “Утвердим світ...”, Н. Костенко “Глибше в землю – у небо вище”, Г. Семенченко “Перерости себе собою”, М. Сулима “В слові розкривається душа...”, Ю. Терещенко “Прагнення високості”, Л. Череватенко “Лягають зерна у надію” та ін.

Окремих монографічних праць, присвячених публіцистичному доробку В. Яворівського й П. Мовчана, нами не виявлено.

Процес становлення України як незалежної держави знайшов теоретичне обґрунтування в багатьох працях науковців. Безумовно,

найбільше уваги цій проблемі приділяють історики та політологи. Але оскільки засоби масової інформації часто називають “четвертою владою”, великий інтерес становить дослідження відображення впливу медійного слова на процес державотворення в нашій країні. Тому останнім часом з’являється достатня кількість наукових студій, у яких аналізуються різні аспекти взаємодії і взаємовпливу друкованих ЗМІ й держави. Серед праць здобувачів на звання кандидата або доктора історичних, політичних і юридичних наук, пов’язаних із питаннями державотворення, виділимо докторські дисертації І. Крупського “Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (II половина XX ст.)” (К., 1996), Л. Шкляра “Етнонаціональні чинники державотворення: політологічний аналіз” (К., 1996), В. Медведчука “Сучасна українська національна ідея і актуальні питання державотворення” (К., 1997), М. Кармазіної “Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX століття)” (К., 1999), П. Радька “Національні традиції державотворення в українській історіографії та політичній літературі XIX–XX століть: концепції, ідеї, реалії” (К., 2000), В. Бодрухіна “Князівська влада і проблеми державотворення в Україні (XII–XIV ст.)” (Донецьк, 2005), а також кандидатські дослідження О. Кухарчука “Концепції державності в українській суспільно-політичній думці (кінець XIX – початок XX століття)” (Кіровоград, 1996), І. Паславського “Державотворчі функції сучасної української преси” (Львів, 1996), І. Поліщука “Українська ментальність у контексті процесу державотворення” (Харків, 1998), М. Юрченка “Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні” (Одеса, 1998), Р. Конти “Ідея державотворення в суспільно-політичному житті України в першій половині XIX століття” (К., 2004), С. Мофа “Національна самосвідомість як чинник державотворення” (Запоріжжя, 2004) та ін.

З позицій масової комунікації окреслена вище проблема розроблялась О. Щербаковою “Проблема формування національної еліти крізь призму преси 90-х років” (К., 1999), Ю. Колісником “Преса національних меншин

України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.)” (Львів, 2000), Р. Офіцинським “Державотворчий процес в Україні 1991–2004 років (на матеріалах періодики Заходу)” (К., 2005), О. Богуславським “Преса міжвоєнної української еміграції в Європі 1919–1939 рр.: національно-патріотична дискусія” (К., 2008), В. Гандзюком “Часописи Поділля періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) у відстоюванні ідей державності” (К., 2008) та ін.

При написанні монографії також розглянули праці попередників, у яких є деякі спільні з нашими аспекти дослідження. Зокрема, наукові роботи З. Безверхої [10], О. Белякова [13], Д. Олтаржевського [192] присвячені аналізу преси на екологічну тематику, її мовностилістичним особливостям і жанровим формам, а дисертації Ж. Шевчук [283] та С. Яременко [301] – особливостям мовного питання й мовної політики в Україні.

Отже, здобутки українських і закордонних учених у галузі теорії та історії журналістики загалом, а публіцистики зокрема, забезпечили ґрунтовну теоретичну базу дослідження й дозволили переконатися в актуальності нашого наукового пошуку й потребі докладного вивчення й аналізу запропонованих у монографії положень, що дозволить заповнити лакуну в історії української журналістики.

1.2. Методи дослідження

Головним продуктом журналістської діяльності є текст. Складністю, багатозначністю самого поняття й різними підходами в його тлумаченні пояснюється відсутність єдиної дефініції тексту. Під текстом пропонують розуміти змістовно й структурно завершений мовленнєвий твір, що характеризується цілісністю й зв’язаністю елементів [165, с. 94], або подають таке його широке тлумачення, як-от: створений одним або декількома авторами твір, зафіксований у якійсь знаковій системі й на якомусь матеріальному носії [165, с. 94]. У лінгвістиці поняття “текст” трактується як

“семіотична форма психомовленнєворозумової людської діяльності, концептуально й структурно організована, діалогічно вбудована в інтеріозоване буття, семіотичний універсум етносу або цивілізації, що слугує прагматично спрямованим посередником комунікації [235, с. 32]”. Вважаємо, що журналістика, у тому числі й публіцистика, як метатекст, становлять собою найяскравіший приклад інформаційної знакової системи – семіотичного універсуму, – що відтворює комунікативний процес соціуму. Теоретик дискурсу публіцистичного твору К. Серажим у ракурсі свого дослідження розглядає текст як “... мовленнєвий твір, який створюється під впливом невербально вираженого стимулу – осмислити й перетворити навколишню дійсність – з метою досягнення вербального впливу на суб’єкти цієї ж дійсності [237, с. 59]”. Публіцистичні тексти Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського якраз і характеризуються наявністю соціальної оцінки явищ дійсності, чіткою авторською позицією, високим сугестивним потенціалом, що в сукупності забезпечує результативність комунікативного акту.

У журналістикознавстві існує декілька напрямів дослідження тексту. Зокрема, відомі наукові студії А. Мамалиги [160], З. Партика [203], Б. Потятиника [211], В. Різуна [223; 227], К. Серажим [237], В. Феллера [269] та ін. Текст вивчається як засіб і продукт комунікації, аналізуються його прагматичні можливості, типологічні особливості, комунікативно-когнітивні ознаки тощо. Усе більшого розповсюдження набуває міждисциплінарний підхід із залученням досягнень філософії, психолінгвістики, соціолінгвістики, семіотики, комунікативістики, прагматики, літературознавства. У свідомість входить поняття “медіатекст”, “гіпертекст”, що являє собою поєднання різноманітних медійних текстів у одне ціле, у один ланцюг інформаційного потоку. Його ознаками є орієнтація на масову аудиторію, колективне авторство, наявність невербальних засобів, що доповнюють і увиразнюють вербальні знаки.

Об'єктом нашого наукового пошуку – у широкому розумінні – є публіцистичний текст, смисл якого, за влучними словами В. Малахова, “не в голові інтерпретатора, але й не в голові автора. Смисл швидше народжується в їх взаємодії... Смисл тексту народжується кожного разу наново, у відповідності до того соціокультурного середовища, у яке він на даний момент уходить, текст набуває нового змісту [165, с. 95]”. Публіцистичний текст зорієнтований на сучасність, але він не одноденний, він має свої особливості, найголовнішою з яких є вплив на формування суспільної свідомості, на думку реципієнта, оцінку ним явищ і подій суспільно-політичного життя. Публіцист не тільки пропонує певну інформацію, але й формує ставлення до неї. Його майстерність полягає у вмінні задіяти як раціонально-логічний, так і емоційно-образний рівень її сприйняття.

Проблема методологічної основи наукової роботи викликає певні труднощі в її авторів через відсутність чіткої єдиної системи поглядів на методи дослідження як у науці в цілому, так і в журналістикознавстві зокрема. Визнана єдино прийнятною в СРСР марксистська методологія зі зміною історичного вектора розвитку країн, що входили до його складу, поступилася місцем шквалу нових методик і методологій у гуманітаристиці. З часом почали з'являтися праці, присвячені методам журналістської творчості, наукових досліджень, а також публіцистичному методу як своєрідній системі прийомів відображення дійсності. І все ж таки, як зазначає науковець В. Галич, бракує ґрунтовної наукової праці з метатеорії як журналістики загалом, так і публіцистики зокрема на основі нової наукової парадигми [41, с. 69].

Без вдалого обрання й доцільного застосування методів результативність наукового пошуку може не виправдати покладених на неї сподівань. Метод є орієнтиром для вченого в досягненні поставлених цілей, він “... дисциплінує пошук істини, дозволяє заощадити сили й час, рухатися до цілі найкоротшим шляхом [123, с. 168]”. Пропонована наукова праця є комплексним дослідженням мотивів державотворення, зафіксованих у

письменницькій публіцистиці. Залежно від певного аспекту дослідження обрано методи. Для розкриття проблеми нами були використані такі методи та прийоми.

Метод добору й систематизації матеріалу було реалізовано через такі прийоми: а) синтез наукової літератури за темою дослідження та відстеження загальних тенденцій розвитку публіцистики; б) добір і систематизація публіцистичних текстів обраних нами письменників; в) карткування матеріалу, необхідного для здійснення наукового дослідження.

Широкого розповсюдження в цій роботі набуває описовий метод, який використовуємо при інтерпретації мотивів державотворення, класифікації й дослідженні з позицій утілення державотворчого змісту концептуальних мовних одиниць публіцистичних текстів письменників і жанрових форм їх публіцистики. За допомогою прийому зовнішньої інтерпретації характеризуємо жанрово-стилістичні засоби словесного втілення державотворчих мотивів з урахуванням, з одного боку, зв'язків з позамовними соціологічними та логіко-психологічними явищами, а з іншого – з мовними одиницями інших рівнів, що сприятиме втіленню принципу системного й комплексного підходу в розкритті публіцистикою письменників громадянського пафосу. Дослідити особливості мовної майстерності письменників-публіцистів дозволяють елементи компонентного (розкриття внутрішньої форми слова для досягнення державотворчих інтенцій публіцистичного тексту) й дистрибутивного (вивчення комунікативних можливостей слова у зв'язку з його лексичним оточенням [41, с. 71]) аналізу.

У наших наукових пошуках були застосовані елементи загальнонаукового історичного методу, які дозволили простежити розвиток об'єкта дослідження в контексті політичного життя доби, систематизувати факти, наявні в публіцистичних текстах Олесь Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського. Розглянути

публіцистику письменників у часовій послідовності, динаміці (у межах досліджуваного нами історичного відрізка) допоміг хронологічний прийом.

Компаративний метод дав змогу виявити спільні й специфічні риси у висвітленні письменниками-публіцистами мотивів державотворення незалежної України, відстежити еволюцію їхніх поглядів. Елементи зіставно-стилістичного аналізу уможливили виділення своєрідних індивідуальних рис у публіцистичній творчості митців, дозволили представити особливості комунікативної компетенції кожного з них як мовної особистості. Відтворити розвиток публіцистичної діяльності (складової частини української журналістики) обраних нами письменників за певний період та створення теоретичної моделі мотивів державотворення допомогли елементи прийому зовнішньої та внутрішньої реконструкції процесу публіцистичної творчості.

Розробити типологію мотивів українського державотворення, зафіксованих у публіцистичних текстах різних жанрів, дозволило застосування прийомів типологічного аналізу.

Системний метод дав змогу представити публіцистику письменників як сукупність елементів, що структурувались у різні за тематикою системи, з'ясувати функціональне навантаження кожного з них у певній ієрархії.

Окремі елементи статистичного прийому були використані при підбитті підсумків психолінгвістичного експерименту. Елементи ж біографічного методу (ознайомлення з біографією, автобіографією митців, їхніми спогадами, урахування суспільно-політичного й культурного духу доби, у контексті якої відбувався їх розвиток і становлення) дозволили не лише пізнати письменників як особистостей із чіткою національно-громадянською позицією, сформованими моральними якостями, але й простежити їхню участь у важливих для життя країни подіях і зрозуміти оцінку цих подій, висловлену ними в публіцистичних творах.

Прийом психолінгвістичного експерименту дозволив виявити рівень розуміння студентами значення й функцій суспільно-політичних метафор, що наповнюють тканину публіцистичного тексту письменників.

Отже, міждисциплінарний характер заявленої наукової проблеми зумовив застосування достатньої кількості методів і прийомів дослідження, що уможливило реалізацію поставленої мети, дозволило розв'язати завдання й здійснити дослідження об'єкта й предмета наукового пошуку.

1.3. Термінологічна база

Мета монографії передбачає розробку дефініцій ключових понять дослідження, а отже, упорядкування його термінологічного апарату.

Як специфічний різновид публіцистики письменницьку публіцистику розглядають у своїх наукових студіях Н. Заверталюк і В. Галич. Перша з них у докторській дисертації “Письменницька публіцистика в Україні 20-х – 70-х рр. ХХ ст. Проблеми. Жанри. Майстерність” [87] мала на меті “довести, що публіцистика письменників – специфічне явище літератури, що вона, зберігаючи свої родові ознаки, відрізняється художньою єдністю [87, с. 2]”. Проаналізувавши жанрову систему, пафос публіцистики письменників, його естетичний зміст, образність і типізацію, Н. Заверталюк приходять до висновку, що “це публіцистика художня. Вона має право на самобутнє існування [87, с. 27]”.

В. Галич трактує публіцистику як джерело національної журналістики, а, дослідивши публіцистичну творчість Олесья Гончара, науковець стверджує, що письменницька публіцистика “... відрізняється від журналістської публіцистики посиленою увагою до використання розмаїтих художніх засобів, специфічною жанровою системою, особливим поєднанням різних публіцистичних пафосів [41, с. 810]”. На нашу думку, до цього переліку можна додати ще одну провідну рису письменницької публіцистики – її державотворчий зміст.

Отже, письменницька публіцистика як вид творчої діяльності митця поєднує громадську значущість актуальної злободенної проблеми з документально-художньою формою її викладу. Поряд із загальновідомими

ознаками публіцистики (актуальність, гострота, сучасність, вплив на думку соціуму та ін.) акцентуємо увагу на високому мовному рівні викладу матеріалу письменниками, широті й масштабності їхнього мислення, прогнозуванні майбутнього, здатності поєднувати загальнолюдське із індивідуально-особистісним, вазі постаті митця в суспільстві, що виступає свого роду орієнтиром у суспільно значущих проблемах сьогодення, й високому рівні довіри народу до його слова.

У час кардинальних змін, коли випала можливість набуття Україною статусу суверенної держави, частина українських письменників, що своєю творчою й громадською діяльністю готували день Незалежності, стали активними учасниками політичного життя країни. Усвідомлюючи значущість історичного моменту, митці спрямовували свої творчі й особистісні зусилля на реалізацію цього відвічного прагнення українського народу. Традиційно активна громадянська позиція літераторів була невід'ємною складовою процесу розвитку української нації, про це свідчить діяльність таких видатних постатей, як Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Грушевський, В. Стус, В. Симоненко та ін. За влучними словами Д. Павличка, мовленими в інтерв'ю “Митець і політик” (2002), українці створили власну державу у своєму мистецтві, у державі слова. Українська нація, як бездержавна, вижила завдяки пророкам-письменникам: “Митці зберегли націю, вони її виховували, вчили, творили. Особливо протягом ХІХ століття, коли у нас не вистачило пороху на збройні повстання – ми втрималися завдяки тому, що у нас були митці-політики. Роль наших політиків-митців грандіозна [200, с. 699]”. Вважаємо, до таких лідерів, всесиль працюючих на утвердження й повноцінний розвиток незалежної України, можна віднести й постаті письменників, публіцистику яких ми досліджуємо. Так, Олесь Гончар, будучи депутатом Верховної Ради УРСР, виступав проти права вибору батьками мови навчання для своїх дітей у російських школах України, що передбачалося законом Верховної Ради УРСР від 17 квітня 1959 р., який посилював русифікаційні процеси в нашій

країні. На час проголошення самостійної України депутатами були Д. Павличко, І. Драч, П. Мовчан, В. Яворівський. Подальша їхня робота на чолі різних комітетів, посольств, комісій, товариств, аналіз суспільно-політичної, культурної ситуацій, підвалин духовного життя країни сприяли плідній праці саме у сфері публіцистики. Ще в 1988 р. в інтерв'ю, що мало назву “Поглиблювати в собі почуття синівське”, Олесь Гончар наголошував на праві письменника втручатися в життя суспільства й не мовчати. Над працею митців у кризових ситуаціях замислювався й П. Мовчан, підкреслюючи, що поет не може не звертати уваги на проблеми власного народу (інтерв'ю “Нині – час політики”, 1991р.). Подібні думки висловлював і Д. Павличко, розмірковуючи над роллю різних діячів мистецтв у політиці. Він дійшов висновку, що література може найбільш вдало “продувати політиків [200, с. 702]”, бо письменник працює зі словом, а отже, “це публіцист, який висловлює свої думки чітко та ясно, він може вчитатися у політичні документи і може сам їх створювати [200, с. 702]”.

На наш погляд, специфікою висвітлення державотворчого процесу України в письменницькій публіцистиці є те, що:

– засади, ідеї, концепції українського державотворення закладалися культурно-мистецькою думкою, у творчості письменників. Не маючи власної держави, українці впродовж століть в умовах соціального та національного гніту змушені були формувати й розвивати ідеї державництва не на законодавчому й правовому рівнях, а в письменницьких студіях, випереджаючи таким чином науково-історичну думку;

– пріоритет у формуванні суспільної думки щодо проблем державотворення й самого процесу державного будівництва України належить письменникам. У публіцистиці вони привертають увагу соціуму до нагальних, соціально значущих проблем, виносять на поверхню життя актуальні, злободенні питання, впливають на громадську свідомість. Ще здавна цю роль виконували носії народних ідей – лірники, кобзарі;

– у працях письменників знаходить своє втілення національна специфіка ідеї українського державотворення: не завоювати чуже, а повернути, розвинути й утвердити своє. Ідея державотворення дорівнює національній ідеї: становлення й утвердження українців як єдиної, стабільної, могутньої, духовно сильної нації;

– письменники брали безпосередню участь у державотворчих процесах, у тому числі й на законодавчому рівні;

– ідеї державотворення, висвітлені в публіцистичних творах письменників, мають особливе творче втілення.

У монографії розгляд становлення незалежної України відбувається на основі виділення й аналізу домінуючих мотивів державного будівництва нашої країни як системи комплексного бачення цього процесу письменниками та його відтворення в їх публіцистиці.

Наступним ключовим поняттям нашого дослідження, що потребує теоретичного узагальнення, є поняття “мотив”. Термін цей багатозначний і важко піддається дефініціюванню. Як один із факторів, що забезпечує успішність спілкування, розглядається мотив у масовій комунікації. Він тісно пов'язаний із комунікаційною метою, виступає приводом для спілкування [228]. У психології мотив – це рушійна сила, яка змушує організм діяти. Мотивація як стимул для поведінки та діяльності людини, зокрема учня, вивчається в педагогіці. Як вибір пріоритетного напрямку діяльності людини за певних обставин аналізується мотивація в соціології.

Уперше ж поняття “мотив” було подано в “Музичному словнику” С. де Броссара (1703). У літературний простір це поняття увів Гете, а як певну категорію літературознавчої науки почав досліджувати О. Веселовський [184, с. 230]. “Найменша самостійна одиниця форми музичної. <...> Розвиток здійснюється за допомогою різноманітних повторів мотиву, а також його перетворень, додавання контрастних мотивів. <...> Мотивна структура втілює логічний зв'язок у структурі твору [175, с. 357]” – таке визначення отримав мотив у “Музыкальном энциклопедическом словаре”. Оскільки існує багато

дефініцій мотиву, подамо деякі, на наш погляд, найвлучніші та найзмістовніші з них.

Як стійкий формально-змістовний компонент літературного тексту, що може бути виділений у межах одного або кількох творів письменника, або ж у контексті всієї його творчості чи якого-небудь літературного напрямку, а то й літератури цілої епохи, характеризується мотив у “Литературном енциклопедическом словаре” [184, с. 230]. Про значущість мотиву, розкриття його художньої вартості саме в рухливості говориться в наступній цитаті: “Мотив більш прямо, ніж інші компоненти художньої форми, співвідноситься зі світом авторських думок і почуттів, але на відміну від них позбавлений відносно “самостійної” образності, естетичної довершеності; тільки в процесі конкретного аналізу “рухливості” мотиву, у виявленні стійкості й індивідуальності його змістового наповнення він набуває свого художнього значення й цінності [184, с. 230]”.

Мотив як структурний елемент міфу й казки тлумачиться в “Краткой литературной энциклопедии”: “Найпростіша змістовна (смилова) одиниця художнього тексту в міфі й казці; основа, на якій шляхом розвитку одного з членів мотиву ($a+b$ перетворюється на $a+b_1+b_2+b_3$) або комбінації декількох мотивів виростає сюжет (фабула), який становить собою більший ступінь узагальнення [279, с. 995]”. Підґрунтям цього визначення є погляди на мотив О. Веселовського. Їх вплив знаходимо й у характеристиці вищезазначеного терміна щодо літератури нового часу: “... мотивом найчастіше називають відвернений від конкретних деталей і виражений у найпростішій словесній формулі схематичний виклад елементів змісту твору, що беруть участь у створенні фабули (сюжету) [279, с. 995]”.

У “Словнику літературознавчих термінів” мотив розглядається з позицій музичної культури, фольклористики, літературознавства й наводяться слова О. Веселовського, що розкривають це поняття [140].

Як термін, що вже мало використовується й становить собою “найпростішу складову частину сюжету художнього твору [89, с. 226–227]”,

мотив подається в ще одному “Словаре литературоведческих терминов”, авторами-упорядниками якого були Л. Тимофєєв і С. Тураєв.

З темою ліричного твору співвідноситься мотив у “Літературознавчому словнику-довіднику” [149]. Польський “Słownik terminów literackich” пов’язує мотив з однією з провідних його властивостей – виокремленням із цілого: “Мотив. Тема одного з найменших змістовних цілих, що виокремлюються при аналізі твору [252, с. 196]”. Ще одна характеристика цього терміна – повторюваність – лягла в основу визначення, що подається в іншому іноземному довідковому виданні. У ньому мотив представлений як “слово або розумова модель, які повторюються в однакових ситуаціях або для того, щоб викликати певний настрій у межах одного твору, або в різних творах одного жанру [252, с. 198]”.

Окрім перегляду словників та енциклопедій, варто звернути увагу на розробку досліджуваного нами поняття в працях науковців. Першість тут належить представникові порівняльно-історичного літературознавства, академікові О. Веселовському. Саме він у “Поэтике сюжетов” [36] започаткував аналіз мотиву як категорії літературознавчої науки. Для О. Веселовського мотив – це “найпростіша розповідна одиниця, яка образно відповіла на різні запити первісного розуму або побутового спостереження [36, с. 305]”. Досліджуючи сюжети творів, учений порушив питання про наявність певних формул, які переходять із покоління в покоління і є виявом тотожних вражень. Літературні твори на момент їх виникнення здаються унікальними, але з часом, аналізуючи їх, – як вважав О. Веселовський, – можна помітити повторюваність і схематизм. Ці явища пояснюються тим, що сюжети у своїй більшості – це “комбінація мотивів”, подібність яких у різних народів пояснюється не “запозиченням, а однорідністю побутових умов і психічних процесів, що в них відклалися [36, с. 301]”. Схожі мотиви еволюціонують у схожі сюжети. За О. Веселовським, мотив – це формула, а сюжет – уже творчість. На прикладі зміни формули $a+b$, а саме прирощення її компонентів, учений пояснював творення сюжету на основі мотиву. Якщо

мотиви, – на думку науковця, – не запозичувались одним плем'ям у іншого, то сюжетам це могло бути властиве. Аналізуючи в порівняльно-історичному аспекті мотиви творів різних жанрів і народів, учений наголошує на таких їх властивостях, як повторюваність і стійкість. Згідно з О. Веселовським, мотив не можна розкласти на якісь компоненти, він становить собою образну одночленну одиницю.

Як тема частини твору, що далі не розкладається, постає мотив у праці Б. Томашевського “Теория литературы. Поэтика” [261, с. 182]. Беручи до уваги розробку цього поняття О. Веселовським, учений писав: “... термін “мотив”, що вживається в історичній поетиці – у порівняльному вивченні “мандрівних” сюжетів (наприклад, при вивченні казок), істотно відрізняється від того, що вводиться тут, хоча зазвичай має однакове визначення [261, с. 182]”. Щоб підкреслити різницю в підходах до вивчення мотиву, Б. Томашевський наголошував, що порівняльну поетику цікавили переходи того самого мотиву з одного твору в інший у межах певного жанру, у якому вони постають як цілісні одиниці, а чи розкладаються вони на ще менші мотиви – не головне. Отже, у цьому контексті треба вести мову про мотиви, які історично не розкладаються, мандруючи творами, а не про просто мотиви, що не розкладаються [261]. Підхід же Б. Томашевського до вивчення мотиву був пов'язаний із тематичним дробленням твору.

Про певне розмиття меж терміна “мотив” і про те, що ж узагалі можна взяти за основу його дефініції, свідчить погляд на це поняття Б. Гаспарова, який уважав, що “... у ролі мотиву у творі може виступати будь-який феномен, будь-яка змістова “пляма” – подія, риса характеру, елемент ландшафту, будь-який предмет, вимовлене слово, фарба, звук тощо; єдине, що окреслює мотив, – це його репродукція в тексті, так що на відміну від традиційної сюжетної розповіді, у якій заздалегідь більш-менш визначено, що можна вважати дискретними компонентами (“персонажами” або “подіями”), тут не існує заданого “алфавіту” – він формується безпосередньо в розгортанні структури й через структуру [47, с. 30–31]”.

У тлумаченні мотиву як “максимального ступеня художнього абстрагування від конкретного змісту твору, закріпленого в найпростішій словесній формулі [15, с. 231]”, втілено намагання подати таке визначення, за допомогою якого можна було б виокремлювати мотив у творах різного часу написання.

Якщо ті ж самі мотиви зустрічаються в різних творах, їх можна вважати інтертекстуальними. Виділення мотивів можливе й у межах одного твору, і періоду творчості, і в цілому у творчості певного письменника. Окрім того, відомі мотиви цілих літературних епох, народів. Про відсутність чіткої системи поділу мотивів на види свідчить їх розмежування на просторові й часові; ліричні, драматичні, баладні, казкові, психологічні тощо [252].

На рівні тексту мотив може втілюватися в певному слові, набуваючи таким чином символічного звучання. Крім того, те саме слово може в різні епохи або в різних творах дещо змінювати свої символічні відтінки.

Отже, намагаючись систематизувати погляди на досліджуване нами поняття, наголосимо на існуванні різних підходів щодо його тлумачення, що не сприяє чіткості та призводить до певного розмиття меж терміна. У цілому визначення мотиву можна звести до його характеристик як компоненту теми; компоненту сюжету (фабули); компоненту тексту. Ураховуючи існуючі дефініції цього поняття, у письменницькій публіцистиці під мотивом розумітимемо найдрібнішу, повторювану, стійку змістовну одиницю, яку можна виокремити як у межах одного тексту автора, так і в контексті всієї творчості письменника. Однією з ознак цього поняття в публіцистиці є прирощуваність (багатошаровість) змісту одного мотиву ($a_1+a_2+a_3+\dots$), що наочно продемонстровано в додатку А.

Процес українського державотворення, що висвітлюється на основі публіцистики Олесья Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського кін. ХХ – поч. ХХІ ст., становить собою парадигму мотивів, основними серед яких ми виділяємо:

мотив національної гідності й самосвідомості українців;

мотив утвердження й повноцінного розвитку української мови на теренах України;

мотив духовного й культурного відродження української нації;

мотив збереження навколишнього середовища й екологічної безпеки Української держави;

міграційні процеси й питання діаспори;

мотиви розвитку економіки та зовнішньої політики.

У публіцистичних творах письменників мотиви постають як наскрізні лінії сюжету, що взаємодіють, доповнюючи одна одну, переплітаються, іноді важко виокремлюючись, знаходять свій вияв з меншою чи більшою силою в тому чи іншому творі. Повторюючись зі своєю емоційною тональністю, яка була закладена публіцистом у тексті, вони створюють відповідний настрій та формують активну позицію реципієнта в ставленні до актуальних і гострих моментів державного будівництва. Дослідивши публіцистику вищеназваних авторів, помітили розробку кожним із них із посиленою увагою декількох мотивів, що домінують над іншими, а отже, є провідними в їх творах.

На сучасному етапі розвитку масової комунікації актуальною постає проблема комплексного аналізу мотивів українського державотворення на матеріалі публіцистичної творчості письменників кін. ХХ – поч. ХХ ст., які раніше не були предметом зацікавлення науковців.

Необхідність вивчення державотворчої домінанти змістового наповнення публіцистичних творів письменників, складність предмета дослідження, парадигма завдань і врахування сучасних підходів у комунікативістиці зумовили розгалужену систему методів і прийомів, використаних у монографії.

Вивчення авторитетного здобутку як українських, так і закордонних учених, що розробляли теоретичну базу публіцистики, дозволило ще раз переконатися в потребі належної оцінки публіцистичної творчості письменників та їх самих як лідерів нації, що у визначальний для України

історичний період спрямували сугестивний потенціал публіцистичного слова на втілення одвічного прагнення українського народу жити в незалежній державі. Важливим є розуміння письменницької публіцистики як невід'ємної складової української журналістики, яка генетично пов'язана з публіцистикою, виросла з неї. Письменницька публіцистика – високоінтелектуальна журналістика, що відіграла неоціненну роль у пробудженні національної свідомості українського суспільства.

РОЗДІЛ 2

ПАРАДИГМА МОТИВІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПИСЬМЕННОЇ ПУБЛІЦИСТИЦІ КІН. ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

2.1. Державницький поступ України: від перебудови до утвердження незалежності

Державницький шлях України є предметом вивчення багатьох наукових студій. Перші уявлення про державу з'явилися у філософських ученнях брахманізму, буддизму, конфуціанства, легізму, даосизму, моїзму й праця античних філософів, у яких державно-правові погляди розвивалися "... від міфологічних уявлень (Гомер і Гесіод) до філософських поглядів ("сім мудреців", Піфагор, Геракліт, Демокріт), раціоналістичної інтерпретації (софісти), логічно-понятійного аналізу (Сократ і Платон), емпірично-наукового (Аристотель) та історико-політичного дослідження (Полібій) держави і права [169, с. 37]". Багато наук зароджувалося саме в межах філософії, і хоча їх становлення на позиції самостійної галузі знань відбувалося пізніше, філософські категорії як інструменти пізнання залишаються в них на чільних позиціях. Окрім того, філософи здійснили вагомий внесок у розробку теоретичних основ різних наук, важливих і в дослідженні питань державного будівництва. Хронологію подій, поетапний розвиток і становлення української державності, її дійових осіб вивчають історики. Юридична наука приділяє увагу розробці понятійно-категоріального апарату правових основ державотворення, дослідженню процесів зародження й розвитку держави, форм державного устрою та правління, правових аспектів функціонування держави та ін. Суспільство як систему, соціалізацію особистості, взаємозв'язки суспільних груп аналізують соціологи. Соціальна психологія досліджує міжособистісні стосунки, закони поведінки людей при співіснуванні з іншими людьми. Політологія простежує політичний бік функціонування держави, її об'єктом є політичне життя суспільства. Лінгвістика вивчає проблеми мови, мовної особистості як

одного з головних факторів державотворення будь-якої країни. Письменницька публіцистика ж наголошує на головних проблемах суспільно-політичного життя країни, що виникають під час її державного будівництва й утвердження на світовій арені незалежних держав.

У “Юридичній енциклопедії” поняття “державотворення” тлумачиться як “історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових інститутів і забезпечення їх функціонування [288, с. 164]”. Державницький шлях України має свої нерівні, як висхідні, так і провальні етапи, у виділенні яких дослідники одноставні.

Витоки української державності традиційно пов’язують з існуванням Київської Русі. Після її знищення наступним етапом формування державотворчих ідей стала Козацька держава XVII – XVIII ст. Як зазначав доктор політичних наук М. Вівчарик, “лише через загрозу національному існуванню в XVI – на початку XVII ст., коли польська шляхта і католицька церква почали боротьбу за цілковите знищення національної ідентичності українців, вони згуртувалися навколо своїх воєнно-політичних утворень у вигляді козацтва і розпочали активну боротьбу за виживання [37, с. 11]”. Незважаючи на короткий період існування козацько-гетьманської держави, вона засвідчила наявність державотворчої волі українського народу. Новим виявом її пробудження характеризуються події початку XX ст., коли в березні 1917 р. Центральна рада взяла на себе роль лідера національно-державного відродження й у розпалі боротьби з більшовиками проголосила IV Універсалом незалежність Української Народної Республіки. Проте не вдалося тоді нашій країні утвердитися на позиціях самостійної держави. Увійшовши до складу СРСР, Україна понад сімдесят років була однією з республік величезної імперії. Окремі спроби державотворення спостерігалися на західноукраїнських землях під час проголошення в Східній Галичині Західноукраїнської Народної Республіки (1918 р.) й Карпатської України в листопаді 1938 – березні 1939 рр.

Далі становлення України як суверенної держави й усі труднощі та проблеми, з якими вона зіткнулася на цьому шляху, подаватимемо, відштовхуючись від комплексного висвітлення й оцінки цих процесів у публіцистиці Олесея Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського.

У квітні 1985 р. на пленумі ЦК КПРС М. Горбачов проголосив курс на перебудову, проте вона не змогла зупинити загальної кризи, яка охопила всі сторони життя СРСР. І покірні до цього часу народи відчули, що це момент для дії, шанс для кожної республіки на здобуття незалежності. Хоча на початку кардинальних суспільно-політичних змін були сумніви щодо реалізації цих намірів: не вірилось, що Україні дозволять стати самостійною державою. Тому сподівались хоча б на федерацію справді самостійних держав, на звільнення від диктату центру. Водночас Б. Олійник у статті “Національна гідність. І – національне надбання” (1989) зазначав, що “мабуть, відколи ми себе пам’ятаємо як етнос і націю, Україна вперше здобула такі необмежені, реальні можливості для повної реалізації своєї одвічної мети – бути рівною серед рівних і в родині братніх народів, і в товаристві всіх народів світу [187, с. 259]”. Відчуваючи важливість історичного моменту, публіцисти прагнули незалежності України. Зокрема, І. Драч у інтерв’ю “Про незалежність, якої ще немає” (1990) наголошував: “Я за те, щоб Україна ставала суверенною, незалежною державою. Я за те, щоб усі республіки, які входять до Союзу, ставали суверенними незалежними державами <...>. Для мене немає Союзу як такого. Для мене є суверенні незалежні держави, які можуть жити й існувати як суверенні та незалежні сусіди, як посестри на нашому суспільному демократичному шляху. Я прагнутиму зробити все для того, щоб Союз як такий перестав бути і перестав існувати. Ми повинні прийти до цього всезагального Європейського дому як незалежні суверенні республіки [76, с. 6]”.

Отже, розпочатий М. Горбачовим перебудовчий процес призвів до припинення існування СРСР. “Віддаючи належне тому, що перебудова

почалася з верхів, ми водночас твердо скажемо, що ідею оновлення вистраждали і наближали всі покоління – від легендарних запорожців до зеків ГУЛАГу, загнаних туди лише за те, що вони любили Україну [187, с. 260]”, – підсумовував у згадуваній вище статті “Національна гідність. І – національне надбання” (1989) Б. Олійник.

Публіцисти усвідомлювали, що настав час для конкретних дій, щоб повернути колесо історії – чи не вперше за декілька століть – у бік розбудови соборної Української держави. “Для нас, українців, зараз настав найвідповідальніший момент. Може, історія нас перевіряє? Чи здатні ми, чи гідні ми з вами всі Української суверенної держави, чи, може, хіба тільки здатні зібратися та випити по чарці, заспівати “Ще не вмерла Україна” і розійтися додому? [290, с. 43]” – задавався питанням В. Яворівський, виступаючи перед українцями в Америці в 1990 р. Цей же письменник-публіцист у виступі “Українська література і ще одна спроба відродження” (1990) закликав: “Давайте вірити, що наша доля буде до нас милостивою. Тож випростуймося, щоб подивитися їй у вічі. Не вироджуймося, не перероджуймося, а – відроджуймося! Вона стоїть у кирзових чоботях, у куфайці, запнута грубою сірою хустиною. Передчасно постаріла, зсутулена під радіоактивною хмарою, з Чорнобилем у крові. Отака вона сьогодні, наша мати, наша Україна. Іншої у нас немає, та ми й не шукаємо іншої. Ми просто шепечемо: “Слава тобі! Слава і вдячність за те, що ти ще жива! Ми вже йдемо до тебе [295, с. 2]”.

Як продовження цієї думки звучать слова іншого письменника – Д. Павличка, подані в інтерв’ю “Наш народ встає з колін” (1990): “Незалежність України – не стільки остаточна мета, скільки єдино можливий засіб для створення добробуту й умов для вільного розвитку всього громадянства республіки. Наш народ устає з колін. Встає не для того, щоб стояти на місці, а для того, щоб іти, долати шляхи у майбутність, щоб рости і розвиватися... Будуть і серйозні дискусії, і незгоди, і розчарування від безсилості і т. д., але слово правди звучатиме на всю Україну. Процес

відродження буде повільний, як зростання всього живого. Але ми обов'язково увійдемо в нову якість нашого суспільства й нашого народного життя. В не ідеальну, але набагато кращу, ніж та, що гнобила нас і мучила вчора [196, с. 2]". У ці слова хотілося вірити, адже, як зазначав І. Драч, "не може бути, що ми, такі незамінні мастаки будувати чужі держави, не зуміли чи не захотіли збудувати власну, коли всіх кличе зараз рідний народ. Не є і не може того бути, щоб Україна значилася на етнографічно-політичному глобусі як місце світової національної аномалії [67, с. 2]".

І справді, аналізуючи всі суспільно-політичні, історичні події, які довелося пережити українському народові, не можна не погодитися з думкою В. Яворівського, яка пролунала в промові "Весь у політиці..." (1990), можливо, ми покарані Господом, що тільки мріяли, тільки думали про свою державність. І вже за цю думку мільйони українців потрапляли до Сибіру і таборів [290, с. 39]. І ось "закінчується це двадцяте століття, за яке багато народів, багато націй досягли найвищого рівня у своїй культурі, своїй економіці, своєму духовному розвитку. Ми, українці, прийшли під кінець цього двадцятого століття розтрошені, горбаті, знедержавлені, злиденні, бідні і духовно, і матеріально. І ось сьогодні, коли звільнилася Східна Європа (дуже легко, ніби скинула з себе піджак і пішла далі), нам це звільнення дається набагато важче [290, с. 39]".

І все ж таки український народ зумів наприкінці двадцятого століття прийняти важливі рішення в найвідповідальніший момент, які визначили його подальшу долю. Говорячи словами Д. Павличка, "Україна вдарила тричі – 16 липня 1990 року, 24 серпня й 1 грудня 1991 року. Третій удар був смертельним. Імперія впала [200, с. 312]".

Отже, 16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла історичного значення документ – Декларацію про державний суверенітет України, у якій зазначалося: "Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, шануючи

національні права всіх народів, дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний та духовний розвиток народу України, визначаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України, проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [132, с. 273]”.

На прикладі публіцистичних виступів І. Драча можна оцінити, як сприйняли письменники цей історичний документ, з якого почався процес незалежного державотворення України. Зокрема, в інтерв'ю “Про незалежність, якої ще немає” (1990) він наголошував: “Ми зараз переживаємо особливий час – і це зрозуміло. І мабуть, вершиною того, на що спромоглася Верховна Рада республіки, спромоглася у такий важкий і складний період – це Декларація про державний суверенітет України... [76, с. 6]”.

І все ж таки, незважаючи на прийняття Декларації про державний суверенітет, Україна продовжувала входити до складу Союзу РСР, хоча з цього часу діяла самостійніше, сміливіше. Тим часом у Москві політична ситуація загострилася. Уявити себе очевидцем тих доленосних подій і простежити роль письменників-публіцистів у вирішальному для країни історичному процесі дозволяють спогади безпосереднього учасника – письменника і журналіста С. Пушика. 23 серпня 1991 р. Л. Лук'яненко написав рядки Акта проголошення незалежності України. Наступного дня “Дмитро Павличко мав відредагувати текст, але в присутності І. Зайця, О. Мороза, А. Матвієнка, О. Ємця та інших депутатів за круглим столом, що стоїть у коридорі за сесійним залом, дописав спереду такі слова: “Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом...” Далі йшов текст Л. Лук'яненка, а І. Заєць додав: “Територія України є неподільною і недоторканною [219, с. 147]”. Сам Д. Павличко пізніше (інтерв'ю “Політика для мене – лиш засіб глибше

пізнати людину і світ”, 1995 р.) так оцінив цей факт: “Думаю, речення, яке написав я до Акта проголошення державної незалежності України, вартніше за деякі мої вірші чи навіть за все, що я написав як письменник [197, с. 1]”. А в інтерв’ю “Кожна мить цієї днини ставатиме книжкою...” (1996) він пояснював ужиту ним форму давноминулого часу тим, що на той час небезпека вже минула, крім того, така форма надавала урочистого звучання реченню. Отже, на позачерговій сесії Верховної Ради України 24 серпня 1991 р. депутати розглянули питання про політичну ситуацію в республіці й прийняли історичний документ – Акт проголошення незалежності України. Цікавим є факт, що голосували по черзі за два проекти постанови: спочатку про проголошення незалежної демократичної України, а потім про затвердження Акта.

Для визнання нової держави потрібно було з’ясувати, чи підтримує існування незалежної України її народ. Для цього 1 грудня 1991 р. був проведений референдум, підсумки якого засвідчили прагнення українського народу бути господарем на власній землі. Результати голосування ознаменували повноправне входження України до співтовариства вільних держав. “Історичні обставини дали шанс, а ми були готові скористатися ним, і світ побачив нас. Акт проголошення незалежності, число, яке говорило про нашу перемогу на референдумі, потрясли планету набагато сильніше, ніж усі наші твори, що мали на меті викликати співчуття та увагу до нас [199, с. 3]”, – прокоментував наслідки референдуму Д. Павличко, виступаючи в 1992 р. на Всесвітньому форумі українців.

Отже, на політичній карті світу виникла нова незалежна держава, існування якої, за словами Д. Павличка, “це кардинальний історичний поворот, який дає нам шанс пізнати свої політичні хвороби, що нас супроводжували в минулому, оздоровитись у своїй колективній свідомості, зорієнтуватися, нарешті, на власні сили в будівництві власного самостійного життя. Ми повинні збагнути, хто ми є самі в собі і для самих себе, щоб це стало в очах інших націй, які дивляться на нас, правдою про нас [200,

с. 724]”. Тепер потрібно було спрямовувати всі зусилля на розбудову України, не забуваючи при цьому, що найцінніше, що є в кожній країні, – це її народ. “Ми повинні розвивати і державу, і гарантувати права людині. Без цього ми не матимемо майбутнього ні в державотворенні, ні в розбудові громадянського суспільства [75, с. 3]”, – наголошував І. Драч в інтерв’ю “Потрібно відійти від економічної прірви” (1992). Йому ж належать і слова: “Ми хочемо суверенної, вільної і демократичної України. Ми хочемо, щоб в Україні була вільною, незалежною і суверенною Людина [73, с. 2]”. “Для того, щоб Україна стала суверенною, демократичною державою, вона повинна стати ПРАВОВОЮ! [170, с. 371]” – своєрідним продовженням думки попереднього письменника постає цитата з інтерв’ю П. Мовчана “Я вибрав демократію!” (1990).

Перші роки самостійного існування висвітлили велику кількість проблем майже в усіх сферах: і політичній, і економічній, і культурній, і екологічній. Усюди була потрібна виважена, цілеспрямована, чесна праця. Наплив позитивних емоцій минув, настав час для дій. Ось як про це говорив у доповіді на відкритті X з’їзду письменників України, що мала назву “За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури” (1991), Ю. Мушкетик: “Зараз всі чекають, щоб нам хтось відкрив істини – політичну, економічну, культурницьку, духовну. Немає їх, немає, їх потрібно і можна виховувати тільки в собі... Дуже мало й справжніх лідерів, здатних піти разом з людьми, не попереду, не весті, а йти разом, працювати з нами [176, с. 1]”. Ще гостріше висловлювався з цього приводу в промові “Весь у політиці...” (1990) В. Яворівський: “Якщо ми хочемо поставити цілі, як великий європейський народ, цивілізований, з європейською культурою, з економікою, з демократією, то давайте собі ствердимо: годі, хлопці і дівчата, годі гризтися нам. Бо як тільки десь збираються українці – сім партій, сім груп, сім поглядів... Ну, скільки ж це може тривати, дорогі мої? Задумайтеся просто над цим [290, с. 43]”.

Отже, довготривалий шлях українського народу до існування у власній незалежній країні закінчився наприкінці ХХ ст. Завданням тепер стало, за словами Д. Павличка, збереження й зміцнення почуттям батьківщини власної держави [200, с. 728] і усвідомлення того, що “тільки Українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину і невмирущість. Тільки за умови тривалого, не обриваного існування Української держави неподільність України та її суверенітету стане моральним законом і незаперечною істиною для наших громадян і для всього світу [200, с. 728]”.

Активна участь письменників на початковому етапі українського державотворення повною мірою відображена в їх публіцистиці. Як довгоочікувана подія, що знайшла своє логічне завершення в останнє десятиріччя ХХ ст., була сприйнята ними незалежність України. Сподіваючись хоча б на демократизацію життя, суверенність країни, з великим позитивом було оцінено в письменницькій публіцистиці становлення України на самостійний державницький шлях. Кожен етап, доленосний документ знаходив своє відображення в публіцистичному слові, спрямованому до українців. З перебігом часу, дещо змінивши піднесено-емоційну тональність, публіцистика стає орієнтиром серед проблем державотворення, виявляючи всю їх реальну складність, намагаючись акцентувати на них та вказати на шляхи розв’язання.

2.2. Основні мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці

Проблеми національної єдності, національної ідеї не втрачають своєї актуальності. Набуваючи різноаспектного характеру в той чи інший історичний період, вони привертають увагу своєю неоднозначністю, складністю й суголоссям суперечливих моментів. Особливо важливими й

широко аналізованими стають ці питання під час певних доленосних подій на шляху історичного поступу держави.

Поняття “нація”, “національна ідея”, “національне питання”, “національна ідентичність” зі становленням України як незалежної країни все більше привертають увагу філософів, соціологів, політологів, істориків і журналістів. Коли відпала потреба говорити й писати про “злиття націй”, інтернаціоналізм, з’явилися численні дослідження, автори яких намагаються з’ясувати, що становить собою українська нація, дослідити її генезу й сучасний рівень національної самосвідомості українців. У цьому контексті зазначимо монографію Г. Касьянова “Теорії нації та націоналізму” [110], політологічне есе М. Розумного “Справа честі. Алгоритми національного самоопанування” [229], кандидатську дисертацію І. Пенчук “Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді” [205], наукові розвідки М. Вівчарика [37], О. Забужко [86], В. Іванишина [100], Л. Лук’яненка [152], А. Фартушного [267], А. Черненка [278], тексти теоретиків націоналізму, зібрані в антології “Націоналізм” [181], матеріали наукової конференції “Національна ідея – відповідь на виклик часу” (2001) [182] та ін. Щодо взаємозв’язку цих питань і засобів масової інформації, то науковий інтерес становить висвітлення останніми складових національної ідентичності й української національної ідеї в цілому; репрезентація ними образу України в її новому статусі; регіональний зріз, мовностилістичне забарвлення й експресивна тональність матеріалів цієї тематичної спрямованості тощо. Важливим залишається питання ролі засобів масової комунікації в державотворчих реаліях України, їх впливу на масову свідомість, маніпулювання думкою суспільства, застосування брудних технологій.

Останнім часом з’являються наукові розвідки, у яких національний мотив державотворення розглядається на основі аналізу праць видатних українців минулого й сьогодення (істориків, філософів, творчої інтелігенції). Вважаємо, що інтерпретація цього питання письменницькою публіцистикою

є недостатньо вивченою й заслуговує на більш детальне студіювання. Адже велика літературно-художня практика, високий рівень філософських узагальнень, оригінальний спосіб відображення буття, активна громадська діяльність митців і впливовеність їхнього публіцистичного слова дозволяють вважати актуальним і перспективним саме таке висвітлення зазначеної вище проблеми. Тому ми намагатимемося розкрити змістові складники *національного мотиву* українського державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.

Розмірковуючи над дефініцією національної ідеї, Д. Павличко виокремлює сутність цього поняття як для окремої людини, так і для певного народу. Для останнього національна ідея – це “творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування позитивного для себе міжнародного клімату [200, с. 705]”. Національна ідея постає фактором консолідації суспільства, невід’ємним чинником його державного будівництва.

Український народ багато століть намагалися позбавити національної свідомості, розчинити серед інших народів. Однак, як влучно зазначив В. Яворівський у статті “Слово на устах народу” (1989), “людина без національного заземлення – перекотиполе або й пил на вітрах історії [294, с. 2]”. У Радянському Союзі національне питання було чи не найболючішим. Майже ніколи не говорилося про самобутність певного народу, усі зусилля були спрямовані на розвиток радянської ідентичності. “Наша Система все зробила, щоб виключити національний фактор як структуроутворюючий елемент у суспільній організації життя людей, щоб перетворити народ у натовп. І це в основному вдалося досягти. Результат відомий. Сьогодні ми бачимо, що на основі витвореного адміністративною системою культурологічного “бульйону”, мішанини на територіях республіки нічого творчо продуктивного створити не можна. Шлях один – відродження національних культур до рівня цілості [69, с. 2]”, – підсумовував І. Драч у

доповіді на звітно-виборчих зборах Київської організації Спілки письменників України у 1991 р.

Ще до проголошення незалежності України в публіцистиці письменників простежувалося намагання обстоювати пріоритети кожного радянського народу. Так, Д. Павличко, виступаючи на VIII з'їзді письменників СРСР у 1986 р., підкреслював, що “в нас вийшло з ужитку саме поняття українського, литовського, білоруського, башкирського і т. д. (тут можна перерахувати всі наші народи) патріотизму, ніби таке поняття суперечить патріотизмові загальнорадянському [193, с. 306]”. Проте відзначимо, що на той час публіцисти ще теж не могли обминути категорій “міжнаціонального” та “загальнонаціонального”. Їх вживання можна пояснити й тогочасною історико-політичною реальністю, і вихованим роками відчуттям єдності народів, коли все сприймалось як частина великого та єдиного цілого. Як приклад, цитата зі статті В. Яворівського “Слово на устах народу” (1989): “Лише людина, котра несе в собі історичний досвід народу, його духовну культуру, його моральність і мову, але яка пам'ятає про те, що народ завше інтернаціональний, – тільки така людина здатна бути Особистістю [294, с. 2]”. І тільки в суверенній Україні відпала потреба подавати в кожній статті “обов'язкові” слова й з'явилася можливість відкрито обговорювати національне питання.

Відразу стало зрозумілим, що роки перебування нашої країни в складі Радянського Союзу не минули марно. Денаціоналізація глибоко позначилась на рівні національної свідомості українців. Так, у 1990 р. Олесь Гончар, відповідаючи на запитання головного редактора журналу “Соціалістична культура” (з 1991 р. – “Українська культура”), зазначав, що “нелегко одразу психологічно змінитися людям, які упродовж багатьох літ почували себе духовними зеками [48, с. 80]”. Доводиться не лише всьому світові пізнавати українську націю, але й українцям пізнавати самих себе. Суголосні думки висловлював і Б. Олійник у статті “Пишучи “сало” із заголовної” (1989): “Це неймовірно важко – розщеплювати змертвілі за десятиріччя й віки кліше та

стереотипи. Але починати треба. І передовсім – з відродження національної гідності... [187, с. 223]”.

З відродженням національної гідності, про яку зазначав Б. Олійник, пов’язана не менш важлива проблема – подолання комплексу меншовартості – категорії складної й неоднозначної. На цьому наголошували у своїй публіцистиці й Олесь Гончар, і П. Мовчан, і Ю. Мушкетик. Зокрема, П. Мовчан, виступаючи на II регіональній конференції Міжнародного ПЕН-клубу (“Свобода зовнішня і внутрішня”, 1990 р.), акцентував увагу на тому, що “наша національна ситуація відмінна від ситуацій народів Східної Європи тим, що на дорозі до волі ми повинні подолати не лише імперські бар’єри, не лише комплекс нової людини, що зріс на ґрунті російського шовіністичного абсолютизму, а й комплекс національної меншовартості, тобто той комплекс, який, хвала Богові, незнаний іншим європейським народам [170, с. 374–375]”. Отже, “українцєві нині будь-що треба позбутися комплексу меншовартості. Це біда наша, яку нам прищеплювали століттями – довго й послідовно [170, с. 426]”.

Розглядається публіцистикою й таке явище, як байдуже ставлення деяких представників нашого народу до всього національного. Ще О. Довженко наголошував, що Україні притаманна національна специфіка нігілізму, а Б. Олійник писав, що нігілізм успадкований із радянських часів, “коли нігілістичне ставлення до свого, рідного видавалося ледве чи не за ознаку суперінтернаціоналізму, широти натури і поглядів [187, с. 238]”. Але, як далі він же підсумовував у виступі “Перебудову слід поглиблювати” (1989), “... безнаціональний інтернаціоналізм – містика, нематеріалістична філософія, міф, який зводить молоду людину на манівці космополітизму, формує психологію легіонера, котрому однаково, в яких краях жити, за кого і супроти кого змагатися, яку суспільно-політичну систему сповідувати – аби добре платили [187, с. 238]”.

Публіцисти переконані: для того, щоб наш народ не перетворився на суцільних легіонерів, треба діяти. Ю. Мушкетик у виступі “За демократизм,

національне відродження, високу духовність літератури” (1991) закликав учитися, розвивати національну свідомість, “вивчати історію нашого національного руху, зокрема в нашому столітті, скласти з неї уроки, виробити якусь одну ідею [176, с. 2]”. Для того, щоб не лише говорити про ці проблеми, а діяти, цей же письменник-публіцист у статті “Тиждень незалежності, або Якщо не загинемо в чергах” (1991) пропонував “виробити наукову національну концепцію [179, с. 3]”. П. Мовчан, виступаючи на науково-практичній конференції “Державна ідеологія в сучасній Україні” (1994), відверто говорив про те, до чого може прийти Україна, приділяючи недостатньо уваги розробці своїх національних інтересів: “Якщо послідовно не творитимемо державу національну, а не кримінальну, з національними пріоритетами, а не розмитими ідеологічними параметрами, то матимемо легко прогнозовану Україну з формальними атрибутами державності та міжнародного правового статусу, вічного сателіта Росії; без своєї мови, без своєї культури, з певними резерваціями для певних осіб, політично безпечних, що вміло б виконували танець “Повзунець”. Потрібно уже нині на повен голос казати про те, що наше духовне гетто звужується щодня, і ми можемо перетворитися на “водоносів” та “лісорубів” чужих народів. Власне, нас намагаються перетворити в них наші керманічі [170, с. 464]”.

Повільні дії наших керівників, а іноді й бездіяння, призводять до того, що питанням національної сфери приділяється замало уваги. Для них завжди не вистачає часу й коштів, а особливо – патріотизму. “Зрозуміло, що вимоги, які ставимо перед керівниками нашої держави, не будуть виконані, – констатував у виступі “Нас об’єднують позитивні національні ідеали, а не негативні рефлексії” (1993) П. Мовчан. – Особливого режиму, особливого сприяння нашій національній справі не буде. І зрозуміло чому, бо відсутні в урядових структурах ті, хто б забезпечив той особливий режим для української справи [170, с. 450]”. Тому всі проблеми з вирішення національних питань повинні брати під свій контроль національно свідомі українці, для яких боротьба за відродження нації є справою життя, адже “без

національної доміанти, а це стосується передовсім мови та культури, ми матимемо лише імітаційну модель держави [170, с. 574]”. П. Мовчан у виступі “Мислеобраз у нас один: вільна Україна” (1992) наголошував: “Процес національного визволення, розпочатий одиницями, мусить бути продовжений загалом. Північна орієнтація, силоміць накинута Москвою, ще довго даватиметься взнаки: з нас свідомо витворили провінціалів, змішуючи природні полюси та меридіани, і ми вже забули, що ми – європейці, духовно споріднені із західноєвропейською культурою, історично сполучені і складом характеру уподібнені. Нас відучили навіть спогадувати, що культура наших пращурів дифузувала з месопотамською, егейською, що наші історичні сполуки з грецькими колоніями, з Понтом, з державою Мітрідатів та Трапезундом – природні. Нам необхідно справді випростовувати моральний хребет, викристалізовувати національну духовність, визволитися від внутрішнього поневолення [170, с. 444–445]”.

Розчарування, песимістичний настрій суспільства напередодні визначальних історичних подій теж висвітлювалися публіцистикою. Тисячоліттями люди мріяли про суспільство справедливості, добра й рівності. Правителі й партії, змінюючи один одного, пропонують різні гасла, програми, орієнтири, які так і залишаються невиконаними. Люди не знають, кому вірити, вони знесилені морально. Ідеї, у які вірили й до яких йшли десятиліттями, виявились утопічними. З’являється байдужість і недовіра, виникає, як говорив Ю. Мушкетик, криза духу, криза віри. “У перші пореволюційні роки ми жили набагато бідніше, в повоєнні також, – писав у статті “Криза духу” (1990) Ю. Мушкетик, – але й тоді, після війни, віра не була розтрачена, багатьма людьми рухав ентузіазм, живив їхні тіло і душу. Нині віра на мірній лінійці сягнула найнижчих поділок [177, с. 5]”. Як варіант, що допоможе покращити ситуацію, пропонується розроблення власної національної концепції. Багато про це розмірковував П. Мовчан. Виступаючи зі звітною доповіддю на IV з’їздові “Просвіти” в 1993 р., він наполягав: “Ми мусимо мати свою ідеологію. Без неї вся справа – марна,

адже виникають питання: “Заради чого?”, “В ім’я чого?”. Ми переживаємо не лише економічну кризу, а й ідеологічну – кризу ідей, зокрема й ідей національних. Чи існує тепер соціокультурне забезпечення нашого народу? Чи національні, державні пріоритети є головними, визначальними? Чи існують критерії в кадровій політиці держави? На превеликий жаль, ствердної відповіді дати не можемо [170, с. 448]”. Потрібна така програма національного відродження, щоб вона стала програмою народу. А поки що немає ніякої. Через три роки цей же письменник-публіцист у виступі “Наші наміри найсерйозніші: до цього нас спонукає реальність” (1996) знову торкався окресленого вище питання: “Нам напевне потрібна та суспільно-політична модель, яка б органічно відповідала природним, життєвим потребам нації, сутнісно-моральному складові нашому і сприяла би розвитку наших творчих начал. Будь-яке сліпе калькування чи запозичення чужих ідеологічних кліше з притиском на слові “демократія” обертається для нас уседозволеністю і новою нечуваною хвилею зросійщення. Україні потрібна своя ідеологія, в якій би людські права не витісняли права нації [170, с. 480]”.

Публіцистикою представлено національне питання й на рівні сприйняття його регіонами України. Адже, говорячи про національну сферу, треба пам’ятати про особливості розв’язання цих проблем у різних частинах нашої країни. Як зазначав у співдоповіді на звітно-виборчих зборах Київської організації Спілки письменників України (“Можемо бути нарешті собою”, 1991 р.) усе той же П. Мовчан, “... Схід України і її Захід поки що дуже відрізняються за рівнем самосвідомості населення [170, с. 411]”. Треба піднімати також і громадянську, державну свідомість людей, бо це дуже важливо. У зв’язку з цим В. Яворівський у промові “Весь у політиці...” (1990) пропонував “змістити акценти, перейти, так би мовити, на схід [290, с. 41]”. Він усвідомлював, що це буде “важка, каторжна” робота, але виконувати її потрібно зараз, бо потім може бути пізно. Д. Павличко, торкаючись цього питання під час виступу перед студентами й викладачами Національного університету “Києво-Могилянська академія” в 2002 р.,

висловлював сподівання, що все ж таки спільна свідомість населення України сформується: “Йдучи назустріч одна одній, шануючи одна одну, переймаючи одна від одної регіональні традиції патріотичного змісту, всі України, від Закарпатської до Слобожанської, обов’язково зійдуться в українській ідеї і об’єднаються в нерозривній єдності нашого народу [200, с. 727]”.

Останній момент, на якому наголошують письменники в публіцистичних працях: українці повинні позбутися думок, які залишилися з радянських часів, про нібито вороже ставлення населення західного регіону до населення східного регіону й навпаки. І. Драч щодо цього висловлювався так: “... дай нам, Боже, розуму і волі, аби сьогодні українець Слобожанщини не почувався чужинцем у Галичині і навпаки [67, с. 2]”. Випробування українського народу на шляху становлення власної незалежної держави були складними й тривалими, “скільки століть нас ділили: по горизонталі, по вертикалі, на сходян, заходян, на багатих і бідних, на партійних, безпартійних, на мислячих, інакомислячих, взагалі не мислячих... [290, с. 40]”, тому зараз ми не маємо права ділитися ще й самі. Прийшов час довести всім і, перш за все самим собі, що ми одна велика нація, і, нарешті, “явити світові феномен своєї незнищенності [48, с. 84]”, – як говорив Олесь Гончар, виступаючи на I конгресі Міжнародної асоціації українців (“Час для єдності”, 1990 р.).

Про роль національної ідеї для українського народу на шляху до багатовікового творення власної державності якнайточніше висловився в передмові до власної книги публіцистики Д. Павличко: “Українська національна ідея упродовж невольничих століть рятувала наш народ від загибелі. Вона була вірою в нашу державну, демократичну, європейську майбутність. Сьогодні це – життєва мобілізаційна мотивація для творчих вчинків уже звільненого народу в ім’я збереження й ненастанного вдосконалення своєї держави. Це та гідність, яка обертає рабську психіку в свідомість вільної людини, а народові дає безсмертя [195, с. 13]”. На

сучасному етапі незалежного державницького існування складовими української національної ідеї, на думку вищезазначеного митця й політика, повинні стати міцна державність, відсутність підлабузництва й самоприниження перед іншими сильними націями [200, с. 722].

Отже, в публіцистиці українські письменники приділяють значну увагу національному мотиву державотворення. Зміна історичного шляху України дозволила простежити еволюцію в змісті викладу письменниками-публіцистами матеріалу цієї тематичної групи. Якщо до здобуття Україною незалежності публікації мали обережний тон висловлювань із залученням ідеологом радянського часу й були лише спробами висвітлення складових національного питання кожного народу, то з набуттям нею нового статусу та деідеологізацію з'явилась можливість відкрито заявити про національну ідентичність. Схематично виокремлення мотиву національної гідності й самосвідомості українців і локалізацію в ньому націєтворчого змісту можна зобразити так: інтернаціоналізм → обстоювання пріоритетів кожного радянського народу → національна ідея в Україні → українська національна ідея. Серед порушених митцями питань – подолання національного нігілізму, позбавлення комплексу меншовартості й вироблення концепції національного розвитку. Вважаємо, що внесок письменників-публіцистів у розбудову незалежної України потребує належної оцінки, а самі вони є гідними продовжувачами втілення й утвердження української національної ідеї, підвалини якої були закладені ще у творчості Т. Шевченка, І. Франка й Лесі Українки.

На шляху становлення незалежності України виникає багато проблем, кожна з яких потребує ґрунтовного вивчення, зокрема й у публіцистичних студіях письменників, оскільки в масовій свідомості письменницьке слово асоціюється з художнім образом, поєднанням раціонального й емоційного, авторитетом носія, впливом на реципієнта, здатністю прогнозувати майбутнє. Вважаємо, що на особливу увагу заслуговує інтерпретація письменницькою

публіцистикою *мовного мотиву* як одного з визначальних чинників українського державотворення.

“Жодна держава світу не сформувалася як безнаціональна. Єдине консолідоване суспільство може витворитися лише на ґрунті спільної духовності, спільної мови, позаяк саме мова є тим феноменом, який визначає самототожність нації. Мова забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його виявах – політичному, економічному, культурному тощо, бо саме мова – головна ознака нації. Тому боротьба за державність української мови – це боротьба за українську державу [124, с. 170]”.

Зважаючи на існування в суспільстві діаметрально протилежних поглядів щодо мовного питання – від ревного захисту до цілковитої байдужості, апатії, а то й ворожого ставлення, – зазначимо праці, у яких приділяється значна увага проблемі розвитку й функціонування української мови в незалежній Україні. Це дисертації І. Браги [26], В. Демченка [63] та ін., соціолінгвістичне дослідження Г. Залізняка і Л. Масенко “Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній” [88], науково-публіцистичне дослідження В. Карпенка “Антиукраїнські тенденції в Українській державі” [107], посібник О. Куць “Мовна політика в державотворчих процесах України” [134], наукові праці В. Лизанчука “О рідне слово, що без тебе я?!” [145], “Засоби масової інформації про русифікаторську політику в Україні” [141], “Навічно кайдани кували: факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні” [143], “Кайдани ще кують: факти, документи, коментарі про російщення в Україні” [142], монографії Л. Масенко “Мова і політика” [161], “Мова і суспільство: постколоніальний вимір” [162], розвідка Я. Радевич-Винницького, В. Іванишина “Мова і нація” [220], матеріали парламентських слухань “Духовна криза суспільства і шляхи її подолання” (2003) [127], численні статті та ін. Висвітлення мовного питання засобами масової інформації залежить від мовної політики, що сповідують мас-медіа, а точніше – їх власники. Виразно простежуються відмінності в

моделюванні іміджу України російськомовним й україномовним медійним простором, що не сприяє національній консолідації суспільства. У цьому контексті аналіз вітчизняного інформаційного продукту спрямований передусім на те, якою на його основі постає незалежна Україна у свідомості громадян. Також заслуговує на увагу рівень популяризації засобами масової інформації державної мови; мовностилістичний аналіз друкованого матеріалу й мовленнєвої майстерності журналістів; кількісні показники співвідношення україномовної / російськомовної продукції тощо. Проте в цих дослідженнях аналізується вищеокреслена тема з позицій науковців, зокрема мовознавців, істориків, журналістикознавців, а погляди письменників-публіцистів щодо цього питання є малодослідженими. Тому вважаємо актуальним розгляд мовної проблеми саме на матеріалі письменницької публіцистики, адже в цьому випадку можна простежити її розв'язання не тільки на рівні носіїв, але й творців мовного середовища, якими є митці.

Жодне суспільство не може існувати без мови. Шлях української мови до державного статусу був надзвичайно важким. Переслідування й заборона писаного й друкованого українського слова (діяння Петра I, Катерини II; закриття Києво-Могилянської академії; Валуєвський циркуляр; Емський указ; заборона українських театральних вистав, дитячої книжки, преси), роки бездержав'я й уходження українських земель до складу різних імперій, заселення певних регіонів нашої країни представниками інших національностей, а відтак – етнічно-культурне нівелювання, що ніяк не сприяло зміцненню позицій української мови.

Знущення над нею не могли залишити сторонніми спостерігачами національно свідомих українців, зокрема письменників. У своїх статтях, виступах, інтерв'ю вони аналізують стан функціонування української мови спочатку в УРСР, а потім в Україні, шляхи надання належного їй статусу з метою запобігання остаточному поглинанню російською мовою мовного простору України. Так, Д. Павличко, виступаючи в 1987 р. на пленумі правління СПУ (“За чийм сценарієм?”) і віддаючи належне

інтернаціоналістським принципам, наголошував: “... якщо сьогодні не звернемо уваги на втрати, недоліки і просто-таки на загрозливі щодо самого існування української мови процеси в нашому бутті, ми завтра опинимось у становищі попів-атеїстів, які проповідують щасливе загробне життя, знаючи, що його немає [193, с. 317]”.

Оскільки мова – явище багатовікове й належить усім поколінням українців, публіцистів хвилює, чи буде українська мова відома дітям. У зв’язку з цим Д. Павличко докладно зупиняється на проблемі існування української мови в школі. Виходячи з того, що “за мовою викладання школи в нашій республіці діляться на три групи: українські, російські і змішані, тобто двомовні, які, однак, як правило, на практиці є російськими школами [193, с. 317]”, письменник робить висновок, що “... в обласних центрах і столиці України разом українських і змішаних українсько-російських шкіл 28, а російських – 72 проценти. Якщо ж реально взяти й дорахувати змішані школи до російських, бо такими вони є на практиці, а офіційно такими стануть завтра, то виходить, що українських шкіл у головних містах республіки 16, а російських – 84 проценти [193, с. 318]”. Зазначимо, що ці дані датовано 1987 р.

Таке співвідношення шкіл цей же письменник-публіцист пов’язував із наслідками дії закону про вибір мови навчання: “Звичайно, це наслідок дії закону про те, що батьки мають право вибрати мову навчання для своїх дітей, так ніби самим народженням дитина вже не вибирає ні материнської мови, ні Вітчизни. Правильно сказав Олесь Гончар, що закон цей – лицемірний і антидемократичний. Взевши нібито під захист усі нації, цей закон діє лише в одному напрямі. За 27 років його активного діяння позникали українські школи з багатьох міст України, і, якщо він діятиме далі, зникнуть із містечок і сіл, і залишаться хіба що, як же болісно мені це сказати, на канадській землі [193, с. 319]”.

Дозвіл звільняти учнів від вивчення української мови в школах з російською мовою викладання призвів до її занедбання: “Абсурдність таких

звільнень тим очевидніша, що правом звільнитися від навчання української мови часто користуються самі ж українці. Отже, учень не може бути звільненим від вивчення математики чи іноземної мови, але може бути звільнений від мови корінного населення республіки, і дуже часто від своєї рідної мови. Такого національного нігілізму не може допустити жоден цивілізований народ [193, с. 322]”, – підкреслював Д. Павличко. На цій проблемі наголошував і Олесь Гончар, виступаючи на літературному вечорі в Київському університеті в 1988 р. (“Степове хлоп’я, що дає урок дорослим”) [48].

У виступі “Братерство – це справедливість”, що пролунав у 1989 р. на установчій конференції Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Д. Павличко констатував необхідність скасувати право батьків обирати школу з певною мовою навчання й водночас висловлював припущення щодо можливості існування цього права в платних школах: “Будь ласка, нехай це право живе й процвітає, але не за рахунок держави. Платні школи? А чому ні? [194, с. 2]”. І все ж таки письменники-публіцисти були одностайні: вивчення української мови на теренах України має бути обов’язковим для учнів усіх шкіл, незважаючи на форму їх власності.

Тогочасна мовна політика призвела до того, що українська мова опинилася на околицях духовної сфери. Вона поступово зникала з діловодства, з державного вжитку. У містах припиняли існування садки, школи з рідною мовою. У вищих навчальних закладах викладання велося російською мовою. Дійшло до того, як зазначав Б. Олійник у інтерв’ю “Зв’язок часів” (1988), “... що на одній з ювілейних урочистостей в Києві серед промовців українською мовою виступив єдиний земляк, та й той ... з-за океану. Одне слово, створилася ситуація, схожа на передпушкінську епоху, коли еліта, яка майже вся говорила французькою, сприймала російську мову як характерну рису грубого простолюду [187, с. 207]”.

Отже, рідна мова – одна з найголовніших визначальних рис будь-якої нації – опинилася в глухому куті. Пропозиції щодо виходу з цього

критичного становища висувалися різні. У 1989 р. Б. Олійник, доповідаючи на десятій сесії Верховної Ради УРСР (“Мова – це голос народу”), наголошував: “... за будь-яких обставин обов’язкове вивчення в загальноосвітніх школах української мови як державної має стати неодмінним [187, с. 250]”. В. Яворівський (“Рух – це союзник оновлення”, 1989 р.) обстоював думку про необхідність складання вступних іспитів у вищі навчальні заклади українською мовою: “... мова нормально функціонуватиме тільки тоді, коли знати її буде просто необхідно. Коли випускники шкіл України складатимуть вступний іспит до вузів з української мови, вони її, звичайно ж, знатимуть [293, с. 4]”. Д. Павличко висловлював незадоволення тим, що заради студентів з Африки й арабського світу цілі вищі навчальні заклади переходять на російську мову викладання замість того, щоб виховувати в них повагу до мови тієї землі, на якій проходить їхня молодість. А в статті “Свято рідної мови” (1988) цей же письменник пророкував зміну психології українця з розквітом національної мови: “Повноправне функціонування української мови в системі нашого нового буття викличе розквіт духу. В нас менше буде злочинства, пияцтва, взагалі злочинності, коли наша мова розквітатиме для кожного серця. В нас працюватимуть люди без затаєної байдужості, а з відкритою душею, бо ж знатимуть, що трудяться не лише для свого їдлового апарату, а й для пісні, для історії, для національної самобутності свого народу [198, с. 2]”.

З усіх наведених вище ілюстрацій розгляду мовного питання письменниками-публіцистами можна зробити висновок про суспільну потребу повноцінного утвердження національної мови в Україні. Доречними у зв’язку з цим будуть і слова В. Яворівського, наведені у статті “Слово на устах народу” (1989), що “парадоксально і гірко це звучить: розширити вживання української мови серед ... українського народу, який живе на своїй землі, творить свою історію [294, с. 2]”.

Для того, щоб українська мова не була обмежена у функціонуванні, перетворилася на могутній засіб духовного виховання, їй потрібен був

правовий захист. Неодноразово ця думка висловлювалася в статтях, виступах, інтерв'ю публіцистів, оскільки вони прекрасно розуміли, що лише закон про державний статус української мови, про необхідність її функціонування в усіх сферах не дозволить втратити мову наших пращурів назавжди. Так, Д. Павличко, виступаючи на пленумі правління Спілки письменників України у 1987 р. (“За чийм сценарієм?”), зазначав: “Українській мові потрібен конституційний захист. Вона повинна набути, як грузинська, вірменська та азербайджанська, статусу державної мови в УРСР [193, с. 326]”. Олесь Гончар, Б. Олійник, В. Яворівський теж не були осторонь цієї проблеми. Останній з них у статті “Слово на устах народу” (1989) наголошував, що “... найголовніша акція, якої чекає народ, – конституційне затвердження української мови, як державної на території республіки. Якщо кожного громадянина нашої країни ми вважаємо людиною державною, отже, й мова кожного народу мусить охоронятися державою, захищатися нею від занепаду й зникнення [294, с. 2]”. Б. Олійник у виступі “Випробування істиною” (1988) акцентував увагу слухачів на тому, що “треба на державному рівні створити режим найвищого благосприяння функціонуванню рідної мови в усіх сферах і на всіх поверхах суспільства, підкріпивши теорію правовими законами, аж до притягнення до відповідальності осіб, які перешкоджають розвиткові національної культури [187, с. 168]”. Подібні думки висловлював і Олесь Гончар в інтерв'ю “Рідній мові – шану всенародну” (1988) [48] та промові на відкритті Установчої конференції Товариства української мови ім. Т. Шевченка (“Феномен незнищенності”, 1989 р.) [48].

Отже, усі свідомі українці, у колі яких перебували й письменники-публіцисти, дійшли висновку: без державного захисту рідна мова втратить місце в духовних структурах суспільства. Тому важливою віхою національно-культурного розвитку України стало прийняття у 1989 р. Закону УРСР “Про мови в Українській РСР”.

Простежити роботу над цим законом дозволяють виступи Олеся Гончара (“Нашій мові – жити!”, 1989 р. [48]) і Б. Олійника (“Мова – це голос народу”, 1989 р. [187]). В останньому зазначалося, що праця була нелегкою й тривалою, над варіантами проекту працювали майже сім місяців. Тільки назв закону було запропоновано кільканадцять. “З-поміж них, зосібна, пропонувались і “Закон про українську мову”, і “Закон про українську та мови інших народів” і ще чимало. Ми ж зупинилися на пропонуваній вам назві “Закон про мови в Українській РСР” (виділення наше. – Ю. С.), уже цим підкреслюючи своє однаково шанобливе ставлення до всіх без винятку національностей нашої славної України [187, с. 246]”.

Розглядаючи зараз цей закон, усвідомлюємо, що він є результатом численних компромісів, дуже демократичним і занадто лояльним, але на той час, як пояснював у зазначеній вище доповіді Б. Олійник, “... інакше й не могло бути, оскільки мовна проблема – вельми діткливо болюча, і кожен необережний рух, фраза, слово можуть спричинити непередбачене. Тому ми намагалися підкреслити, що державний статус української в жодному разі не пригнічує мов інших національностей, а скоріше допоможе їм, спираючись на цей чин, і собі прагнути до якнайповнішого розквіту [187, с. 246]”. Незважаючи на ліберальність закону, спроектованість на підтримку розвитку всіх інших мов, представники інших національностей убачали в ньому загрозу їхнім мовам. У зв’язку з цим Б. Олійник підкреслював, що “доведеться переконливо і популярно пояснювати людям некорінної національності, котрі пустили вже вікове коріння в українській землі, але так і не спромоглися вивчити її мову, що це – щонайменшою мірою ознака неповної присутності внутрішньої культури, а щонайбільшою – образлива зневага до землі й народу, який по-братерськи прийняв їх у своє лоно [187, с. 263]”. Б. Олійник стверджував, що на той час закон був найоптимальнішим, адже він мав би “стати началом правового регулювання усієї сукупності суспільних відносин по спіралі відродження, всеохоронного розвитку і розширення сфери використання української та всіх інших братніх

мов... [187, с. 247]”. Однак інший письменник-публіцист Ю. Мушкетик у виступі, що мав назву “Перед лицем історії” (1989), зазначав: “Як на мене, хоч я причетний до його (закону. – Ю. Б.) творення на всіх етапах, у ньому багато нечіткостей, неточностей і просто лазівок, які дають змогу його обійти, не скрізь ставлять українську мову на чільне місце [178, с. 3]”.

Отже, у висвітленні письменниками питання про прийняття Закону УРСР “Про мови в Українській РСР” підсумовується, що він став першим кроком на шляху до зміцнення позицій української мови, набуття нею державного статусу. Виокремлюючи певні слабкі місця положень закону, треба наголосити на головному: численні спроби провести дві державні мови в республіці зазнали поразки.

Звичайно, ухвалення закону – це справа одна, а реальна його дія – це вже інше. Роки нищення українського слова марно не минули, і, незважаючи на державний статус української мови, вона дуже повільно займає належні їй позиції в освіті, діловодстві та інших сферах духовного життя. Ускладнює процес утвердження рідної мови нігілістичне, а то й вороже ставлення деяких службовців до виконання норм правового документа. “Зрозуміла річ, від прийняття Закону до бодай якоюсь мірою виправленого становища дистанція неймовірно велика. Потрібні роки, десятиліття копіткої, важкої, щоденної роботи, дотримання Закону, активне впровадження його, а не зволікання, ми не повинні допустити, щоб його поклали під сукно, бо в деяких чиновників така тенденція проглядає вже зараз [178, с. 3]”, – наголошував Ю. Мушкетик, аналізуючи закон (“Перед лицем історії”, 1989 р.).

Усе-таки, за словами письменників-публіцистів, найважливіше в цьому законі те, що він засвідчив здатність українців мобілізувати сили в найкритичніші моменти, не дозволивши тим самим зникнути назавжди українській мові, й уберег наш народ від національної прірви. Водночас уже перші роки дії цього документа показали, яким важким і тривалим буде процес утвердження української мови на позиціях державної. У промові “За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури” (1991)

Ю. Мушкетик підкреслював: “У новій ситуації постають нові проблеми, вони вимагають нових підходів і рішень. Бо, oprіч усього, замість сподіваного розвою, замість національного відродження з допомогою уряду маємо новий національний занепад. Національне відродження зустріло шалений опір усіх реакційних сил, особливо на півдні та й на сході нашої республіки. Правдиво хтось сказав, що наш південь і схід так заражені русифікацією, як північ радіацією... Збанкрутілі ідеологи й далі чіпляються за великодержавність, ведуть системний обстріл демократичних плацдармів. Закон про державність української мови в республіці не виконується, гальмується всіма способами. Жодного разу наш уряд не заслухав жодної області, жодного міністерства: як же виконується державна програма розвитку української культури, зокрема мови? [176, с. 2]”.

Позитивні прогнози розквіту всього українського пов'язувалися з набуттям Україною статусу незалежної суверенної держави. Так, В. Яворівський, виступаючи у 1990 р. з промовою перед українцями в Америці (“Весь у політиці...”), висловлював сподівання: “... буде держава – буде й мова. <...> Буде держава – через рік всі заговорять українською мовою [290, с. 40]”. Однак, як показав час, ці твердження були надто оптимістичними. І в роки незалежності рідна мова не функціонує на належному рівні, а вже друге десятиріччя випробовує свої сили на життєздатність. До того ж, на думку публіцистів, простір її життєдіяльності все більше звужується, мало конкретних дій, “крім окремих самодіяльних акцій, крім спорадичних добродійних запомог, – на рівні державному, реально і по суті сподіяно не вельми багато [187, с. 428]”. Державний статус нашої мови дуже повільно утверджується в галузі освіти, у сфері науки й техніки, культури й мистецтва, у виробництві, у засобах масової інформації. Головне, у чому поступається рідна мова російській, – це у сфері повсякденного спілкування. Оскільки комунікативна функція є провідною функцією будь-якої мови, то митці з прикрістю констатують, що в нашій державі вона належить мові сусіднього народу. І це при тому, що саме рідна

мова сприяє консолідації суспільства, взаєморозумінню в ньому, на її основі й через неї формується національна свідомість, виробляються моральні та етичні засади співжиття людей. За словами публіцистів, дуже дивними в цій ситуації є пропозиції надати державного статусу російській мові, які активно починають лунати в передвиборчі періоди життя країни. Зокрема, П. Мовчан у виступі “Була, є і буде!” (1994) наполягав: “Українська і лише українська мова, згідно з існуючим Законом про мови та Державною програмою розвитку української мови, має використовуватися в усіх сферах суспільного життя. Виходячи з історичної та мовно-культурної специфіки формування українського етносу на всій території України, де українці посідали і посідають перше місце, роль державної, а відтак і офіційної мови в Україні має виконувати лише одна мова – українська. Вона повинна стати інтегруючим, державотворчим фактором, що об’єднує, цементує державу [170, с. 470]”.

Зрозуміло, що дві мови не можуть бути функціонально тотожними в нашій країні. Існуватиме мова номер один і номер два, і перша знову поглинатиме другу. Оскільки двомовність, як правило, є перехідним етапом на одномовність у результаті усунення однієї з мов, то українська мова могла зазнати такого удару, після якого навряд чи відродилася б знову. Тому, як вважають письменники-публіцисти, важливою подією стало прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, у якій було підтверджено державний статус української мови.

Отже, на законодавчому рівні певні кроки робляться, але головне, за словами митців, щоб у свідомості людей теж відбувалися певні зміни, щоб була воля й бажання народу, спрямовані на те, щоб українське слово залунало на повен голос.

Складність мовної ситуації в Україні, переконані письменники-публіцисти, вимагає відповідних ступеню складності зусиль. Потрібно на державному рівні створювати умови сприяння всебічному розвитку й утвердженню національної мови. Престиж української мови залежатиме від

того, які пріоритети й цінності закладатимуться в поняття україномовності. Як вважає Д. Павличко, пасивно українську мову знає як громадянин заходу, так і сходу України, але “якби малороси відчули, що українська мова здатна відкрити для них двері до університетів, до престижних професій, до вигідного становища в суспільстві, <...> вони заговорили б по-українськи [200, с. 726]”. Держава має великі можливості впливу на мовну ситуацію через ідеологічні, законодавчі, адміністративні, фінансово-економічні важелі. На думку П. Мовчана, висловлену в інтерв’ю “Хто знає історію, витоки свого народу, тому швидше розвидняється” (1997), “... Україну зрусифікували чиновники – “начальство”. Вони ж мусять її і дерусифікувати [170, с. 508]”. Не можна сподіватися на те, що мовна ситуація стабілізується сама по собі. Необхідна виважена, збалансована, продумана мовна політика, спрямована на піднесення престижу української мови. Слушною видається пропозиція Д. Павличка, озвучена під час виступу перед студентами й викладачами Національного університету “Києво-Могилянська академія” у 2002 р., про звітування Президента й уряду на святі Незалежності про зроблене для утвердження української мови в усіх сферах суспільного життя [200, с. 725]. Очевидними є фінансова підтримка розвитку вітчизняної культури й мови, створення на законодавчому рівні оптимальних умов для їх функціонування, а не політика постійного спекулювання на мовному питанні.

Адміністративне впровадження мови в діяльність державних структур не повинне ігноруватися на рівні місцевого самоврядування. Рішуче про це заявляв П. Мовчан в інтерв’ю “Мене цікавить виключно Україна” (1998): “І не може бути перетрактовки якоюсь обласною радою, як це мало місце і в Донецьку, і в Запоріжжі, і в Харкові, що другою офіційною мовою є російська. Не може бути цього [170, с. 550]”.

Отже, у публіцистиці наголошується на тому, що в Україні потрібно відродити зруйноване мовне середовище, дерусифікувати його. У цьому одностайні всі письменники, думки яких наводились вище. Цьому сприятиме й повноцінне впровадження рідної мови у сферу освіти, навчання, виховання,

і контроль над іншомовною продукцією, і створення в містах різноманітних центрів пропагування української мови й культури. На рівні держави повинна постійно впроваджуватися продумана й чітка мовна політика, діяти треба послідовно, а не, як зазначає Б. Олійник, кавалерійськими наскоками [186, с. 429]. Особливу увагу, як наголошують публіцисти, слід приділити молоді, адже саме від неї залежить доля нашої мови в майбутньому. Тому вже зараз треба піклуватися про зацікавлення мовою в їх колах, про престижність її знання й необхідність збереження як найбільшої цінності й об'єднавчого чинника кожної нації. “Смерть мови – смерть нації, – стверджував Д. Павличко у статті “Для влади українська мова – керівний засіб спілкування, а для нас – дух нації” (2003). – Історія боротьби українців за свою державність – це історія боротьби за життя і розвиток української мови [200, с. 769]”.

Підсумовуючи, наголосимо, що мотив утвердження й повноцінного розвитку української мови на теренах України є провідним у публіцистиці кожного письменника й реалізується в таких підтемах: утвердження української мови на позиціях державної; робота над Законом УРСР “Про мови в Українській РСР”; конституційний статус української мови; позиції рідної мови на рівні регіонів; програми захисту й сприяння розвитку рідної мови; мовна політика. У висвітленні письменницькою публіцистикою мовний мотив пережив еволюцію разом з еволюцією поглядів письменників на мовну проблему – від оспівування краси й багатства української мови до усвідомлення її нагальних суспільно-державних функцій. Використовуючи широкий спектр засобів аргументації, потужний потенціал впливу публіцистичного слова на думку суспільства, свої зусилля письменники спрямовують не на опис почуття гордості за самобутність рідної мови, а на потребу відновлення її комунікативної функції й боротьбу з диглосією. Митці постають соціально активними особистостями, реалізуючи свій творчий потенціал на рівні публіцистики. Ураховуючи етнічно гетерогенний регіональний склад населення України, різний ступінь опору русифікації в

поєднанні з економічною кризою й досить складним політичним становищем, проблемно-тематичне наповнення різножанрових публіцистичних творів письменників характеризується нестримним поєднанням віри в життєдайність української мови з усвідомленням величезних проблем на шляху її утвердження й повноцінного функціонування в незалежній Україні.

У непорушній єдності з мовним питанням розглядається письменницькою публіцистикою й наступний, виділений нами мотив державотворення – *мотив духовного й культурного відродження української нації*.

“Між мовою і культурою існує взаємозалежний зв’язок. Багатство національної культури, її цілісність забезпечує структурну повноту і багатство мови. І навпаки: високорозвинена мова дає можливість творити цілісну, всеохоплюючу культуру. Тому всяке зазіхання на культуру ставить під загрозу мову і всякі обмеження мови є загрозою для культури [99, с. 141–142]”.

Вищезазначений мотив широко висвітлюється в публіцистиці обраного нами періоду й складається з низки важливих і актуальних змістових складників, яким приділяється найбільша увага. Їх розгляд відбувається, знову ж таки, крізь призму взаємодії двох мов – української та російської.

“Культура, насамперед вона, дала змогу Україні стати Україною, – писав Олесь Гончар до редакції журналу “Українська культура” у 1990 р. – Творчість, жертвні зусилля таких духовних велетнів, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Драгоманов, Микола Лисенко, Михайло Грушевський, та ще багатьох-багатьох самовідданих, високообдарованих синів і дочок нашого народу сформували нас як націю, забезпечили їй гідне місце у сім’ї європейських народів [48, с. 80]”.

Несприятливі умови для розвитку, упроваджувана за часів Радянського Союзу політика “гармонійного співіснування” двох культур призвели до поглинання однієї з них іншою. Зрозуміло, що відродження культурного

життя пов'язувалося зі зміною державного статусу України: “Культура й суверенітет – речі невіддільні. Тільки в їх органічній єдності буде можливим повноцінний духовний розвиток народу, досяжним стане його моральне вдосконалення [48, с. 82]”, – висловлював сподівання в згадуваній вище публікації Олесь Гончар.

Ознайомлення з публіцистикою митців дозволяє сформулювати враження про труднощі у сфері культури, яких є і було багато. Ще до становлення самостійної Української держави вказувалося на необхідність спрямовувати зусилля на очищення життєдайних джерел культури, її скарбів від усього наносного, “аби вони відродилися в усій їхній первісній красі [187, с. 206]”. А відроджувати потрібно було й книгу, і театр, і кіно, і засоби масової інформації.

У 1991 р. у виступі “За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури” Ю. Мушкетик зазначав: “У кляті шістдесяті роки на українському книжковому ринку було понад 60 відсотків українських книг. Наприкінці минулого року лишилося 19 відсотків. Зараз, мабуть, ще менше. Гидотний потік шовіністичної маячні, порнографії, низькопробного детективу, будуарно-царської документалістики ллється на голову українського читача. Невже його не можна зупинити бодай високим митним податком. Чи й заборонити зовсім, як ввезення марихуани або опіуму? [176, с. 2]”. Отже, якби спочатку діяли рішучіше, можливо, не постала б так гостро проблема переповнення українського книжкового ринку низьковартісною російськомовною продукцією.

У часи перебудови відбулося заснування Українського фонду культури, який очолив Б. Олійник. За його словами, фонд мав стати об'єднуючим осередком, до якого потягнуться всі, хто не словесно декларує свою любов до історії й культури, а ділом і щоденною роботою душі береже й примножує неминущі вартості. Серед основних завдань цієї установи було: збереження й примноження народної пісні, Шевченкової спадщини, “... залучення та

повернення на батьківщину всіх національних вартостей, які з тих чи тих причин опинилися поза межами її [187, с. 201]”.

Після 24 серпня 1991 р. внаслідок відсутності чіткої політики державної підтримки культура опинилася в скрутному становищі, а деякі з її сфер охопила просто-таки криза. Якщо проаналізувати тогочасні записи письменників-публіцистів, то постане сумна картина реалій культурного будівництва. Так, Б. Олійник у статті “Пишучи “сало” із заголовної” (1989) констатував, що “всупереч усім широковіщим деклараціям про те, що ми раз і назавжди змінили до неї (культури. – Ю. С.) ставлення як до чогось третьорядного, насправді залишковий принцип стосовно культури ще більше загострився [187, с. 225]”. Під час виступу на II Всесвітньому форумі українців, що мав назву “Бог не в силі, а в правді” (1997), П. Мовчан звертав увагу на те, що “не можна, розхитуючи моральні, національні засади, зневажаючи звичаї, культуру, історію народу українського, зрештою, витісняючи його генну основу, українську мову, збудувати цивілізовану державу. <...> В дійсності Україна стала зменшеною моделлю колишнього Союзу з інтернаціональними принципами, домінуючими в усіх сферах [170, с. 530]”. Отже, щоб позбутися таких характеристик і стати країною, що розвиває рідну науку, культуру, освіту, мову, вшановує звичаї й традиції свого народу, Україні необхідно, передусім, відстоювати національні інтереси.

Як уже зазначалося, процес розвитку культури виявився дуже складним і засвідчив наявність багатьох проблем у цій сфері. Звернімо увагу на домінантні з них, що висвітлювались у публіцистиці досліджуваного нами періоду.

У процесі становлення державності гостро постало питання існування української книжки. Зумовлювалося воно двома чинниками: по-перше, складною ситуацією в паперовій галузі, по-друге, перенасиченням ринку російськомовною книгою. Щодо першого складника, то після розпаду СРСР і розмежування економік, в Україні ускладнилося становище в цій галузі

виробництва. Ще в 1990 р., пишучи про те, що українська книжка видається мізерними тиражами, Олесь Гончар дивувався, що і в такій ситуації центр скорочує надходження паперу в республіку [48, с. 82]. Гостро висловлювався з цього приводу й П. Мовчан у доповіді “Закон про мову та беззаконня” (1991) [170].

Щодо другого складника, то навіть після утворення незалежності України процес русифікації її населення не припиняється, бо, як приклад, “з 2277 друкованих одиниць книжкової продукції, виданих 1993 року, російською мовою вийшло 62 відсотки, українською ж усього лише 30 відсотків. Загальний же тираж видань російською мовою складає 54,5 мільйона, українською ж лише 21 мільйон. Російськомовні видання перевищують питому вагу корінного українського населення вдвічі. Справді, таких успіхів русифікаційний процес ще не досягав [170, с. 465]”, – з прикрістю підсумовував П. Мовчан під час виступу на науково-практичній конференції “Державна ідеологія в сучасній Україні” в 1994 р. Отож, маємо констатувати, що на ринку масової культури переважає російськомовна продукція, яка, крім того ж, дуже часто є низькоякісною. І, як слушно зазначав Ю. Мушкетик (“За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури”, 1991 р.), “... ці видання, які руйнують до решти народну мораль, папір мають, а ті видання, які намагаються відстояти моральні народні принципи, не мають [176, с. 2]”.

Для того, щоб хоч якось полегшити становище україномовної продукції, пропонувалося введення для неї пільгового оподаткування, а для російськомовної, навпаки, “... запровадити 30-відсотковий додатковий податок [170, с. 500]”. Виступаючи зі звітною доповіддю на V з’їзді “Просвіти”, яка мала назву “Наші наміри найсерйозніші: до цього нас спонукає реальність” (1996), П. Мовчан доводив до відома, що “Просвіта” звернулася до Президента з пропозицією негайно прийняти Указ про захист українського книгодрукування, звільнити видавців української книги від податків на додану вартість та з прибутку [170, с. 488]”.

Указують письменники-публіцисти й на необхідність видавати в нашій країні рідною мовою не лише книги українських письменників, а й класиків світової літератури. Зокрема, порушував цю тему П. Мовчан в інтерв'ю “Простір, напоєний словом” (1990), наголошуючи на потребі насичення книжкового ринку українськими перекладами іноземної літератури [170, с. 383]. Українці повинні пізнавати зарубіжну літературу в перекладах національною мовою, що сприятиме її утвердженню.

Говорячи про книгу, а точніше про літературу, не обминали митці в публіцистиці й питання повернення із забуття творчих доробків кращих українських, безвинно репресованих і знищених письменників. Ще в 1989 р. в інтерв'ю, що мало назву “Ми були варварами у власному домі” [200], Д. Павличко ділився інформацією про друкування спадщини М. Хвильового, М. Зерова, М. Драй-Хмари, М. Куліша, Є. Плужника, В. Винниченка, О. Олеся, М. Вороного, О. Ольжича, Б. Лепкого та ін., замовчуваних або колись відредагованих під тиском цензури творів І. Франка, Лесі Українки, Т. Шевченка тощо. Українська багатовікова література повинна постати в усій своїй цілісності й багатогранності. До того ж ліквідувати “білі плями” потрібно й у науці, і в різних видах мистецтва, щоб урешті-решт відбулось об'єднання всіх гілок культурного й духовного життя нашого народу.

На основі публіцистичних матеріалів митців доводиться констатувати, що з плином часу в книговидавничій сфері стан речей залишається складним. Розглянувши статті, виступи, інтерв'ю обраних нами письменників, датованих першими роками ХХІ ст., відзначаємо їх глибоке занепокоєння даною ситуацією. Так, Д. Павличко в статті “Україна вчора, сьогодні, завтра” (2003) писав, що за головним показником – кількістю назв, Україна у сфері книговидання – найвідсталіша держава. А обнадійливі звіти книжкової палати не відповідають дійсності, “насправді високі тиражі україномовна книжка має тільки у сфері освіти ... [200, с. 751]”. В інших статтях цей же автор підсумовував, що в Україні російська мова – мова 90 % книжок [200,

с. 769], поряд із сорока російськомовними видається щорічно одна україномовна книжка [200, с. 767].

Близькою до проблем української книги є проблема співіснування україномовної й російськомовної преси, засобів масової інформації. У нашій державі відбувається розмежування культури на елітарну й масову. Як писала в книзі “Мова і політика” Л. Масенко, “функціонування українського мистецтва обмежується елітарною сферою, тоді як масове мистецтво завозиться з Росії або ж продукується в Україні, але також переважно на російськомовній основі [161, с. 78]”. Відзначимо, що ця низькоякісна продукція з легкістю заповонила газетний і журнальний ринок, телебачення. Влучно висловлювався з цього приводу П. Мовчан у виступі “Закон про мову та беззаконня” (1991): “На кожне наше національне видання, що з’являється мізерними тиражами, колоніальна адміністрація вибухає сотисячними тиражами своїх “Что делать?”, “Кто виноват”, “Блин”, “Именем закона”... [170, с. 391]”. В іншій промові “Бог не в силі, а в правді” (1997) цей же письменник писав, що “Україна фактично інвестує російську паперово-видавничу галузь, бо майже щотижня в Україні відкриваються нові російські газети, а такі – колись центральні газети, як “Правда”, “Аргументы и факты”, “Известия”, “Труд”, “Комсомольская правда” створили свої спеціальні редакції на терені незалежної України [170, с. 528]”. Про високе оподаткування, відсутність державної підтримки й належних умов для повноцінного функціонування й розвитку українських видавництв, преси говорив і Д. Павличко (“Українська національна ідея”, 2002 р.): “Наша влада для нашої культури – мачуха, нагадує сонце за Полярним колом: світить, та ніколи не гріє [200, с. 716]”. Викликає глибоке занепокоєння в митців, що за роки незалежності, коли, здавалося б, можна з успіхом відроджувати й утверджувати українську культуру, цей процес відбувається надто повільно. Крім того, аналізуючи інформаційний простір України, Д. Павличко (“Україна вчора, сьогодні, завтра”, 2003 р.) зауважував, що російськомовна преса дозволяє собі обливати брудом Т. Шевченка, а приватні

телерадіоканали спрямовують вуличні дотепи на адресу наших національних основ. І головне, що це не викликає ніякої реакції з боку влади, яка забуває, що українська держава постала, щоб зберегти свою культуру й мову, бо “ми і в неволі могли б мати котеджі й автомобілі, але не могли б стати повноцінними людьми, бо людині повноцінність дає тільки ніким і нічим не скована національна душа [200, с. 750]”.

Схожа ситуація й на телебаченні, радіо, у кіноіндустрії. Телевізійні канали заповнили російські програми, шоу, кінофільми. П. Мовчан у виступі “Чим засіяне інформаційне поле?” (1995) констатував, що “замість державної політики дерусифікації українського народу, чого вимагає історична справедливість, і далі проводиться політика шаленої русифікації через засоби масової інформації, особливо пресу, телебачення (зокрема комерційне), через книгодрукування, кінематограф. <...> І замість належного інформаційного національного простору ми маємо дезінформаційний! Антинаціональний! [170, с. 476]”. Для того, щоб хоч якоюсь мірою покращити в цій сфері становище, пропонувалося створити Громадську Раду з питань контролю за інформаційним простором України, щоб стежити за дотриманням законів України телеорганізаціями та друкованими органами. А в 2002 р. Д. Павличко (“Українська національна ідея”), характеризуючи засоби масової інформації, гостро висловлювався на адресу власників, редакторів, коментаторів, які “прикривають свої москвофільські уподобання вимогами ринку, засадами демократії, відсутністю в нас талановитих журналістів. Панує радянська думка про другорядність, аматорство, безможність українського письменницького і газетного слова. Ніхто з наших політологів не поставив собі завдання бодай раз проаналізувати “високий рівень” російськомовної літературної макулатури <...>, російськомовної преси і російськомовних телеведучих в Україні ... [200, с. 715]”.

Письменницька публіцистика висвітлює і сумний стан розвитку кіноіндустрії. Про руйнування національного кінематографу говорив П. Мовчан, виступаючи на Всеукраїнському форумі “Інформаційний простір

і безпека України” (1995) [170]. Кількість фільмів, знятих за перші роки незалежності, катастрофічно низька.

На думку публіцистів, український народ став свідком комерціалізації культури. Існує величезна інфраструктура культурного бізнесу, яка все глибше проникає в національне середовище. Експансії російських “поп-зірок”, що “... вивозять з України 50 мільйонів доларів щороку [170, с. 482]”, багатомільйонні тиражі відео- й аудіопродукції. Справедливо зазначав П. Мовчан у звітній доповіді на V з’їздові “Просвіти”, що мала назву “Наші наміри найсерйозніші: до цього нас спонукає реальність” (1996): “Придивіться уважніше до тих цінностей, які валом валять із омріяного вільного Заходу: епідемії дискотек, реклама порнографії, психози року. <...> Чи потрібна наша власна продукція (аудіо, відео, книжкова, кіно, театральна, музична) на міжнародних ринках? Чи допустять її туди? [170, с. 481]”.

Отже, українському суспільству потрібно докласти максимум зусиль, щоб розвинути й зберегти свою духовність і культуру, бо саме остання, за словами П. Мовчана, є “мірилом величі нації [170, с. 530]”. На думку публіцистів, подвійна складність цього завдання пояснюється тим, що доводиться не тільки протистояти деяким внутрішнім чинникам, а й протидіяти негативному зовнішньому впливу. Адже замість максимального розширення сфери функціонування української культури, а отже, і мови, у засобах масової інформації, кіно, театрі, відбувається їх поглинання російськомовною масовою продукцією. Крім того, спостерігається розмежування елітарної (україномовної) та масової (російськомовної) культур, а якраз остання користується більшим попитом, і за її сприянням відбувається контакт усіх соціальних груп. “Більше того, поширення російськомовної масової культури заблокувало можливість заохочення людей до пасивного використання української мови, що в перспективі мало б шанс розширити і сферу активного її використання [161, с. 76]”.

При висвітленні цього мотиву багато уваги приділялося взаємодії культури й мови, але це зрозуміло, бо ці два поняття в публіцистиці

письменників перебувають у тісному зв'язку, із розвитком мови починається розвиток культури. “Мова забезпечує вічність культури. Вона пов'язує культуру етносу в один безперервний процес від минулого через сучасне до майбутнього. Що міцніші позиції займає мова в суспільстві, то надійніші перспективи культури [99, с. 143]”.

Завершуючи розгляд мотиву духовного й культурного відродження української нації, відзначимо неможливість ізольованого існування будь-якої з культур світу. Взаємодія між культурами повинна відбуватися, на цьому наголошують і письменники-публіцисти, адже таким чином спостерігається їх збагачення, знайомство одного народу з шедеврами іншого. Проте це має бути дійсно взаємодія незалежних культур, а не розвиток однієї за рахунок іншої. “Я хочу, щоб культура всіх країн проникала до мого дому. Але я не бажаю, щоб мене збили з ніг [99, с. 142]”. Ця влучна фраза М. Ганді, наведена в книзі “Мова і нація” [99], дуже чітко окреслює ту межу, при якій можливий діалог декількох культур, що сприятиме високому рівню розвитку кожної з них.

26 квітня 1986 р. в Україні сталася катастрофа глобального масштабу – вибухнув атомний реактор Чорнобильської АЕС. Ця аварія – найсерйозніша серед усіх, що коли-небудь траплялися на атомних станціях у світі. Своїми страшними наслідками вибух у Чорнобилі не може зрівнятися ні з яким стихійним лихом, ні з масовим голодом, ні з землетрусом, бо наслідки радіації тривають десятки років, негативно впливаючи на стан здоров'я не тільки сучасників, а й майбутніх поколінь. Усі ці події й зумовили виділення нами серед проблем становлення України як незалежної держави, якими переймаються письменники-публіцисти, *мотиву збереження навколишнього середовища й екологічної безпеки Української держави*. Після чорнобильської трагедії в його актуальності й значущості ніхто не сумнівався, бо, як слушно наголошував у виступі “Перебудову слід поглиблювати” (1989) Б. Олійник, “... не доведи – ще один-два Чорнобилі, і про мову, культуру, історію та пам'ять нікому вже буде клопотатися [187,

с. 239]”. У сприйнятті письменників-публіцистів вибух на ЧАЕС – це не просто аварія, а трагедія планетарного масштабу. Саме вони чи не першими відкрито заговорили про неї, про приховані дані, загрозливі наслідки, замовчування реальних масштабів трагедії, перекручування фактів, викривлене інформування населення, а то й взагалі про відсутність роз’яснень, що відбулося насправді і як діяти населенню в такій ситуації. Саме гостре, викривальне слово публіцистів, що балансувало на межі розчарування від дій влади, таємності й прихованості та величезного бажання допомогти людям, змушувало керівництво реагувати на запити населення й було тим орієнтиром, що відіграв неабияку роль у подальшій оцінці й аналізові всіх складників цієї глобальної катастрофи. На думку науковця С. Квіта, з Чорнобильської катастрофи в Україні почалися масові комунікації громадянського суспільства, оскільки таку інформацію неможливо було приховати від мас [115].

Аварія на ЧАЕС знову привернула увагу громадськості до екологічної проблематики й дозволила по-новому поглянути на антропогенний вплив людини на природу. Екологічні реалії в журналістиці стали предметом наукових досліджень З. Безверхої [10], О. Белякова [12–14], Г. Гопко [49], Д. Олтаржевського [192], частково С. Гришиної [56] і В. Галич [43] та ін.; наукових розвідок російських учених у галузі журналістикознавства: Т. Беневоленської [16], Л. Коханової [122], Г. Кочинєвої, О. Берлової, В. Колесникової [125] та ін. Висвітленню в засобах масової інформації проблем чорнобильської трагедії, рівню інформування громадськості про її наслідки була присвячена Перша Міжнародна науково-практична конференція “Чорнобиль у засобах інформації”, серед виступів якої відзначимо доповіді В. Бугрима та Є. Шевченка. Так, В. Бугрим, оцінюючи діяльність засобів масової інформації в екстремальних умовах, наголосив на тому, що вони не впоралися зі своєю суспільною функцією щодо своєчасного інформування громадськості, не транслювали сигнали цивільної оборони. Цінною є запропонована доповідачем класифікація періодів відображення

засобами масової інформації Чорнобильської катастрофи й оцінка ним виступів публіцистів: “Журнальна публіцистика вирізнялася аналітичністю і глибинністю, була завжди атакуючою, особливо коли за перо бралися **О. Гончар** (виділення наше. – *Ю. С.*), **Ю. Щербак**, **В. Яворівський** (виділення наше. – *Ю. С.*), **О. Адамович**... [27, с. 13]”.

Роздумами щодо занепаду екологічної журналістики поділився Є. Шевченко, зазначивши при цьому, що незалежні видання цього напрямку надміру заполітизовані й займаються боротьбою за владу, а не питаннями екології [282].

Проаналізувавши письменницьку публіцистику на межі ХХ – ХХІ ст., ми з’ясували, що екологічний мотив найгрунтовнішого висвітлення набув у статтях, виступах, інтерв’ю Олесь Гончара, Б. Олійника й В. Яворівського.

Щодо самої катастрофи, то спочатку ніхто точно не знав і не усвідомлював масштабів аварії. Інформація була секретною й надходила в Москву. Приховування фактів, відсутність досвіду дій у такій ситуації, залежність від рішень Москви не дозволили вчасно захистити від радіаційного ураження велику кількість людей. Наприклад, населенню Прип’яті більше доби не повідомлялося про аварію й необхідність застосувати певні міри для захисту, а евакуація людей із зони підвищеної радіації розпочалася тільки о 14-й годині 27 квітня 1986 р. “Кому потрібно було в зараженому радіацією Чорнобилі влаштовувати „показушні” весілля, фальшиві гуляння, паради? Навіщо у дні всенародної жалоби було влаштовано першотравневу демонстрацію на Хрещатику, де оголені діти, нічого не підозрюючи, танцювали перед трибунами, потішаючи тих, котрі знали – зобов’язані були знати! – весь трагізм ситуації?! [48, с. 59]” – з боєм запитував Олесь Гончар на відкритті Міжнародного семінару “Єврочорнобиль”. Отже, практично ніхто не зумів об’єктивно оцінити те, що трапилось, усі виявилися професійно й психологічно не підготовленими до ліквідації наслідків аварії подібного масштабу. А саме від цього залежала оперативність прийняття рішень і, зрештою, доля людей.

Чи не першими відкрито про події на ЧАЕС у своїх виступах, на шпальтах газет заговорили публіцисти, журналісти. Цікавим є той факт, що ще напередодні трагедії в “Літературній Україні” з’явилася стаття, у якій із застереженням повідомлялося про стан справ на атомному об’єкті [48, с. 53], проте не прислухалися до неї ті, кому б слід це було зробити.

Щодо наслідків катастрофи, то в екологічному плані, на думку В. Яворівського, висловлену в інтерв’ю “Оглянься з осені в кінці століття” (1992), “... Україна ще добре століття буде носити тавро зони екологічної катастрофи [292, с. 6]”. Генетичні ж наслідки теж викликали занепокоєння: “... чи збереже Україна свій генофонд? [292, с. 6]”. Б. Олійник у промові “Право на правду і справедливість” (1989) констатував, що “Чорнобильська АЕС і нині – розсадник радіоактивної інфекції непередбаченої дії [187, с. 235]”, тому єдиним правильним рішенням буде її закриття: “Щоб загасити це небезпечне для всього людства джерело, слід уже сьогодні прийняти єдино розумне рішення – остаточно ліквідувати АЕС [187, с. 235]”. Але, як показав час, практично реалізувати це рішення не так-то просто: потрібно було 14 років, щоб втілити ці наміри в життя, і лише 15 грудня 2000 р. відбулося закриття Чорнобильської АЕС. І все-таки, незважаючи на цей позитивний факт, на думку публіцистів, український народ ще довго відчуватиме на собі наслідки тієї квітневої аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Так, Олесь Гончар у виступі “Дзвони Чорнобиля” (1989) зазначав: “Чорнобиль став зловісним знаком щонайсильніших саморуйнівних дій людини, найдраматичнішою поразкою в її такому нерозумному протиборстві з природою. Явившись під знаком біблійної “звізди Полин”, той чорний Чорнобиль став якщо не розплатою, то якнайсерйознішою перестрогою нашому варварству, легковажності, ненаситному споживацтву, технократичній сваволі, що дозволяє собі знущатися з природи, нашої одвічної матері й заступниці [48, с. 57]”.

Закривши ЧАЕС, Україна виконала борг перед своїм народом і світовим співтовариством. Виступаючи наприкінці 2000-го р. на парламентських

слуханнях у Верховній Раді України, Б. Олійник наголошував на небажанні інших країн скорочувати кількість власних АЕС і зменшувати свій ядерний арсенал. Складається враження, що до України застосовують подвійні стандарти, “і якщо ми вже вчергове пішли на безпрецедентний крок, то варто й світовому співтовариству подати нам адекватну допомогу. І не тільки в сенсі альтернативних джерел енергії, а й в обслуговуванні зупиненої Чорнобильської АЕС, де під дірявим, як решето, саркофагом кипить реакція [186, с. 412]”. Не оминув увагою доповідач і питання забезпечення ліками й реабілітаційними центрами ліквідаторів ЧАЕС, і скорочення пільг для них, запропонувавши започаткувати міжнародний чорнобильський фонд допомоги потерпілим [187].

Чорнобильська трагедія змусила по-іншому поглянути на проблему збереження навколишнього середовища. На території України було зосереджено майже чверть промислового й аграрного потенціалу всього Радянського Союзу, промислові гіганти потребували величезних земельних площ, отруювали середовище. Тому стає зрозумілою та боротьба, яка провадилася публіцистами на сторінках газет з приводу недопущення будівництва на території України ще двох атомних електростанцій – Чигиринської та Кримської й розширення вже існуючих. Так, О. Гончар у 1987 р. під час виступу на Всесоюзній творчій конференції, одним із перших заговоривши про майбутнє будівництво в Чигирині, обурювався тим, що ніхто не запитує думку людей, які живуть і працюють у цій місцевості, недослухається до їхніх протестів [48, с. 54–55]. Зараз ця проблема вирішена, а в 1989 р., як зазначав Б. Олійник, всенародну радість викликало рішення про припинення будівництва Чигиринської АЕС.

Щоб успішно вирішити питання Кримської атомної електростанції, довелося докласти чимало зусиль. Так, під час виступу на Першому з'їзді народних депутатів СРСР, що отримав назву “Право на правду і справедливість” (1989), Б. Олійник закликав усіх зібратися з духом і самим припинити спорудження КАЕС в ім'я життя на Землі, “адже немає жодної

АЕС у світі, де було б таке страхітливе поєднання геофізичних небезпек, зокрема можливість землетрусу силою до десяти балів, цунамі, переміщення великих мас води Азовського моря, рух ґрунту на активних тектонічних розломах... [187, с. 234–235]”. Отже, у ситуаціях, загрозливих для безпеки держави та її народу, публіцистичне слово письменників збуджувало масову свідомість, чинило потужний вплив на громадську думку та дозволяло раціонально вирішити дискусійні питання.

Висловлювали протест митці й проти розташування промислового вузла на лівому березі Дніпра поблизу міста Канева – особливого історично значущого місця для кожного національно свідомого українця (Б. Олійник “Чи відають, що творять”, 1987). Наголошуючи на перенасичені українських земель промисловими комплексами, що призводить до забруднення повітря й річок, отруєння ґрунтів, хвороб населення, письменники не виступали проти промислового розвитку України, а вимагали, щоб він відбувався з урахуванням особливостей певного регіону й був науково обґрунтованим і доцільним. Бездумні, логічно не виважені рішення призводили до того, що, за словами Олеся Гончара (“Дзвони Чорнобиля”), датованими 1989 р., “в аспекті екологічному Україна сьогодні якоюсь мірою може правити людству за образ недалекого майбутнього, постає моделлю самої планети, що швидко виснажується, де Червоні книги уже не вміщують усіх видів, колись незліченних, флори і фауни, що нині гинуть, так бездумно, з такою пожадливістю винищувані людиною [48, с. 57]”.

Серед інших проблем екологічного характеру особлива увага письменників-публіцистів приділяється забрудненню атмосфери, річок. Зокрема, В. Яворівський у 1989 р. зазначав: “... чого варте, власне кажучи, чисто умовне існування Дніпра. Це вже тільки вода для теплоходів і моторних човнів, а не ріка, яка віками була символом України [293, с. 3]”. Про поділ Дніпра на штучні моря, що призводить до руйнації динаміки течії, а відтак гниття води, говорив й Олесь Гончар (“Дзвони Чорнобиля”) [48, с. 57]. Викликав супротив у митців ще один грандіозний проект: створення

водогосподарського комплексу Дунай – Дніпро, який передбачав відгородження від Чорного моря Дніпровсько-Бузького лиману. Це призвело б не тільки до затягнення вод Дніпра водоростями й підтоплення величезних земельних масивів, а до того, що стічні води Європи безперешкодно потрапляли б у головну річку країни. А, як писав у 1988 р. Б. Олійник (“Криниці моралі та духовна посуха”), “... навіть не фахівець знає, що вже нині води Дунаю класифікуються як “забруднені”, а за окремими компонентами (важкі метали, нафтопродукти тощо) вони й зовсім вважаються “неприпустимо забрудненими”, які криють у собі загрозу всьому суцільному, людині ж – насамперед [187, с. 183]”. Активна позиція майстрів пера, аргументованість і вплив їхнього публіцистичного слова на суспільну свідомість, сприяли громадському обговоренню при намаганні спорудити небезпечні об’єкти, що загрожували екологічною катастрофою для України, й змушували керівників відповідних відомств дослухатися до думки народу.

Також неодноразово в промовах, статтях публіцисти висловлювали категоричний протест з приводу розташування на території України полігонів для поховань шкідливих відходів. “Не можна погодитися з тим, – говорив під час виступу в 1989 р. Олесь Гончар, – щоб під самим Києвом влаштовувались радіоактивні могильники, щоб потерпілий регіон перетворювався на звалище смертоносних, звезених зі всієї Європи радіоактивних відходів [48, с. 59]”. Д. Павличко в інтерв’ю австралійській газеті “Lumen” (1989) однією серед трьох основних проблем України екологічного характеру (разом із атомною енергією й ерозією ґрунту) виокремив наявність хімічних відходів [200, с. 94]. Б. Олійник у виступах “З істиною не може бути торгу” (1987) і “Право на правду і справедливість” (1989) теж звертав увагу на питання захоронення радіоактивних відходів і неприпустимості приховування від народу інформації про існування полігонів для поховання небезпечних для життя людей речовин. Він же наголошував на необхідності “розробити і прийняти закон про кримінальну відповідальність посадових осіб, які приховують інформацію про екологічну,

зокрема радіаційну, обстановку та її вплив на здоров'я населення, оскільки своїми діями вони грубо нехтують правами людини і піддають загрози саме її існування... [187, с. 236]”.

Чорнобильська трагедія, як це не парадоксально звучить, мала один позитивний момент для історичного розвитку України. Як висловився в інтерв'ю “Оглянься з осені в кінці століття” (1992) В. Яворівський, “... Чорнобиль розбудив Україну, <...> пришвидшив дозрівання отого бунту в душі українця, який усвідомив себе в становищі раба, мабуть, вперше матеріально відчув це, і сам сказав собі: “То хто ж я такий на цій землі, коли наді мною можуть робити найнеймовірніші й найдикіші експерименти? [292, с. 6]”. Отже, Чорнобиль теж відіграв певну роль у процесі становлення незалежної України. “Загроза смерті пробудила нас до життя. Для іншого народу цей парадокс був би ганебним. Та що вкоїш, коли вся наша доля парадоксальна [295, с. 2]”. Тому “... не шукайте таємниці, чому так швидко, так вибухово політизувалась поступлива, повільна Україна. До суверенітету її ЖЕНЕ Чорнобиль. Вона б іще потерпіла і заповзятих наступників Щербицького, і “керівну, що ніколи не помиляється”, вона б відчужено поглядала в бік Литви й Грузії, мовчазно простоювала в чергах, пошепки обговорювала павловські реформи, з трибун таврувала б Єльцина, багато в чому могла бути такою-сякою опорою центру і полігоном президентських указів, – якби її не поставив на хиткий край прірви Чорнобиль: до двадцять шостого квітня – всього лише біблейське пророцтво, а нині вже жорстока Книга Буття України [290, с. 46]”, – підсумував у статті “Третя світова – Чорнобильська” (1991) В. Яворівський.

Отже, ставши першою такого роду глобальною катастрофою в атомній енергетиці, чорнобильська трагедія з блискавичною швидкістю пробудила всі ті процеси, що визрівали в душі українського народу. Вона стала певною мірою каталізатором державотворчих процесів. І водночас, як підкреслював у 1992 р. В. Яворівський, якщо зараз дехто говорить про кризу в економіці, спад життєвого рівня, “все-таки є серйозні підстави стверджувати: якби не

було чорнобильської катастрофи, з її смертоносними наслідками, то економічні, соціальні проблеми у нас були б не такими болючими [292, с. 6]”.

Про серйозну розробку письменниками екологічного мотиву державотворення свідчить велика кількість публіцистичних праць, у яких піднімаються питання Чорнобиля, нерозсудливого впливу людини на природу тощо. Так, у Олеся Гончара відомими є виступи “Вступне слово на ІХ з’їзді письменників України” (1986), “То звідки ж явилась “звізда Полин?” (1987), “Степове хлоп’я, що дає урок дорослим” (1988), “Дзвони Чорнобиля” (1989), “Феномен незнищенності” (1989), “Більше совісті, людяності, більше правди в усьому” (1989), “Планета на всіх одна” (1989), “Слово на відкритті Установчого з’їзду Народного руху України 8 вересня 1989 року”, “Час для єдності” (1990), “Відчувши себе суверенними” (1991), “Будьмо на висоті” (1991), “Слава Україні, незалежній, соборній!” (1991); інтерв’ю “Жити за законами правди” (1987), інтерв’ю-діалог Олеся Гончара з А. Погрібним “Поглиблювати в собі почуття синівське” (1988); післямова до роману “Людина і зброя” “Уважному читачеві – на роздум” (1988); передмова “До португальських читачів” (1989); “Привітання учасникам наукових конференцій у Вашингтоні та Філадельфії” (1990) та ін.

Б. Олійник неодноразово наголошував на проблемах екологічного характеру у виступах “Випробовування словом” (1986), “З істиною не може бути торгу” (1987), “Випробовування істиною” (1988), “Право на правду і справедливість” (1989), “Перебудову слід поглиблювати” (1989); статтях “Чи відають, що творять” (1987), “Криниці моралі та духовна посуха” (1988), “Пишучи “сало” із заголовної” (1989), “Національна гідність. І – національне надбання” (1989), “Чорнобиль. Третій ядерний удар” (2002); бесіді з М. Одинцем “Зв’язок часів” (1988), інтерв’ю-діалозі “Віра проти безвір’я” (1988) тощо.

В. Яворівський актуалізував питання екології в статтях “Гігантоманія” (1989), “Що ж ми за народ такий?!” (1990), “Чорнобильський хрест” (1990), “Третя світова – Чорнобильська” (1991); бесіді з О. Балабко “Рух – це

союзник оновлення” (1989), інтерв’ю “Оглянься з осені в кінці століття” (1992); доповіді “Українська література і ще одна спроба відродження” (1990); промові “Весь у політиці...” (1990) тощо.

Отже, письменники-публіцисти одностайні в тому, що Чорнобиль став важким випробуванням для українського народу. Він засвідчив необхідність постійно пам’ятати про ту небезпеку, яку людина створює своїми необдуманими діями для навколишнього середовища й самої себе, і приділяти набагато більше уваги питанням екології й антропогенному впливу на неї. Екологічна криза, на глибоке переконання митців, є передусім породженням духовної кризи суспільства. Трагедія на ЧАЕС знайшла своє відтворення не тільки в публіцистичних, але й художніх текстах письменників, що вказує на цілісність їх літературно-естетичного здобутку, монолітність соціально-комунікативного простору творчості, спрямованої до українського читача.

Екологічний мотив державотворення посідає чільне місце в публіцистиці письменників, а першість в його розробці, вважаємо, належить Олесю Гончару, хоча роль інших митців теж не можна применшувати. На тому, що мовний та екологічний мотиви не тільки найактуальніші для письменників, але й взаємопов’язані, не раз наголошували й вони самі. Аварія на Чорнобильській АЕС з новою силою пробудила державотворчі прагнення українців. Чи не першими у виступах, статтях, інтерв’ю письменники-публіцисти відкрито й гостро заговорили про екологічні реалії України, особливо акцентуючи увагу на чорнобильській трагедії, бездумному намаганні побудувати на території України ще дві атомні електростанції – Чигиринську та Кримську, необдуманому спорудженні каналу Дунай – Дніпро, забрудненні водних ресурсів і питанні утилізації радіоактивних відходів. Своім публіцистичним словом письменники сприяли активізації громадськості, були на чолі екологічного руху України й відстоювали її природні багатства.

Порівняно небагато місця в публіцистиці митців приділяється питанням, що стосуються *розвитку економіки та зовнішньої політики України*.

Усвідомлення письменниками залежності повноцінного й стабільного існування української держави від рівня її економічного розвитку сприяло висвітленню в їх публіцистиці труднощів і невирішених проблем економічного характеру, адже саме на економічній самостійності й стабільності ґрунтується реальна незалежність кожної держави. Початкове оптимістичне бачення розвитку країни (Д. Павличко: “Україна – одна з найбагатших країн Європи; вона володіє всім, щоб у найближчі п’ять років розвинулася в економічно квітучу державу [200, с. 304]”) змінилося констатацією негараздів. Україна, ставши незалежною, опинилася в глибокій економічній кризі. Цьому сприяли розрив усталених зв’язків у цій галузі, корупція, неспроможність і невідповідність до глобальних перетворень.

У руслі реформ неминучими ставали зміни форм власності й перехід до ринкових відносин. Ці перетворення доводилося здійснювати в умовах зростання цін, зубожіння народу та збільшення й до того довгих черг. Не залишилися непоміченими нашими публіцистами й перипетії, що відбувалися з грошовою одиницею України до запровадження в 1996 р. гривні. Так, В. Яворівський у 1995 р. зазначав: “А народ наш уперто жде дива, нового життя. А йому, бідоласі – на тобі – український купон. Сотнями, потім тисячами, тепер – мільйонами. Мало? Ми ще надрукуємо, бо від руки малювати довго. Ото вже простий люд навчився арифметики, випередив у цій науці своє начальство, бо ті оперують хіба що тисячами, але ... зелененькими, де не по-нашому написано [298, с. 4]”.

Письменники-публіцисти переконані, що українська економіка повинна приваблювати закордонних інвесторів. На цьому наголошував у виступі “Сучасні проблеми України” (1993) Д. Павличко: “Треба ще дуже багато зробити для того, щоб забезпечити належний інвестиційний клімат, при якому в Україні будуть сприятливіші порівняно з іншими державами умови

розміщення капіталу [200, с. 359]”. Він же у промові “Іван Франко – наше всевидюще око в будучину” (2003) гостро критикував подвійну політику колишнього президента України Л. Кучми, який, наголошуючи на необхідності входження нашої держави у Світову організацію торгівлі (СОТ) і створенні зони вільної торгівлі між Європейським Союзом і Україною, підписав угоду з Росією про створення єдиного економічного простору (ЄЕП), що в майбутньому може зробити економіку нашої країни більш залежною від сусідньої держави [200, с. 767].

Також у публікаціях, що стосуються питань економіки, увага публіцистів приділяється наслідкам приватизації (яка в них характеризується не інакше, як “прихватування”) і загальним шляхам виходу з економічної кризи. Адже, як слушно зауважував В. Яворівський, виступаючи перед українцями в Америці (“Весь у політиці...”, 1990 р.), від того, як ми підніmemo економіку, залежить майбутнє України, бо “... гріш ціна буде цій суверенній країні, якщо в ній нікому буде жити... [290, с. 45]”.

Щодо зовнішньої політики й відносин з іншими країнами, то ключовим моментом у процесі переходу на рейки рівноправності в міжнародних відносинах стало визнання України державами світового співтовариства. Особливо багато уваги питанням існування України в міжнародному співтоваристві країн і налагодженню взаємовигідних відносин приділяв Д. Павличко, що у свій час був послом у Словаччині, пізніше – у Польщі. У 1992 р. у промові “Україна і світ” він констатував: “Розвиток дружніх взаємовідносин з усіма сусідніми країнами і якомога швидша, багатопланова й ґрунтовна інтеграція в загальноєвропейські та регіональні структури – це магістраль нашої зовнішньої політики. Вона повинна допровадити нас в Європу, де ми народились і визріли як нація і звідки нас вирвали в азіатський полон переодягнені в московське плаття та навчені київськими просвітителами слов’яно-російської мови праправнуки Чингісхана [199, с. 3]”. Україна робить і зробила вже немало кроків на шляху до свого європейського вибору. Пріоритетними напрямками зовнішньої політики

України, на думку письменників-публіцистів, є активізація діяльності в Організації Об'єднаних Націй, Європейському Співтоваристві, Раді Європи, інших загальноєвропейських структурах. На особливу увагу заслуговують двосторонні відносини з Росією, які повинні базуватися на принципах рівності, взаємовигідності, поваги й добросусідства. Складним є процес вступу нашої держави до НАТО. З одного боку, Україна має особливі взаємини з альянсом і програму вступу, з іншого – стереотипне сприйняття цього блоку, насаджуване радянською пропагандою, та полярні погляди українців у його оцінці не дозволяють сформувати єдину позицію щодо подальшої співпраці.

Письменники-публіцисти в більшості своїй позитивно ставляться до вступу України в НАТО, крім Б. Олійника, який не вважає за доцільне входити до складу альянсу, що проводив військові операції на Балканах та в Іраку. До того ж митець з іронією сприймає перспективи України щодо вступу й місця в цьому блоці: “Що стосується НАТО, то я зараз пригадую свою дискусію з Іваном Зайцем, прихильником вступу в цю організацію, і визнаю, як я був не правий. Нехай приймають Україну. На третій день ніякого НАТО не буде. Ми розкладемо його зсередини. Цеглу з бункерів розберемо на потреби [305, с. 1],” – зазначив він в інтерв'ю у 2005 р.

На думку Д. Павличка (“Україна вчора, сьогодні, завтра”, 2003 р.), найслабше налагоджені зв'язки України з країнами Центральної Європи. Як помилка оцінюється ним те, що наша держава не є членом ЦЕФТА і не входить до Вишеградської групи [200, с. 757]. Лише з однією країною з цієї групи – Польщею – стратегічне партнерство знаходиться на високому рівні.

Посідаючи третє місце у світі після США та Росії за ядерною потужністю, Україна заявила про свій без'ядерний статус. Така її позиція, за словами Д. Павличка, знайшла “схвальний відгомін у світі й уже вписала Україну в історію як ініціатора реального знищення атомної зброї [199, с. 3]”. У той же час, зробивши такий рішучий крок, наша країна повинна з подвійною уважністю дбати про свою безпеку, “щоб разом з атомною зброєю

не віддати і свою незалежність [199, с. 3]”. Ще в 1993 р. Д. Павличко, виступаючи на закритому засіданні Верховної Ради України, наголошував на розумному й поступовому процесі переходу від статусу власника ядерної зброї до неядерної держави, на необхідності інших ядерних країн взяти на себе зобов’язання гарантувати безпеку й допомогу Україні в разі нападу на неї. Якщо Україна втілює цей намір, а не зобов’язання (як вважають інші держави), то й вони повинні зменшувати нарощення свого ядерного потенціалу. Ратифікуючи договори про скорочення й нерозповсюдження ядерної зброї, Україна має право “... одержати не тільки матеріальну віддачу, а й такі гарантії безпеки, які назавжди виключили б можливість втрати Україною державного суверенітету і територіальної цілісності [200, с. 370]”.

Таким чином, як вважають письменники-публіцисти, Україна, ставши суверенною європейською державою, намагається спрямовувати вектор своєї зовнішньої політики на співробітництво з усіма демократичними, цивілізованими країнами, активну участь у діяльності провідних світових організацій, співпрацю з країнами СНД та державами Європейської співдружності. Реальні дії України щодо збереження миру, зменшення загрозливих масштабів зброї масового знищення, підтримання спокою в „гарячих” точках планети знаходять схвальні відгуки світового співтовариства. Однак для того, щоб стати його повноцінним членом і бути не лише виконавцем, але й творцем ідей і рішень, Україні потрібно буде докласти багато зусиль. Саме своєю продуманою, чіткою й логічною зовнішньою політикою Україна повинна довести, що вона – держава з глибоким європейським корінням, яка заслуговує на повагу й довіру інших країн.

2.3. Міграційні процеси й питання діаспори: точки зіткнення й аспекти взаємодії

На початок XVIII ст. припадають витоки масової еміграції українців. Відтоді з різною інтенсивністю спостерігається процес переселення українського народу до інших країн. З моменту набуття Україною статусу незалежної держави наша країна стала рідною для людей інших національностей. Тому мотив існування українців за межами батьківщини й проживання національних меншин на території України є не менш важливим, ніж розглянуті вище мотиви державотворення, що аналізуються українською публіцистикою.

Українці розселені на території Північної й Південної Америки, Австралії і Європи, держав Сходу й Африки, країн СНД. Після розпаду СРСР у близькому зарубіжжі, або східній діаспорі, мешкає велика кількість наших співвітчизників, але найчисленніша українська діаспора – у Російській Федерації. Проживання значної частини українців на теренах Росії пояснюється кількома причинами: по-перше, у 20-х р. XX ст. певні території, де українці становили більшу частину населення, відійшли до складу Росії. По-друге, під час та після Другої світової війни здійснювалися масові депортації українського населення у віддалені райони Далекого Сходу й Півночі. І, по-третє, уже в 1970–1980-ті рр. немало українців потрапили в східні райони Російської Федерації під час активного освоєння природних багатств Сибіру. У період незалежного існування України наші співвітчизники від'їжджають до сусідніх і більш віддалених країн у пошуках праці, наводнивши дешевою робочою силою Португалію та Іспанію, Італію й Польщу, Чехію й Грецію і, звичайно ж, Росію.

Жоден із письменників-публіцистів не оминає увагою питання еміграції українців, підтримання контактів між діаспорою та Україною. Але, вважаємо, вищезазначений мотив є найбільш розробленим у публіцистиці І. Драча, який у свій час був головою Української Всесвітньої Координаційної Ради й головою президентської Ради Федерації зв'язків із зарубіжними країнами.

Актуальні питання взаємодії нашої держави на новому, більш продуктивному рівні з українською діаспорою були предметом його висвітлення в “Доповіді на Першому Всесвітньому форумі українців” (1992), виступі “Сучасна дума про третього брата” (1992), “Виступі на зборах Української Всесвітньої Координаційної Ради” (1993), “Виступі на звітно-виборній конференції Товариства “Україна” (1994), інтерв’ю “УВКР: сьогодні і завтра” (1993), “Цілісність українського світу” (1993), “Почуватися, як люди між людей” (1994), “Тільки з початком весни з’являються проліски” (1994), “Берегти Українську державу” (1995), “На “діаспорному фронті” без змін?” (1995), “Ми маємо розвиватися одночасно і як Українська держава, і як світове українство” (1997) та ін. Головна увага І. Драча зосереджена на проблемах східної діаспори, якій, незважаючи на її досить численне представництво в Росії, майже не приділяється уваги на політичному рівні. Так, в інтерв’ю “Збираймо святу трійцю” (1992) письменник-публіцист констатував: “Росіяни в Україні почувуються значно краще, ніж наші співвітчизники в Росії. Сім мільйонів тамтешніх українців не мають жодної національної школи чи іншого культурного закладу. Лише останнім часом почали створюватися товариства нацменшин. У нас же половина шкіл – російські, та й багато газет і журналів видаються мовою північно-східного сусіда [70, с. 8]”.

Мільйони колишніх чи потенційних співвітчизників з огляду на різні обставини опинилися за межами батьківщини. Сьогодні лише незначна частина українців готова повернутися в Україну. Більшість із них народилася вже в іншій країні, за кордоном, зрослася з тамтешнім життям. Українська мова використовується переважно в сімейному побуті, при спілкуванні, у церквах. Третє покоління українців майже не розуміє мови батьків, четверте вже майже зовсім її не знає. І все ж таки, перебуваючи за межами рідної землі, українці – хто більшою, а хто меншою мірою – зуміли зберегти національну самобутність, традиції. Звичайно, про повноцінний національно-культурний розвиток наших співвітчизників за межами рідної країни

говорити не доводиться. На думку письменників-публіцистів, зі становленням самостійної України необхідно приділяти набагато більше уваги українській діаспорі. Між державою та її дітьми повинна відбуватися постійна взаємодія, підтримка. Митці переконані: розумні, сильні, талановиті українці мають презентувати свою етнічну батьківщину як у інших країнах, так і в усьому світі. Ось як про це у 1993 р. писав І. Драч: “Ми як держава повинні існувати і за рахунок парламентаріїв – українців, скажімо, в Казахстані, Росії чи будь-де, які поки що навіть бояться називати себе українцями. А за ними ж десятки мільйонів наших співвітчизників за межами України. Ми повинні підтримувати їх, а вони – нашу державу. Тобто це своєрідне українське лобі, що в різних країнах працювало б на українську державу [71, с. 3]”. Нашій країні необхідно мати, як зазначає письменник, світову ауру, міцні й впливові українські громади у світі, тоді їй буде набагато легше заявити про себе на міжнародній арені.

Говорячи про співпрацю зі світовим українством, згадуваний вище публіцист наголошував на тому, що вона повинна бути взаємовигідною та ефективною. Для цього необхідний постійний обмін інформацією щодо реального стану справ у різних сферах суспільного життя як в Україні, так і в закордонних українців. Це сприятиме й взаємодопомозі, й уникненню погляду на діаспору “як на донора [68, с. 56]”. Серед конкретних дій цей же письменник-публіцист ще у 1993 р., виступаючи на зборах Української Всесвітньої Координаційної Ради, пропонував запровадження пільг для закордонних українців при їх допомозі нашій державі; створення спільних економічних об’єднань і фондів; налагодження контактів між інституціями різних рівнів, навчальними закладами.

Зі становленням самостійної України процеси еміграції українців не припинились. Як зазначають письменники-публіцисти, прикрою особливістю є те, що за кордон виїжджають переважно вчені й висококваліфіковані фахівці, керуючись, передусім, соціально-економічними мотивами. Ці ж чинники змушують і тисячі інших українців залишати свої сім’ї, дітей і їхати

в різні держави сезонними працівниками, ліквідуючи таким чином у високорозвинених країнах проблему дешевої робочої сили. Доки в Україні не покращиться економічне становище, сподіватися на припинення чи хоча б зменшення еміграційних потоків не доводиться, – одноголосні у власних публіцистичних роздумах митці.

Наступною складовою виділеного нами мотиву, що розробляється публіцистами, є питання, пов'язане з проживанням нацменшин в Україні. Після проголошення незалежності Україна стала батьківщиною для людей різних національностей, що мешкали на її території. Необхідно було створювати всі умови для їх гідного існування, задоволення національно-культурних запитів. До того ж деякі деструктивні сили почали залякувати російськомовне населення насильницькою українізацією й гіперболізувати проблему поширення української мови. На думку публіцистів, розширення функцій державної мови до стану, який вважається нормальним у цивілізованій країні, відбуватиметься, але не за рахунок перетворення на українців усіх тих, хто українцем не є або за такого себе не вважає. Ще в 1990 р. Б. Олійник в інтерв'ю, що мало назву “Працюю, як підказує мені совість”, висловлювався: “І, стоячи за повний суверенітет України, вважаю за свій обов'язок робити все, аби всі народи, які живуть у моїй республіці, якої б вони національності і віросповідання не були, почували себе, як вдома, в безпеці, мали змогу втамовувати спрагу своїх національних інтересів [189, с. 2]”. Ю. Мушкетик дотримувався схожих поглядів на це питання: “Нехай громадяни інших національностей лишаються патріотами свого народу, своєї мови, ми тільки хочемо, щоб вони поважали культуру, історію, мову нашого народу, вивчали її [148, с. 5]”. Зрозуміло, що український народ, навчений багатовіковим досвідом денационалізації, не дозволить собі ніякої зневаги до інших народів та їхніх мов. “Я не мислю, щоб ми когось пригнічували, українізували силоміць, бо на собі знаємо, що таке насильницька русифікація [180, с. 2]”, – наголошував Ю. Мушкетик у статті “Чи можна нам сьогодні укладати Союзний договір?” (1991). Зрештою, на думку публіцистів, і всі

інші народи, що дійсно поважають країну, яка стала для них другою батьківщиною, не менше самих українців виступають за її повноцінний розвиток в усіх сферах взагалі, у мовній зокрема. Україна ж зі свого боку надає можливість нацменшинам на її території створювати національно-культурні товариства, школи з викладанням рідними для них мовами, видавати газети, журнали.

Незважаючи на намагання декого дестабілізувати ситуацію навколо національних меншин, за словами І. Драча, що пролунали в промові “Національна консолідація історично неминуча” (1998), “... питання про становище етноменшин в Україні можна вважати таким, що втратило свою актуальність [72, с. 3]”. Зазначаючи далі, що наша країна першою реалізувала мрії про “відкрите суспільство”, цей же письменник закликав порівняти “митні, іміграційні, візові, торговельні бар’єри, різні квоти і ліміти, якими захищають себе Європа й Америка, з цілковитою безкордонністю і безборонністю України, куди вільно наїжджати будь-яким зайдам, навіть не вітаючись, – такої “відкритості” світ ще не готовий витримати і прийняти [72, с. 3]”. Митець переконаний: “Не поспішаймо поперед батька в пекло. Наша українська правда формулюється просто: доки сусідні держави не зроблять для своїх громадян-українців за походженням – хоча б півстілки, хоча б чвертьстілки, як робить Українська держава для своїх іншоетнічних громадян, доти кожна спроба сусідів ставити питання про своїх співвітчизників в Україні є цинічною, лицемірною і виходить за межі нормальних дипломатичних стосунків [72, с. 3]”. І все-таки в публіцистиці письменників наголошується на головному: відносини між Україною й усіма народностями, що мешкають на її території, повинні будуватися на рівні високої взаємоповаги й загальних зусиллях перетворення України на демократичну, високорозвинену й стабільну державу.

Отже, мотив існування українців за межами батьківщини й проживання національних меншин на території України реалізується письменницькою публіцистикою в таких аспектах: налагодження постійних плідних

економічних, суспільно-політичних контактів між незалежною Україною й світовим українством; взаємовигідна співпраця на різних рівнях із ліквідацією погляду на діаспору як на донора; підтримання постійних культурних, духовних зв'язків; сприяння нашої країни розвитку культурних, творчих об'єднань, національних громад на теренах інших держав у місцях компактного проживання українців; піклування про дотримання прав закордонних українців; створення умов для гідного проживання національних меншин на території України і їхній повазі до традицій, мови, національних інтересів нашої країни; спільна праця щодо створення й утвердження позитивного іміджу України у світовому співтоваристві незалежних держав. Наголосимо на тому, що на прикладі публіцистичної творчості митців можна констатувати еволюцію громадської свідомості від інтернаціоналізму до усвідомлення необхідності збереження національної ідентичності за кордоном. На думку публіцистів, тільки скоординовані зусилля всіх українців як закордонних, так і тих, що проживають в Україні, дозволять сформуванню нову систему відносин між ними, не забуваючи при цьому про дотримання прав нацменшин, і виведуть нашу країну на новий, високий рівень розвитку.

Отже, в останнє десятиліття ХХ ст., на зламі віків, український народ реалізував одвічне прагнення – існувати у власній державі. Формування української державності відбувалося протягом тривалого історичного періоду й набуло свого апогею лише наприкінці ХХ ст., коли в документальній формі український народ засвідчив свій шлях у майбутнє. На політичній карті світу виникла нова незалежна держава – Україна. “Так було, так є і так буде – світ пізнаватиме Україну через її державу, бо тільки держава – це те, що визначає ставлення одного народу до іншого, бо насамперед держава, а вже потім наше мистецтво і виробнича культура увиразнюють образ нації перед світом [200, с. 310]”, – проголошував Д. Павличко під час виступу на Всесвітньому форумі українців у 1992 р.

Здобуття Україною незалежності дало змогу не тільки звернути увагу на всі основні проблеми в різних сферах життя, але й продемонструвати реальні дії щодо їх вирішення. Але, як з'ясувалось, роки бездержавності не минули безслідно, і зробити це швидко не вдасться. Процес переходу на нові державні, суспільно-політичні й правові орієнтири відбувався досить складно, і це породило велику кількість проблем під час розбудови української державності.

На межі ХХ – ХХІ ст. у публіцистичній творчості митців виділяємо два найголовніші, найгостріші й теоретично найрозробленіші мотиви – утвердження й повноцінного розвитку української мови на теренах України та збереження навколишнього середовища й екологічної безпеки Української держави. У тісному зв'язку з першим перебувають мотив національної гідності й самосвідомості українців та мотив духовного й культурного відродження української нації.

Найактуальнішим мотивом державотворення, що знайшов своє ґрунтовне висвітлення в публіцистиці, є мовний мотив. Жоден із письменників-публіцистів не оминув увагою цього складного для України питання, чудово усвідомлюючи, що воно – фундаментальне й неперехідне для кожного свідомого українця. Звідси їх підвищена увага до проблем функціонування української мови в галузі освіти, у сфері науки й техніки, культури й мистецтва, у виробництві, у засобах масової інформації. Письменники-публіцисти з боєм згадують про існування права батьків звільняти учнів від вивчення української мови в школах з російською мовою викладання. Також одностайні митці й у оцінці намірів увести другою державною чи офіційною російську мову. На їх думку, дві мови в нашій країні не можуть бути функціонально тотожними.

У єдності з мовним питанням розробляється публіцистикою мотив духовного й культурного відродження української нації. Наголошується на необхідності відродження української книги, театру, кіно, засобів масової інформації, поверненні із забуття безвинно репресованих і знищених

вітчизняних письменників, майстрів мистецтв, учених, політичних діячів, створенні для цього сприятливих умов і боротьбі з низьковартісною російськомовною продукцією. У своїй багатожанровій публіцистиці письменники особливо підкреслюють те, що доки суспільство висуває державі вимоги розвивати науку, культуру, освіту, мову, шанувати віру та звичаї нації, доти ця людська спільнота життєздатна.

Також одним з найбільш аналізованих письменницькою публіцистикою мотивів українського державотворення є мотив відродження національної гідності й самосвідомості українців. У виступах, інтерв'ю, статтях митці висловлюють занепокоєння низьким рівнем національної самосвідомості українців, відсутністю пріоритетів національних інтересів над індивідуальними. Письменники-публіцисти багато уваги приділяють подоланню в українців комплексу меншовартості, розщеплюванню стереотипів тоталітарного минулого. Працюючи над цим питанням, вони приходять до спільного висновку, який полягає в необхідності розроблення концепції національного розвитку України. “Ми дуже довго були в національному поневоленні, тому дуже довго за часів Української держави будемо жити під натиском тривоги за її існування і нормальний розвиток. Ми тепер нагадуємо ізраїльське плем'я, що вирвалося з єгипетського дому неволі в голодну пустелю, втрачає віру в обітовану землю, але рухається вперед за огненним стовпом, який веде через піски розчарування і зневіри до повноцінного, творчого, національного життя. Цим огненним стовпом і є українська ідея, яка живить, скеровує і надихає вічним світлом [200, с. 728]”.

У публіцистиці Олеся Гончара, Б. Олійника й В. Яворівського особливе місце належить мотиву збереження навколишнього середовища й екологічної безпеки, що набув актуальності після трагедії на Чорнобильській АЕС. У контексті цього питання увага письменників-публіцистів приділяється причинам катастрофи, її наслідкам і впливу на екологічну ситуацію в Україні; колишнім намаганням звести ще дві нові АЕС – Кримську й Чигиринську; екологічному стану річок України тощо.

Не менш важливим мотивом державотворення, що знайшов своє висвітлення в українській письменницькій публіцистиці, є мотив існування українців за межами батьківщини та проживання національних меншин на території України. На думку публіцистів, наша держава повинна приділяти більше уваги причинам еміграції співвітчизників, піклуватися про задоволення їхніх потреб у інших країнах. Водночас впливові українці, що мешкають за межами України, мають презентувати нашу країну, створювати їй авторитет на міжнародній арені. Держава повинна підтримувати їх, а вони – державу. Піклуючись про своїх колишніх співвітчизників, наша країна має створювати належні умови для проживання на її території й задоволення культурно-національних запитів представників інших народів.

Проблемам економіки та зовнішньої політики в публіцистиці письменників приділяється порівняно небагато уваги. Усі публіцисти схвалюють відмову України від ядерного потенціалу, однак при цьому наголошують на необхідності з подвійною зосередженістю дбати про безпеку держави.

Отже, публіцистичне слово письменників – складовий елемент національної журналістики, – указуючи на актуальні, доленосні для розвитку держави питання та роблячи вплив на розумову й емоційну сфери реципієнтів, збуджувало суспільну свідомість, породжувало дискусії та сприяло самовизначенню нації, виробленню єдиного світосприйняття.

РОЗДІЛ 3

ЖАНРОВЕ ВТІЛЕННЯ МОТИВІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ПИСЬМЕННИКІВ

3.1. Поняття жанру в системі наукових поглядів

Кожен публіцистичний твір письменників має своє жанрове втілення. Реалії державотворення, проблеми суспільно-політичного життя, явища сьогодення висвітлюються митцями з позицій їх актуальності та значущості для адресата, життя країни, і це допомагає майстрам пера наголосити на об'єкті відображення, образно й оригінально проаналізувати його, доцільно й раціонально обрати жанрову форму словесного втілення.

Як відомо, термін “жанр” не дуже старий, однак роздуми над формою твору, закономірностями його обсягу, сталими ознаками зароджувались ще в працях античних мислителів. На даному етапі існує велика кількість наукових студій, присвячених питанням теорії жанрів (Г. Вартанов, М. Василенко, В. Ворошилов, В. Горохов, С. Гуревич, В. Здоровега, В. Карпенко, М. Кім, Г. Кривошея, В. Лизанчук, Г. Мельник, Б. Місонжников, В. Пельт, М. Подолян, Д. Прилюк, В. Рубан, А. Тепляшина, М. Черепახов та ін.), дослідженню окремих жанрових форм (замітка – М. Черепახов; інтерв'ю – М. Лукіна, М. Недопитанський; кореспонденція – Д. Бекасов, І. Дем'янчук, В. Логвін; нарис – Є. Журбіна, М. Кім, О. Хоменко; репортаж – М. Василенко, С. Гуревич, І. Прокопенко; стаття – Є. Бондар; фейлетон – М. Віленський, Д. Заславський та ін.).

Сучасні тенденції розвитку журналістикознавства роблять дискусійним питання жанрової типології. Науковці піддають сумніву традиційний поділ жанрів на інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні, говорять про розмитість жанрових форм, їх дифузю, взаємоперехід, відмирання старих і появу нових жанрів. Сучасними підходами, намаганням вести розмову про формування нової системи жанрів вирізняються праці Л. Кройчика [128], Б. Місонжникова [166], А. Тепляшиної [254], О. Тертичного [256] та ін.

Зокрема, російський науковець Л. Кройчик пропонує таку парадигму пресових текстів: 1) оперативно-новинні; 2) оперативно-дослідницькі; 3) дослідницько-новинні; 4) дослідницькі; 5) дослідницько-образні [128]. О. Тертичний, дотримуючись класичного погляду на типологію жанрових форм, робить певні корективи, відносячи до інформаційних жанрів замітку, кореспонденцію, звіт, інтерв'ю, бліц-опитування, питання-відповідь, репортаж, некролог; до аналітичних – аналітичний звіт, кореспонденцію, інтерв'ю, опитування, бесіду, коментар, соціологічне резюме, анкету, моніторинг, рейтинг, рецензію, статтю, журналістське розслідування, огляд, огляд ЗМІ, прогноз, версію, експеримент, лист, сповідь, рекомендацію (пораду), аналітичний прес-реліз; до художньо-публіцистичних зараховує нарис, фейлетон, памфлет, пародію, сатиричний коментар, життєву історію, легенду, епіграф, епітафію, анекдот, жарт, гру [256]. Прагнення переглянути традиційні підходи жанрового оформлення текстів друкованих засобів масової інформації сприяють постійному науковому пошуку, породжують дискусії, які збагачують теорію жанрів і свідчать про невгасаючий інтерес до цієї журналістської категорії, яка, незважаючи на певні трансформації, залишається історично стабільною.

У перекладі з французької слово “жанр” означає рід, вид. Існує це поняття в різних сферах діяльності людини (літературі, музиці, науці) і в кожній з них має свої особливості. Традиційно в журналістикознавстві під жанром розуміють “усталений тип твору, який склався історично і відзначається особливим способом освоєння життєвого матеріалу, характеризується чіткими ознаками структури [53, с. 76]”. На тому, що жанр – не лише форма журналістського твору, а єдність змісту та форми, наголошував Л. Кройчик, пропонуючи таку дефініцію публіцистичного жанру: “Відносно стійка структурно-змістовна організація тексту, зумовлена своєрідним відображенням дійсності й характером ставлення до неї творця [128, с. 138]”.

Перш ніж дослідити жанрову систему публіцистики, розглянемо співвідношення понять “журналістика” й “публіцистика”. Так, В. Здоровега, говорячи про публіцистику як духовне, суспільно-творче явище, а не термін, вважав, що вона виникла раніше від журналістики [95]. Як ширше поняття від журналістики трактував публіцистику і Ю. Лазебник, указуючи водночас, що жодне з них не є частиною іншої, а це дві самостійні галузі. Пріоритет у формуванні власної жанрової системи науковець віддавав публіцистиці, зазначаючи, що “сформувавшись раніше від журналістики, вона створила ряд своїх жанрів, які потім були взяті на озброєння і журналістикою. Використовуючи такі жанри публіцистики, як стаття, памфлет, фейлетон і нарис, журналістика створила і ряд своїх, властивих тільки їй жанрів, до яких можна віднести кореспонденцію, репортаж, інтерв’ю, звіт і замітку [136, с. 206]. Інший науковець І. Валько, беручи за основу те, що й публіцистика, й журналістика є творчою діяльністю людини, ставив знак рівності між ними, але все-таки останню тлумачив як ширшу систему, ніж публіцистика [33, с. 13–14]. Поширеною також є думка про публіцистику як найвищий рівень індивідуальної майстерності в журналістиці.

Теоретик, журналіст-практик, професор В. Здоровега звертав увагу на трактування літературознавцями публіцистики як окремого жанру. Науковець наголошував, що в той же час, відомо, що публіцистика характеризується жанровою багатоманітністю [95, с. 143]. Далі він же слушно зазначав, що однозначно належать до публіцистики у вузькому значенні слова, презентують “художньо-публіцистичне крило журналістики [95, с. 243]” всі різновиди нарису, есе, фейлетон і памфлет. Інші жанри можуть зазнавати модифікацій залежно від методів відображення й належати до інформаційних, аналітичних або художньо-публіцистичних. “Здавалось би, репортаж має тверду прописку серед інформаційних методів відображення, – розмірковував В. Здоровега, – але <...> він може набувати форм художньо-публіцистичного дослідження. Відкритий лист, коментар, навіть огляд, можуть мати сатирико-публіцистичне спрямування [95, с. 243]”.

Свій погляд на систему публіцистичних жанрів запропонував М. Подолян, віднісши до них інтерв'ю, статтю, нарис, зарисовку, рецензію [207].

У підручнику “Основи теорії журналістської діяльності” колектив авторів пропонує розподіл публіцистики на три різновиди: інформаційно-публіцистичну, до якої зараховує такі жанри, як замітка, репортаж, інтерв'ю, звіт; аналітично-публіцистичну, у межах якої виділяють кореспонденцію, статтю, рецензію, огляд, огляд преси, коментар; художньо-публіцистичну, яку репрезентують нарис, фейлетон, памфлет, етюд, есе [54, с. 98].

Раніше, у 1983 р., інший журналістикознавець Д. Прилюк, окрім традиційного поділу жанрів, запропонував ще їх класифікацію за глибиною відображення думки, виділяючи знову ж таки інформаційно-публіцистичні, аналітично-публіцистичні та художньо-публіцистичні жанри [216, с. 152–153].

В. Різун і Т. Трачук у монографії “Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства” наводять думку Д. Григораша, що “всі газетні жанри відносяться до публіцистики, адже вона саме у їх вигляді функціонує в журналістиці [226, с. 145]”, тому до художніх він зараховує нарис, памфлет, фейлетон, гумореску, байку, епіграму, пародію, шарж [226, с. 146].

Також до теоретичної розробки питання поділу журналістських творів на жанри й жанрові групи у свій час долучалися Г. Вартанов, В. Качкан, В. Рубан тощо. У цілому ж погляди науковців були представлені в навчальному посібнику за редакцією В. Здровеги “Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) [253], у якому, крім того, були проаналізовані певні жанрові форми.

Публіцистичні твори різних жанрів українських письменників (І. Франка, Лесі Українки, О. Довженка, Д. Павличка та ін.) розглядалися в низці дисертаційних праць і монографій. Проте жанри письменницької публіцистики з позицій журналістикознавства були найбільш повно класифіковані й ґрунтовно досліджені В. Галич [41]. Науковець виокремила й

здійснила аналіз 15 публіцистичних жанрів Олесь Гончара, що розроблялися ним протягом шістдесятилітньої творчої діяльності, зокрема: промова, стаття, інтерв'ю, нарис, передмова, післямова, рецензія, теле- й радіовиступ, лист та ін. Деякі з жанрових форм публіцистики митця, представлених дослідницею (привітання, заява, звернення, некролог і запис до музейних книг), глибоку наукову інтерпретацію одержали вперше.

Ми висвітлюватимемо жанри публіцистичних творів Олесь Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського з позицій реалізації в них державотворчих ідей, прагнень митців, розгляду ролі й можливостей кожного з жанрів для втілення виділених нами мотивів українського державотворення.

Зважаючи на рухливість жанрових форм, їх здатність належати до різних типологічних груп, важливого значення набуває індивідуальність автора, його майстерність інтерпретувати факти, логічно будувати й представляти матеріал. Не останнім критерієм є також комунікативна мета висловлювання, у відповідності до якої журналіст обирає жанр. У публіцистиці особливе місце відводиться авторові, його позиції, самовияву в тексті.

Найчастіше обрані нами письменники для донесення своїх поглядів, думок щодо історичного розвитку України, змін у її суспільно-політичному житті, еволюційних процесів у сфері мови, культури використовують такі жанрові форми.

Найширше представленим є жанр промови. Бурхливі події II пол. 80-х – 90-х рр. XX ст.: перебудова, чорнобильська трагедія, розпад величезної імперії, становлення й утвердження на її уламках незалежних держав, не могли залишити байдужими письменників – постатей, що у своїх творах виношували ідею самостійного існування України. Активна громадянська позиція виводила на перший план публіцистичну діяльність митців, робила з них успішних промовців, які, відштовхуючись від свого бачення й оцінки ситуації, зверталися до народу, впливали на його світоглядні орієнтири,

наголошуючи на доленосних для країни подіях і головних проблемах на шляху її самостійного утвердження.

Озвучити позицію письменників-публіцистів, донести до широкої аудиторії їхнє публіцистичне слово допомагають також різні за тематикою й проблематикою статті, розміщені на шпальтах газет і журналів, а пізніше – зібрані в публіцистичних збірниках митців.

Творча особистість завжди викликала інтерес у читачів чи слухачів. Її роздуми над перипетіями життя, розмови на актуальні теми – усе це цікавить аудиторію, а отже, породжує попит на бесіду з нею, що в кінцевому підсумку знаходить відображення в численних інтерв'ю з письменниками-публіцистами.

3.2. Комунікативна стратегія впливу на реципієнта жанру промови

Слово письменника завжди хвилювало масову аудиторію. До нього дослухалися, його цінували. Доленосні історичні події кін. ХХ ст., що визначили подальший розвиток України як незалежної держави, дозволили митцям ще більше розкрити нові грані таланту – публіцистичного. Чітка громадянська позиція, власна оцінка проблем доби й розсудливий погляд на перипетії суспільно-політичного життя країни робили їх соціально активними особистостями. Усе це позначилося на жанровій системі публіцистики письменників, сприяло активізації такої її форми, як промова.

Витоки майстерного монологічного мовлення з метою впливу на розум і почуття аудиторії сягають часів античності й пов'язані з ораторським мистецтвом. Уміння чітко й логічно мислити, досконало продумувати структуру виступу, добирати відповідні засоби впливу, насичувати тканину тексту експресією, відчувати реакцію аудиторії вирізняють справжнього риторика й роблять досконалою його промову.

В Україні публічні промови відомі ще з часів Київської Русі, пізніше з ними виступали наукові діячі, письменники-викладачі Києво-Могилянської

академії (Г. Кониський, Ф. Прокопович та ін.). У ХХ ст. в історично значущі для країни моменти як засіб впливу й агітації публічне слово лунало з вуст В. Винниченка, О. Довженка, М. Рильського, П. Тичини та ін. У публіцистичній творчості Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського промова є теж однією з домінантних жанрових форм.

Промови обраних нами письменників-публіцистів мають переважно соціально-політичний характер, оскільки писалися й проголошувалися вони в переломні для країни часи, у них наголошувалося на важливих історичних подіях, процесах розвитку держави та злободенних проблемах. У публіцистичних промовах відчувається майстерне поєднання інформаційної й впливогенної функцій, володіючи суспільно значущою інформацією, митці вміють вдало її викласти, щоб донести до свідомості слухачів.

Треба наголосити: на шляху до масової аудиторії, а отже, друку, що забезпечував більш довге життя промові, вона набирала форм статті. Прибирались етикетні формули вітання, навантаження робилось не на аудіальне сприйняття, а візуальне.

Науковець В. Галич на основі аналізу жанрів публіцистики Олеся Гончара виділила такі типи промов: 1) виступ перед конкретною аудиторією; 2) теле- чи радіовиступ, присвячений певній події; 3) слово, звернене до всіх українців або великої категорії громадян з нагоди розгляду доленосної для країни проблеми [41].

Ураховуючи предмет нашого наукового пошуку, промови письменників-публіцистів тематично можна поділити на дві групи. До першої зараховуємо ті, у яких комплексно висвітлюються актуальні й вагомні питання державотворення, а до другої – промови, присвячені конкретній проблемі (мовній, екологічній тощо).

До першої групи належить більшість виступів. Зокрема, в *Олеся Гончара* це: “Будьмо на висоті” (Виступ на відкритті Конгресу інтелігенції України 14 вересня 1991 р.), “Вступне слово на ІХ з’їзді письменників України” (1986),

“Планета на всіх одна” (Виступ на відкритті семінару ООН по багатосторонніх заходах зміцнення довір’я і відвернення війни, 1989 р.), “Слава Україні, незалежній, соборній!” (Слово у Верховній Раді України 5 грудня 1991 р.), “Степове хлоп’я, що дає урок дорослим” (Слово на літературному вечорі в Київському університеті 8 квітня 1988 р.), “То звідки ж явилась “звізда Полин?” (Виступ на Всесоюзній творчій конференції в Ленінграді 1 жовтня 1987 р.), “Феномен незнищенності” (Слово на відкритті Установчої конференції Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка 11 лютого 1989 р.), “Час для єдності” (Виступ на I конгресі Міжнародної асоціації українців 27 серпня 1990 р.) тощо.

У *І. Драча* до цієї групи зараховуємо: “Виступ на зборах Української Всесвітньої Координаційної Ради” (1993), “Виступ на звітно-виборній конференції Товариства “Україна” (1994), “Геноцид України – виклик ХХ століття” (Виступ на Всесвітньому форумі українців, 1992 р.), “Доповідь І. Драча” (1991), “Інтелігенція і вибори” (Доповідь на I Всеукраїнських зборах інтелігенції, 1998 р.), “Національна консолідація історично неминуча” (Доповідь на засіданні Національної Ради Конгресу української інтелігенції, 1998 р.), “Письменник і посттоталітарне суспільство” (Виступ у Білорусії на антифашистському конгресі, 1993 р.), “...Стрепеніємось і думаймо” (Слово на Форумі демократичних сил, 1999 р.), “Сучасна думка про третього брата” (1992), “Хіба наша Україна цього не варта?” (Доповідь на спільному засіданні проводів учасників Об’єднання “Рух за народ, за Україну” 23 лют. 1997 р.) тощо.

З виступів *П. Мовчана* до цієї групи відносимо: “Бог не в силі, а в правді” (З виступу на II Всесвітньому форумі українців, 1997 р.), “Закон про мову та беззаконня” (Доповідь на об’єднаному пленумі правління Спілки письменників України та Центрального правління Товариства української мови імені Тараса Шевченка щодо виконання Закону “Про мови в Українській РСР” 25 січня 1991 р.), “Зробімо те, чого не могли зробити батьки наші” (Виступ на Першому Форумі інтелігенції України, який

проходив 14–15 вересня 1991 р. в Республіканському будинку кіно), “Наші наміри найсерйозніші: до цього нас спонукає реальність” (Звітна доповідь на V з’їздові “Просвіти”, 30 листопада 1996 р.), “Свобода зовнішня і внутрішня” (Виступ на II регіональній конференції Міжнародного ПЕН-клубу, що відбулася 27 лютого 1990 р. у Відні) та ін.

У *Ю. Мушкетика* такими вважаємо: “Виступ Ю. Мушкетика” (1990), “За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури” (Доповідь на відкритті X з’їзду письменників України, 1991 р.), “Перед лицем історії” (1989) та ін.

У *Б. Олійника* це: “Випробування істиною” (Виступ на XIX Всесоюзній конференції Комуністичної партії Радянського Союзу, 1988 р.), “Випробування словом” (Виступ на VIII з’їзді письменників СРСР, 1986 р.), “Перебудову слід поглиблювати” (Виступ на XXXI конференції Київської міської організації Компартії України, 1989 р.), “Право на правду і справедливість” (Виступ на I з’їзді народних депутатів СРСР, 1989 р.) тощо.

У *Д. Павличка* до цієї групи належать: “До парламентів і народів світу” (Виступ на урочистому засіданні Верховної Ради України, 1991 р.), “Іван Франко – наше всевидюче око в будущину” (Виступ на відкритті пам’ятника І. Франкові у селі Малий Ключів, 2003 р.), “Неправда, що наші регіони не можуть творити одну соборність” (Виступ на Софіївській площі, 2003 р.), “Спільні кайдани треба разом рвати” (Виступ на II Всеукраїнських зборах Народного руху України, 1990 р.), “Український дух – у державності” (Виступ на другій звітній виборчій конференції Товариства української мови ім. Т. Шевченка, 1990 р.), “Україна виходить з безодні” (Виступ на Форумі інтелігенції, 1991 р.), “Україна – десять років незалежності” (Виступ у парламенті Польщі, 2001 р.), “Україна є, Україна буде” (Слово на прийомі на честь 5-ї річниці незалежності України, 1996 р.), “Україна і світ” (Виступ на Всесвітньому форумі українців, 1992 р.), “Це важко, але можливо” (Виступ на конференції “Україна і Росія: сучасне й майбутнє”, 1993 р.) тощо.

З виступів *В. Яворівського* до цієї групи зараховуємо: “Доповідь В. Яворівського” (1989), “Українська література і ще одна спроба відродження” (Доповідь, 1990 р.), “Я весь пішов у політику” (Промова перед представниками української діаспори США, 1990 р.) тощо.

Другу групу сформували виступи, у яких наголошується тільки на одній з проблем українського державотворення, що підкреслює її актуальність для країни й народу. Так, національний мотив висвітлюється в промовах П. Мовчана “Відродження: хай судиться йому ім’я незнищенне” (Виступ на Установчому з’їзді Руху, 1989 р.), “Мислеобраз у нас один: вільна Україна” (Виступ на Всесвітньому форумі українців, 1992 р.), “Просвіта” і національна ідея” (Виступ на науково-практичній конференції, 1994 р.) та ін. Питанню розвитку й повноцінного функціонування української мови присвячені промови П. Мовчана “Була, є і буде” (Виступ на науковій конференції, 1994 р.), Б. Олійника “Мова – це голос народу” (Доповідь на десятій сесії Верховної Ради УРСР, 1989 р.), Д. Павличка “Початок праці великої” (Виступ на сесії Верховної Ради УРСР, 1989 р.) тощо. На проблемах екологічного характеру наголошується в промові Д. Павличка “Хай живе чиста і здорова українська земля!” (Виступ на екологічному мітингу в Києві, 1989 р.), реаліях зовнішньої політики нашої держави – “Україна і майбутня система безпеки в Європі” (Виступ цього ж письменника на засіданні експертів з питань безпеки, 2000 р.) тощо.

Усі виступи письменників-публіцистів об’єднують висока індивідуальна мовна майстерність митців, вплив на суспільну свідомість, конденсування уваги слухачів на головних визначальних проблемах розбудови незалежної Української держави, масштабність мислення майстрів пера, чітка авторська позиція й оцінка подій і явищ суспільно-політичної дійсності, уболівання за те, про що проголошують у промовах, і здатність крізь призму сьогодення з урахуванням уроків минулого побачити перспективи розвитку країни в майбутньому.

Підтвердженням усього зазначеного вище може бути доповідь Б. Олійника “Мова – це голос народу” (1989), з якою він виступив на десятій сесії Верховної Ради УРСР як голова постійної Комісії Верховної Ради УРСР з освіти й культури. Цей виступ належить до другої групи промов, оскільки торкається мовної проблеми, точніше – уведення в дію Закону “Про мови в Українській РСР”.

Розпочинається промова етикетною формулою вітання. Оскільки комунікативне завдання доповіді Б. Олійника зводиться до позитивного голосування за представлений ним законопроект, він уже на початку виступу намагається встановити контакт з аудиторією, зацікавити її. Як досвідчений ритор письменник-публіцист не говорить відразу про сам закон, а наголошує на ролі мови для існування нації, її повноцінного розвитку: “Оскільки ж мова як станова ознака самого поняття нації є тією своєрідною перфокартою, в якій закодовано пам’ять усіх поколінь, історію народу, його родовідну анкету, неминущі духовні вартості, закони прапредків, біоритми національного інстинкту, психофізичну структуру національного типу, то, зрозуміло, що втрата мови, з волі чи з неволі, веде до зникнення і самої нації [188, с. 1]”. Для посилення впливу на адресата промовець актуалізує увагу слухачів на світових геніях (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка та ін.) українського народу й на тому, що кібернетична енциклопедія вперше у світі була започаткована саме українською мовою.

Зважаючи, з одного боку, на рік виступу (України ще входила до складу СРСР), а з іншого – на необхідність досягти позитивного результату, а отже, переконати аудиторію в досконалості запропонованого закону, Б. Олійник наголошує на піклуванні про вільний розвиток мов інших національностей: “... стаючи до праці, ми давали собі звіт, що живемо в багатонаціональній країні, що під небом України живе ледве чи не сотня інших національностей, і кожна з них має таке ж історичне право, як і українці, на втолення спраги своїх національних запитів, на вільний розвиток рідних мов [188, с. 1]”.

Уплинути на розумову й емоційну сферу слухачів допомагає вживання слів оцінного характеру на позначення законопроекту таких, як “оптимальний”, “винятково важливий” тощо.

Б. Олійник як доповідач вийшов на трибуну в сесійній залі Верховної Ради Української РСР з одним чітким завданням: “змусити” депутатів прийняти закон, а отже, утвердити українську мову на позиції державної. Для цього він детально знайомить аудиторію з поетапною роботою над законопроектом, наголошуючи на її прозорості й відкритості. Зі слів доповідача, про досконалість запропонованого проекту закону свідчить його всенародне обговорення, терміни роботи (“... над десятком варіантів проекту трудилися майже сім місяців поспіль [188, с. 1]”), урахування листів-порад (понад 50 тисяч) громадян різних національностей. Посилює сугестивний потенціал доповіді й констатація письменником-публіцистом звуження функціонування української мови в суспільному житті республіки до критичної межі [188, с. 1], і вказівка промовця на необхідність урегулювання мовного законодавства.

Забезпеченню успіху комунікативного акту сприяють розміщені Б. Олійником протягом усього тексту виступу блоки, насичені тропами, – вербальними засобами впливу на аудиторію. Промовець чергує офіційну інформацію з образним зображенням предмета доповіді, адже, як слушно вказував В. Здоровега, “щоб бути ефективною, публіцистика мусить вдаватися до таких засобів, які здатні викликати почуття, емоції, оскільки <...> охоплює сферу почуттів [96, с. 33]”.

Ураховуючи те, що найбільше питань виникало навколо державного статусу української мови, Б. Олійник як досвідчений ритор концентрує увагу аудиторії на всіх можливостях для повноцінного функціонування мов інших національностей, особливо – російської, що свідчить про лояльність і демократичність закону. Водночас доповідач наголошує на неприпустимості “... ігнорувати і невід’ємне право самого народу на свою мову, на її повнокровне функціонування в державних, політичних, економічних,

господарських та інших структурах. Саме з цих міркувань проект Закону і стверджує статус державності української мови [188, с. 2]”.

Заради підтримання слухацької уваги й впливу на думку адресата Б. Олійник використовує й риторичні питання, наприклад: “Чи можна вважати себе справжнім інтернаціоналістом, інтелігентом, зрештою, не володіючи мовою народу, серед якого ти живеш, ростеш і дієш? [188, с. 2]”.

Доповідач для досягнення потрібного йому комунікативного ефекту розповідає перед голосуванням депутатів про роботу із законом (роз’яснення населенню, контроль за виконанням його положень) після його прийняття. Упливаючи на емоційну сферу слухачів, від яких залежить доля законопроекту, Б. Олійник говорить: “Запевняю: ви вчините благородний акт, який навіки залишиться у вдячній пам’яті українського народу. Ви здобудете ще глибшу шанобу у своїх дітей і онуків за те, що прилучите їх до української мови – одної із найспівучіших не лише в слов’янстві, а й у всьому світі [188, с. 2]”. І далі він підсумовує: “... коли ви зичите щастя своїм дітям – проголосуйте за наш проект [188, с. 2]”.

Закінчив свою доповідь Б. Олійник подякою усім тим, хто працював над законопроектом, допоміг його удосконалити, “... одне слово, всім, хто віддав енергію свого серця і таланту задля загального добра [188, с. 2]”.

Отже, виступ Б. Олійника відрізняється чітко продуманим змістом і системою риторичних фігур, майстерним володінням словом і високим громадянським пафосом. Впливогенний потенціал тексту забезпечують яскраві метафоричні образи, використання слів оцінного характеру й синтаксичні засоби. Також підвищує успішність комунікативного акту емоційно-експресивна лексика й урахування доповідачем специфіки аудиторії. Усе це створює індивідуальний стиль промовця й сприяє вирішенню поставленого ним комунікативного завдання – впливу на розум і почуття слухачів з метою досягнення потрібного йому результату.

Серед досліджуваних нами жанрових форм письменницької публіцистики, у яких втілено мотиви українського державотворення, є й

радіовиступи. Зокрема, з 2000 р. на першому каналі Українського радіо лунала публіцистична програма В. Яворівського “Двадцять хвилин з Володимиром Яворівським”, у якій автор ділився зі слухачами своїми думками щодо політичної ситуації, економічного й духовного розвитку країни. Як слушно зазначає В. Лизанчук, “особливість сприймання виступу по радіо полягає в тому, що зникають усі проміжні ланки між людиною, запрошеною до мікрофону, та аудиторією. Виступаючий виходить на мінімально коротку відстань спілкування із слухачами, які дістають цікаву для них інформацію “з перших рук” – від людей, прямо причетних до суспільно важливих подій, явищ, процесів розвитку держави [146, с. 361]”. В. Яворівський як політик і громадський діяч не тільки володіє важливою суспільно-політичною інформацією, а ще як досвідчений письменник і публіцист уміє донести її до масового адресата, проникнути в його свідомість, задіяти його розумову й емоційну сферу. У його радіовиступах чітко простежується позиція автора, оцінка ним подій і явищ дійсності.

Особливістю радіо як засобу масової комунікації є широта охоплення ним аудиторії й можливість одночасного проникнення в оселі мільйонів слухачів. Безумовно, велика слухацька аудиторія має різні, іноді діаметрально протилежні погляди й уподобання. Характерною рисою радіовиступів В. Яворівського є можливість слухачів (за допомогою листів) висловлювати свою точку зору щодо передачі, роздумів її автора й стану справ у державі.

Оскільки в радіомовленні інформація передається тільки за допомогою аудіального каналу комунікації, а “слово, що звучить – головний інструмент радіо [147, с. 106]”, В. Яворівський виважено добирає засоби виразності мови (метафори, порівняння, фразеологізми), риторичні фігури, що в сукупності забезпечує сугестивний потенціал його радіотексту.

Отже, радіовиступи В. Яворівського – це яскравий монолог письменника-публіциста й водночас це його діалог зі слухачами, у якому він упевнено й відкрито демонструє свою національно-громадянську позицію,

оцінку суспільно-політичних явищ дійсності, впливаючи таким чином на емоційну сферу аудиторії й підвищуючи рівень її соціалізації.

У цілому жанр промови в письменницькій публіцистиці для втілення державотворчих ідей, аналізу мотивів державотворення є часто вживаним. За його допомогою митці, використовуючи сугестивний потенціал слухових образів, емоційно-оцінну лексику, синтаксичні фігури, засоби підвищення комунікативності тексту, доносять свої погляди й позицію щодо реалій суспільно-політичного життя країни, її духовних, економічних, соціальних проблем, впливаючи на думку суспільства й формуючи в нього оцінні функції й соціальну активність.

3.3. Стаття як спосіб актуалізації проблем та шляхів їх вирішення

Серед жанрових форм письменницької публіцистики для втілення державотворчих реалій України, аналізу філософських, соціальних, культурних та економічних проблем звертаються митці й до статті.

Як аналітичний жанр журналістики стаття має свої структурні, композиційні й стильові особливості. Однак часто спостерігається ототожнення будь-якого друкованого матеріалу з цим поняттям, що пояснюється небажанням реципієнтів удаватися до тонкощів жанрового розподілу газетних чи журнальних творів, прагненням спростити й уніфікувати цей процес. Окрім того, як зазначає дослідник жанрів преси О. Тертичний, у перекладі з латинської поняття “стаття” первісно означало те саме, що й “суглоб”, “частина від цілого”. Можливо, тому одна з публікацій газетного номера сприймається читачем як “стаття”, тобто частина від цілого [256, с. 149–150].

Традиційно статтю трактують як невеликий науковий або публіцистичний твір у збірнику, газеті, журналі [149, с. 654]. Таке загальне визначення розмежовує цю жанрову форму за сферою виникнення й указує на місце друку. Ураховуючи провідну ознаку статті як жанру – аналіз,

колектив авторів навчального посібника “Риторические основы журналистики” пропонує таку її дефініцію: “Один із основних жанрів публіцистики, що характеризується постановкою й розробкою проблеми на основі аналізу явищ, зіставлення фактів і теоретичних узагальнень [222, с. 193]”. Подібним є погляд на статтю практика й теоретика журналістики, зокрема публіцистики – В. Здоровеги: “Журналістський виступ, у якому автор аналізує факти і явища життя, доносить з допомогою відповідних аргументів певну думку, ідею [95, с. 197]”.

Зважаючи на те, що при дослідженні жанрової системи публіцистики письменників звертаємо увагу на потенційні можливості кожного з жанрів для ґрунтовного висвітлення процесу становлення й утвердження України на незалежному шляху розвитку, у дисертації трактуватимемо жанр статті, передусім, як форму публіцистичних творів, публікацій, “... які аналізують певні ситуації, процеси, явища, покладені в їх основу закономірні зв’язки з метою визначення їхньої політичної, економічної або іншої значущості й з’ясування того, які позиції треба зайняти, як себе поводити для того, щоб підтримати або ліквідувати таку ситуацію, такий процес, таке явище [256, с. 150]”.

Вважаємо, у публіцистичних статтях Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського якраз і відбувається висвітлення найактуальніших і найгостріших для суспільства й країни проблем, з їх теоретичним осмисленням та оцінкою. Мовна майстерність митців, масштабність мислення, чітка система аргументації (конкретні факти, яскраві приклади) забезпечують впливогенний потенціал публікацій цього жанру й успішність комунікативної стратегії їх авторів.

Як окрема жанрова форма стаття має досить багато різновидів: проблемна, полемічна, ювілейна, літературно-критична, науково-просвітницька, науково-популярна, загальнодослідна, тактико-аналітична тощо. У творчому доробку письменників-публіцистів зустрічається чимало з

перерахованих вище, але найповніше розкрити питання державного будівництва країни й привернути увагу до базових цінностей українського народу дозволяє проблемна стаття.

Кожен жанр – це своєрідна форма спілкування автора з реципієнтом. Стаття в системі публіцистичних жанрів письменників, окрім важливості піднятих питань, аналітизму, намагань осмислити конкретні явища й події суспільно-політичного життя, характеризується соціальною спрямованістю, чіткою авторською позицією, певним суб'єктивізмом, хоча метою митців є об'єктивне висвітлення фактів і подій. Однак сугестивний потенціал такої публікації очевидний. Про широкі можливості публіцистичної статті слушно писав у підручнику “Теорія і методика журналістської творчості” В. Здоровега: “У майстерно написаній статті є свій внутрішній конфлікт (назвемо його умовно публіцистичним), зіткнення, бурління думок і пристрастей. Публіцист завжди щось стверджує і заперечує, він сперечається навіть тоді, коли у нього немає конкретного опонента. Зрештою, цей реальний опонент і не обов'язковий. Публіцист виступає не так у боротьбу з конкретною особистістю, він схвалює чи заперечує явище [95, с. 198–199]”.

В основу публіцистичних роздумів письменників найчастіше покладено актуальну й злободенну проблему національного, культурологічного, екологічного, етичного або суспільно-політичного характеру. Під проблемою розумітимемо теоретичне або практичне питання, яке треба вивчити й розв'язати, а під публіцистичною проблемною статтею – публікацію, що порушує актуальну для суспільства проблему, яку треба вирішити. Як зазначає Г. Солганик, суть проблемної статті – знаходити й виносити на обговорення нові явища, нові форми й методи роботи [245].

Проблемна стаття письменників-публіцистів завжди звернена до широких мас і висвітлює конкретне питання, що зачіпає інтереси населення всієї країни або більшої її частини. Автор намагається зацікавити читачів, довести важливість і непересічність порушеної ним проблеми за допомогою фактів, прикладів, стильових особливостей і засобів мовної виразності,

майстерно вплетених у канву публіцистичного тексту. Як приклад публіцистичної проблемної статті розглянемо публікацію Б. Олійника “Чи відають, що творять” (1987) [191].

Причиною, що спонукала до її написання, стало намагання чиновників побудувати промисловий вузол на лівому березі Дніпра поблизу заповідної канівської зони. Принагідно зазначимо, що на даний момент порушувана в статті проблема вирішена, але у свій час вона глибоко схвилювала небайдужу до світових цінностей громадськість.

Б. Олійник як людина з чіткою національно-громадянською позицією, якій болить за долю святинь української нації і яка ревно ставиться до їх охорони, збереження й примноження, не міг обійти увагою цей факт. Для показу абсурдності запланованого проекту й посилення комунікативної спроможності статті він наводить низку чітких аргументів. Зокрема, наголошуючи на чималій роботі українців і всіх інших небайдужих для увічнення пам'яті великого письменника, будителя національного духу нашої нації, Б. Олійник пише про “... започаткування щорічного Шевченківського літературно-мистецького свята “В сім’ї вольній, новій [191, с. 192]”, про пропозицію Українського фонду культури щодо створення Канівського національного парку, про підготовку до ювілею Т. Шевченка – його 175-ліття [191]. А головною тезою, що посилює позицію автора, є істина, якою розпочинається стаття, про недоторканність святинь.

Після такого майстерного зображення піклування громадськості про все, що пов’язане з видатним сином українського народу, публіцист висвітлює підступні наміри чиновників, які зводяться до будівництва поблизу Тарасової Гори “... двох великих підприємств по випуску модулів для теплових електростанцій [191, с. 193]”, тобто йдеться про зведення лівобережного промислового вузла.

Для того, щоб продемонструвати до чого все це може призвести, митець знову наводить аргументи, але цього разу такі, що зображують зіткнення авторської позиції з намірами протилежної сторони. По-перше, розширення

вп'ятеро існуючого плацдарму з подальшим зведенням залізничних колій і будівництвом вантажного річкового причалу [191], по-друге, "... започаткування спільновузлової котельні, яка споживатиме переважно мазутне паливо (для його збереження передбачається спорудити два резервуари на тисячу кубічних метрів кожен), а з метою вивозу та розсіювання паливних газів і пилу намічають спорудити 60-метрову димову трубу... [191, с. 194]". І головне, що вражає автора статті, усе це планувалося звести в межах декількох кілометрів від центру Канева й Тарасової Гори. "Отже, чорне крило продуктів згоряння мазуту разом з отруйним "букетом" інших хімічних та паливних викидів упаде на всю заповідну зону, на Чернечу Гору, на високе чоло світового генія! [191, с. 194]" – із глибоким занепокоєнням підсумовує письменник-публіцист. І далі він продовжує, що "всі наші дотеперішні змагання по впорядкуванню й примноженню Шевченкової спадщини вкриються попелом розпалу збайдужіння "славних прадідів великих правнуків поганих [191, с. 194]".

Зазначимо, що для статті як для жанрової форми характерна об'єктивність і нейтральність авторського "я". Автор виносить на суд громадськості певну проблему, наводить факти, аргументи різних сторін і дає змогу аудиторії самій робити висновки. У публіцистичній статті позиція автора здебільшого неприхована, вона чітко простежується протягом усієї публікації. Зокрема, у розглянутому нами прикладі вже заголовок ("Чи відають, що творять") окреслює ставлення публіциста до пропонованої ним проблеми. Підвищує комунікативний потенціал публікації й використання автором емоційно-оцінної лексики ("сміховинними, якщо не цинічними, видаються <...> пропозиції проєктантів... [191, с. 194]"), тропів ("... затулити промвузол зеленими насадженнями – цим уже й справді фіговим листком, – у зв'язку з чим висота виробничих будівель, мовляв, не має перевищувати десяти метрів [191, с. 194]"). Використовує письменник-публіцист і засоби адресації, зокрема звертання, заради посилення комунікативної мети статті: "Зауважте: отців і дітей проєкту не цікавить, що станеться з Канівщиною

після отруйних викидів [191, с. 194]”; “Ви уявляєте (проте сьогодні це ще важко уявити), який кратер забруднення готують нам на лівому березі з усіма можливими викидами... [191, с. 194]”; “Утямлюєте, до чого негласно (в період гласності!) йдеться? [191, с. 194]”. Два останні приклади демонструють майстерне введення автором у тканину публіцистичного тексту риторичних фігур. Найяскравіше ж “я” письменника-публіциста, його позиція простежується в оцінці намірів чиновників: “... сама ідея створення промвузла – порочна в своїй суті! <...> Вона не мусила б навіть з’явитися в мізках елементарно освічених людей! [191, с. 194]”.

Отже, у статті Б. Олійника “Чи відають, що творять” (1987) порушена проблема не просто екологічного характеру, а національного масштабу, яка підіймає питання духовності, національної пам’яті українського народу. І хоча проект чиновників щодо будівництва промислового вузла поблизу заповідної зони відхилили, публікація засвідчила швидке реагування справжніми національно свідомими громадянами на будь-які прояви необдуманих рішень, які несуть у собі загрозу існуванню непересічним цінностям і святим місцям.

Таким чином, стаття завдяки її аналітичному потенціалу, окресленню й аналізу злободенних для життя країни питань, яскраво вираженій індивідуальності автора, посідає помітне місце в жанровій системі публіцистичних творів письменників і дозволяє логічно й послідовно досліджувати актуальні проблеми українського державотворення й акцентувати увагу на їх розв’язанні. Публіцистична стаття звернена до широких кіл громадськості, митці в доступній формі, чітко, дохідливо, але водночас яскраво, майстерно й на високому мовному рівні розкривають тему публікації й доносять свій погляд на певне соціально значуще явище життя.

3.4. Інтерв'ю в жанровій парадигмі письменницької публіцистики

Одним із найпопулярніших сучасних жанрів, широко репрезентованих у засобах масової інформації, є інтерв'ю. Великий інтерес аудиторії до діалогічних форм журналістики сприяє розвиткові його різноманітних типів і різновидів. Яскраво представлений цей жанр і в письменницькій публіцистиці.

Традиційно, у парадигмі жанрових форм інтерв'ю належить до інформаційних жанрів, хоча існують певні варіації. Провідною ознакою інтерв'ю є його діалогічний характер. Діалог як форма пізнання істини бере початок ще від праць грецьких філософів Сократа й Платона. Як писав В. Здоровега, діалогізм як форма розвитку думки притаманний європейській культурі, на відміну від традицій монологічного мислення візантійців [95, с. 170]. Видатний російський учений М. Бахтін висловлював цілком слушну думку, що “істина не народжується й не знаходиться в голові окремої людини, вона народжується поміж людьми, які спільно шукають істину, в процесі їх спілкування-діалогу [9, с. 185]”.

У журналістиці існує багато різновидів інтерв'ю. Зокрема, уже згадуваний вище В. Здоровега, пропонуючи розмежовувати їх на групи в залежності від завдання, яке вони виконують за призначенням, поділяє інтерв'ю на оперативно-інформаційні, цікаво-розважальні й пізнавально-аналітичні [95, с. 170]. При цьому науковець указує на умовність поділу, оскільки “... глибинно-пошукові за змістом розмови теж можуть бути інтригуюче цікавими. Не зазначаємо вже про те, що інтерв'ю, яке ми зачисляємо до інформаційних жанрів, стрімко наближається до сфери журналістської аналітики, навіть *художньо-публіцистичного мислення* (виділення наше. – Ю. С.) [95, с. 170]”. О. Тертичний здійснює такий розподіл: інформаційне інтерв'ю, бліц-опитування, питання-відповідь, аналітичне інтерв'ю, аналітичне опитування, бесіда, анкета [256]. У навчальному посібнику “Риторические основы журналистики” колектив авторів, беручи за основу для поділу інтерв'ю мету бесіди й особистість

співрозмовника, виокремлює такі типи, як: 1) соціально-психологічний портрет особистості й 2) вияв точки зору авторитетної особи щодо злободенної проблеми [222, с. 169–170]. О. Грабельников пропонує таку класифікацію: інтерв'ю-діалог, інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-повідомлення, інтерв'ю-замальовка, інтерв'ю-погляд, колективне інтерв'ю й анкета [52, с. 219]. Схожих поглядів дотримується й В. Ворошилов у підручнику “Журналістика” [39]. Вважаємо, публіцистичній творчості письменників притаманні інтерв'ю, у яких митець постає як національно свідомий громадянин, котрий майстерно, ґрунтовно й переконливо викладає свої думки щодо актуальних подій і явищ суспільно-політичного життя країни. Інтерв'ю в системі публіцистичних жанрів письменників – це глибокодумна розмова проблемного характеру, закорінена в соціальний контекст доби, у якій митець подає власне бачення політичної, духовної, екологічної та ін. ситуації й демонструє чітку громадянську позицію.

Інтерв'ю з неординарною особистістю завжди користується попитом у аудиторії, привертає увагу до засобу масової інформації й сприяє підвищенню його рейтингу. Особливо цікавим і “зручним” співрозмовником є письменник, людина – творча, оригінальна, інтелектуально розвинена, з широким світоглядом і високою культурою мовлення. Обрані нами постаті – це не тільки відомі українські письменники-публіцисти, а й люди з чіткою національно-громадянською позицією, стійкими пріоритетами, сформованими поглядами, патріоти своєї держави й, окрім того, активні суспільні діячі, що неодноразово обиралися до Верховної Ради УРСР, а потім – незалежної України, очолювали різні комітети – Комітет захисту миру (Олесь Гончар), Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (І. Драч), перший заступник голови Комітету з питань культури і духовності (П. Мовчан), Комітет Верховної Ради України у закордонних справах і зв'язках з СНД (Б. Олійник); ради – Українська Всесвітня Координаційна Рада (І. Драч), заступник голови Ради Національностей (Б. Олійник); товариства – Товариство української мови

ім. Т. Шевченка (Д. Павличко), Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т. Шевченка (П. Мовчан); комісії – Комісія Верховної Ради УРСР з питань освіти й культури (Б. Олійник), Комісія Верховної Ради України у закордонних справах (Д. Павличко), Комісія Верховної Ради України з питань Чорнобильської катастрофи (В. Яворівський); займали високі державні пости – віце-президент Парламенту Асамблеї Ради Європи, голова постійної делегації Верховної Ради України в ПАРЄ (Б. Олійник); представляли країну в інших державах у ранзі послів (зокрема, Д. Павличко був Надзвичайним і Повноважним послом України в Словацькій Республіці (1995–1998 рр.) й Республіці Польща (1999–2002 рр.) та ін.).

Інтерв’ю з Олесем Гончаром, І. Драчем, П. Мовчаном, Ю. Мушкетиком, Б. Олійником, Д. Павличком і В. Яворівським зустрічаються на шпальтах газет і журналів як українських (всеукраїнські – “Віче”, “Голос України”, “Демократична Україна”, “Дзеркало тижня”, “Дніпро”, “За вільну Україну”, “Київ”, “Культура і життя”, “Літературна Україна”, “Людина і світ”, “Молодь України”, “Освіта України”, “Радуга”, “Радянська Україна”, “Сільські вісті”, “Слово і час”, “Слово “Просвіти”, “Універсум”, “Урядовий кур’єр”, “Час/Time”; регіональні – “Вільна Україна” (Львів), “Ленінська зміна” (Харків), “Панорама” (Вінниця), “Південна Зоря” (Бердянськ), “Ровесник” (Тернопіль), “Тернопіль вечірній”, “Червоний промінь” (Суми) та ін.), так і закордонних (“Життя і слово” (США), “Литературная газета”, “Наше слово” (Польща), “Правда”, “Lumen” (Австралія), “Le soir” (Франція), “Česky deník” (Чехія), “Zeitschrift für Politik und Kultur” (Німеччина), “Zmena” (Словаччина), “Prešovske noviny” (Словаччина), “Slovenska Republika” (Словаччина), “Vjesnik” (Словаччина), “Tygodnik powszechny” (Польща), “Trybuna” (Польща), “Nove Kontrasty” (Польща), “Gość nieidzielny” (Польща) тощо).

Ураховуючи суспільно-політичну активність письменників-публіцистів, майже в кожному інтерв’ю з ними, навіть прямо не присвяченому конкретній актуальній проблемі державотворення, інтерв’юери не оминають питань

щодо письменницького бачення подальшого процесу розвитку України, їхньої оцінки політичного життя країни й подій соціального, духовного й економічного характеру. Як приклад, проаналізуємо інтерв'ю І. Драча кореспондентові газети “Літературна Україна” О. Єрмолаєву “Я чую цю землю...” (2006), узятє в письменника напередодні його 70-ліття, після візиту митця в рідне село Теліжинці. Перше запитання журналіста стосувалося вражень І. Драча від поїздки й тих змін, що відбулися в селі останнім часом. Розгорнута відповідь письменника сповнена мінорного настрою, “бо глянеш навкруги – і скрізь бачиш якесь суцільне занехаяння, небажання відчувати те, що ми належимо до цього глибинного, старовинного краю [77, с. 1]”. Непокоїть митця й те, що випускників у місцевій школі – п'ятнадцять, а сядє за парти в наступному навчальному році лише троє першокласників. Розповів І. Драч про відвідини ним місця, де раніше був старий цвинтар, про знахідку двох православних кам'яних хрестів, можливо, козацької доби. Наголошуючи на необхідності пам'ятати уроки історії, поділився письменник-публіцист наміром організувати в Тетієві музей пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр.

Поцікавившись останніми літературно-художніми напрацюваннями майстра пера, інтерв'юер запитав про важку долю української книжки. На близьке й болісне для письменника запитання І. Драч відповів, що в самій Україні нелегка доля: “В нас вся інформаційна сфера практично захоплена нашим сусідом, вся вона переорана – значною мірою телебачення, книжкова продукція... Вдалося зберегти тільки державне радіо [77, с. 2]”. Згадавши радянські часи, митець зазначив, що “... видавництво “Дніпро” видавало чимало книжок з української літератури масовими тиражами <...>. Нині кількість видавництв збільшилася, але ж які у них мізерні тиражі! [77, с. 2]”. Крім того, раніше була розгалужена сфера книготорговства, майже в кожному селі був або книжковий магазин, або відділ.

Не оминули в бесіді й мовної проблеми, особливо значущої для письменника-публіциста як громадянина своєї держави, прихильника її

всебічного розвитку й ревного захисника її прав на теренах України. “У нас немає проблеми російської мови і російської культури – у нас кожен українець володіє російською мовою і читає російську літературу [77, с. 2]”, – наголосив І. Драч. Намагання ж деяких політичних сил жонгливати мовним питанням оцінив як “єзуїтство, підступність, щоб розторгати народ і відволікати його увагу на ті питання, які не є суттєвими [77, с. 2]”.

І. Драч стояв біля витоків незалежності України, був одним із лідерів Руху, довгий час працював у Верховній Раді України. Тому закономірним було питання кореспондента “Літературної України” щодо його бачення перспектив політичного розвитку нашої держави. Із певним розчаруванням митець відповів: “Ми були вразили світ Помаранчевою революцією. Але тепер на нас дивляться як на якихось не сповна розуму людей, які стільки часу тратять на те, що можна зробити за тиждень-два. Ми граємося у вічну українську виборчу кампанію “тягни-штовхай”. <...> Замість того, щоб переймати досвід державотворення у наших найближчих сусідів, ми потопаємо у розбраті [77, с. 2]”. Але все-таки як людина сільська, яка любить ходити босоніж, а отже, відчуває землю, письменник-публіцист з оптимізмом дивиться в майбутнє держави й вірить, що “... Україна подолає всі незгоди, які є [77, с. 2]”, адже “всі ми, від Донецька до Львова, – єдиний народ [77, с. 2]”.

Серед численних інтерв'ю Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського багато присвячується комплексному висвітленню проблем розбудови незалежної Української держави, але також спостерігається й значна кількість таких, що містять ґрунтовну розробку певного питання. Таким є інтерв'ю П. Мовчана “Хто знає історію, витoki свого народу, тому швидше розвидняється” (1997) газеті “Освіта України” [171].

Інтерв'ю з публіцистом, активним громадським діячем побудовано навколо проблеми розвитку й повноцінного функціонування української мови. П. Мовчан має чітку позицію, яку аргументовано доносить до читачів

цього видання. Як голова Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка митець проводить активну роботу щодо утвердження рідної мови на позиціях державної в освітянській сфері. Підвищена його увага до цієї проблеми не завжди схвально сприймається населенням України, що має різний рівень самосвідомості. Так, на слова інтерв’юера, що дехто вважає, що П. Мовчан, як навіжений, носиться з українською мовою, письменник-публіцист ствердно відповідає: “Так, я – навіжений, коли йдеться про виживання моєї нації, не можу не перейматися тривогою за майбутнє моєї Батьківщини <...>. Мова – це ж історія народу. Мова – це шлях цивілізації, культури, це й добробут. І найпекучіше наше завдання – не допустити втрати ще одного покоління. Отож, садок – школа – вуз. Сьогодні це основне [171, с. 2]”. Письменник розчарований ставленням чиновників до мовного питання, їхньою байдужістю. На підтвердження своїх думок П. Мовчан пропонує зайти в будь-яке міністерство й переконатися, що українською мовою там ніхто не спілкується. Митець обурено констатував, що “чиновник, від якого тепер залежить багато чого, і далі є російським чи зросійщеним інтернаціоналістом, а не національно відданим трудівником [171, с. 2]”.

Небезпечним явищем, як вважає публіцист, є двомовність, яка призводить до подальшого поглинання української мови російською. Її згубні наслідки відчуваються у відмові українців від материнської мови, а “... коли три покоління людей не говорить рідною мовою, нація гине як така [171, с. 2]”. Аналізуючи глибше цю проблему, письменник-публіцист звертає увагу й на ті процеси, що відбуваються в культурній сфері: “На розвиток своєї культури грошей немає. У той же час лишень російські “поп-зірки” щороку вивозять з України 50 мільйонів доларів [171, с. 2]”.

Неухильна позиція П. Мовчана й висока патріотична налаштованість усього товариства “Просвіта”, намагання робити реальні справи, а не бути демагогами призводить до звинувачень їх у націоналізмі. Митець, відповідаючи на питання журналіста, зауважив, що в цій ситуації національна ідеологія – це порятунок, “... бо ми вже кілька століть не мали

можливості жити повноцінним національним життям [171, с. 2]”. До того ж він підкреслив, що національне відродження неможливе без відродження мови. Виходячи з цього, письменник-публіцист згадав учителів, митців, краєзнавців, лікарів, тобто ту інтелігенцію, завдячуючи якій, українська нація збереглась як така, і наголосив на необхідності фінансового забезпечення владою мовної політики нашої держави.

Наприкінці інтерв’ю, на прохання кореспондента газети, П. Мовчан виклав основні положення плану дій товариства й висловив сподівання на позитивні зміни в усіх сферах суспільно-політичного життя України.

Отже, у жанровій системі творів письменників-публіцистів інтерв’ю посідає помітне місце. Популярність цього діалогічного жанру зумовлюється “живим” спілкуванням із непересічною особистістю – митцем, можливістю зазирнути в його внутрішній світ, розкрити його ціннісні орієнтири й уподобання. Майстерність інтерв’юєрів при конструюванні діалогу з видатними особистостями дозволяє не тільки отримати відповіді на суспільно значущі питання, оцінку публіцистами певних подій і явищ, але й відтворити ту інтимну сферу розкриття власного “я” письменником-публіцистом.

Таким чином, для висвітлення, розробки й аналізу актуальних проблем національного, політичного, соціального, духовного, екологічного й економічного характеру, що виникають на шляху поступального розвитку України як незалежної європейської держави, звертаються письменники-публіцисти до таких жанрових форм, як промова, стаття й інтерв’ю. Кожен із цих жанрових різновидів характеризується чітким усвідомленням автором своєї відповідальності за виголошене або надруковане слово, впливом на суспільну свідомість, послідовною позицією в обстоюванні інтересів країни й народу, що її населяє, й високою індивідуальною мовною майстерністю митців.

Кожен жанр – це своєрідний тип спілкування автора з реципієнтом, це не тільки подана ним інформація, а й сама особистість письменника, віддзеркалена в слові.

Жанр промови в системі публіцистичних жанрів письменників посідає особливе місце й характеризується досконалою структурою, чіткою внутрішньою логікою, експресією, умінням добирати потрібні засоби впливу й урахуванням специфіки аудиторії. Промови письменників-публіцистів мають соціально-політичний характер і поділяються нами на дві групи. До першої зараховуємо ті, у яких комплексно висвітлюються актуальні й вагомі питання державотворення, а до другої – промови, присвячені конкретній проблемі (мовній, екологічній тощо). Як жанр, що характеризується впливом на масового адресата, публіцистичні промови письменників вирізняються високим громадянським пафосом, індивідуальним стилем риторів, використанням емоційно-оцінної лексики, тропів і риторичних фігур.

У статтях письменники-публіцисти здебільшого порушують важливі для життя держави питання з їх теоретичним осмисленням і оцінкою. Звертаються вони при цьому до такого її різновиду, як проблемна стаття, що характеризується чіткою системою аргументації (конкретні факти, яскраві приклади), точністю наведених даних, послідовністю викладу думок. Публіцистична стаття, звернена до широкого кола громадськості, збуджує думку, змушує розмірковувати над реаліями життя, не залишаючи їх без суспільного аналізу. У такій статті виразно простежується особистість автора, його позиція, що, однак, не применшує об'єктивності оцінок і значущості аналізованої в ній проблеми.

Особлива популярність діалогічних жанрів журналістики, прагнення отримати інформацію з “перших вуст” зумовила й велику кількість інтерв'ю в жанровій палітрі публіцистичних творів письменників. Активна національно-громадянська позиція репрезентованих нами постатей, не тільки їхні теоретичні напрацювання, а й практичні дії щодо розбудови самостійної Української держави, наявність сформованих поглядів, стійких пріоритетів і

життєвого досвіду забезпечують постійний попит на бесіду з ними. В інтерв'ю з Олесем Гончаром, І. Драчем, П. Мовчаном, Ю. Мушкетиком, Б. Олійником, Д. Павличком і В. Яворівським журналісти ніколи не оминають гострих проблем суспільно-політичного життя нашої країни, вдаючись до аналізу й полеміки. Працюючи в цій жанровій формі, письменники-публіцисти аргументовано, послідовно, вміло використовуючи всі засоби мови для досягнення потрібного комунікативного ефекту спілкування, чітко обґрунтовують свою позицію й подають індивідуальну інтерпретацію явищ і подій дійсності.

Усі жанрові форми в публіцистичному доробку Олесея Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка і В. Яворівського об'єднують наявність чіткої авторської позиції, високий громадянський пафос, масштабність мислення кожного з письменників, майстерне володіння словом і вміле вплетення в канву тексту засобів підвищення комунікативної спрямованості твору.

У публіцистиці для втілення ідей державництва письменники вдаються й до інших жанрів, зокрема таких, як лист і заява, проте вони мають поодинокий характер і в цілому не відтворюють процес державотворення, а здебільшого відображають позицію митця-громадянина щодо певної проблеми суспільно-політичного життя країни.

РОЗДІЛ 4

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПИСЬМЕННИКІВ

4.1. Заголовкова система публіцистичних творів письменників

Заголовок як структурний компонент і репрезентант журналістського твору становить значний інтерес для наукового дослідження. Активне вивчення тексту як комунікативної системи, що спостерігається останнім часом, включає й аналіз такого його складника як хрематонім. Поліфонічність функцій, структурні моделі, семантичні типи, експліцитні або імпліцитні відношення в системі “заголовок – текст”, скомпресована форма вираження текстової інформації – ті ознаки заголовка, що сприяють фокусуванню уваги реципієнта на друкованому матеріалі й від яких залежить його прочитання.

Домінування документальної (реальної) основи інформації в поєднанні з художньою (емоційно-образною) системою відображення [29, с. 6] у творах письменницької публіцистики вимагає від авторів і особливої майстерності, лаконічності й влучності під час творення хрематонімів. Ураховуючи вплив публіцистики на думку соціуму, її намагання зацікавити адресата певною проблемою й сприяти формуванню в нього схожих із публіцистом оцінних позицій і поглядів, заголовок як “опорна точка [223, с. 193]” змісту тексту вже на етапі споглядання назви повинна привертати увагу й спонукати реципієнта до ознайомлення з твором. У цьому ж полягає й прагматична спрямованість хрематоніма.

У численних дослідженнях заголовок розглядається в різних напрямках. Структурно-семантичні, функціонально-стилістичні особливості заголовків вивчали: газетних – І. Артамонова [2], М. Бахарєв [8], Х. Дацишин [60], А. Дубова [78], А. Загнітко [303], А. Коваленко [117], Л. Коробова [120], М. Луценко [153], В. Погребенков [206], А. Попов [209], А. Сафонов [233], О. Сибиренко-Ставроянні [241], Л. Солодка [246], С. Хомінський [272];

художніх – Л. Грицюк [55], Т. Желтоногова [84], Н. Кожина [118], С. Козлов [119], М. Челецька [275]. Співвідношення семантики хрематоніма й тексту, актуалізацію елементів тексту в заголовку аналізували І. Гальперін [46], В. Ільченко [104], Н. Кожина [118], О. Кулініч [130], Г. Пранцова [213], А. Сафонов [233], І. Стем [247]. Прагматична спрямованість заголовка описана в працях Т. ван Дейка [62], А. Негришева [183], І. Рудницької [231]. Інтертекстуальність хрематонімів досліджували А. Євграфова [81], О. Рябініна [232], графічні заголовки та їх візуальне зображення – В. Ворошилов [39].

Велика кількість друкованих видань зробила актуальною проблему творення вдалих хрематонімів і зумовила появу розвідок І. Дяговця [79], Л. Куценко [133], що висвітлюють це питання. Правильному оформленню, розміщенню заголовків і заголовкових комплексів на шпальтах друкованої продукції приділяється увага в наукових працях С. Галкіна [45], С. Гуревича [57], В. Іванова [102], А. Кулакова [129], В. Різуна [223], К. Сізової [242], М. Тимошика [258] та ін.

На особливу увагу заслуговують намагання науковців розробити класифікацію заголовків, унести корективи в уже існуючі парадигми (В. Галич, Л. Грицюк, Л. Каніболоцька, А. Коваленко, Е. Лазарева, А. Попов, Г. Пранцова та Г. Сазонова, В. Різун, А. Сафонов та ін.).

Ґрунтовним дослідженням відносин “хрематонім – текст” у дискурсі засобів масової інформації є праця Е. Лазаревої “Заголовок в газеті” [135], у якій вона, крім огляду існуючих поглядів на цей композиційний елемент друкованого тексту засобів масової інформації, подає власне бачення функцій хрематоніма під час трьох етапів сприйняття тексту, аналізує його можливості привертати увагу до матеріалу, окреслює стилістичні ефекти підвищеного й обманутого очікування, експресивність хрематонімів і помилки під час їх творення тощо.

Важливим для нас є аналіз заголовкової системи письменницької публіцистики Олеся Гончара, здійснений В. Галич [41]. Науковець з

урахуванням теоретичних напрацювань попередників на матеріалі публіцистичного доробку письменника якнайповніше простежила семантичний зв'язок заголовків і текстів автора, їх синтаксичну структуру, засоби увиразнення, функціональне наповнення, інтертекстуальність, комунікативно-прагматичну спрямованість, вияв у хрестоматії жанрових особливостей твору й на прикладах показала роботу майстра слова над творенням заголовків. На думку В. Галич, публіцистичні праці на відміну від творів інформаційних і аналітичних жанрів дозволяють авторові більш ретельно попрацювати як над їх формою вираження, так і над заголовками [41, с. 628].

Ми представимо комплексний аналіз заголовків публіцистичних текстів обраних нами письменників з урахуванням їх семантичних типів, структурної організації, функціонального призначення, засобів увиразнення й комунікативно-прагматичного потенціалу. У публіцистичних творах, зважаючи на їх підсилену зверненість до реципієнта, вплив на сприйняття пропонованої інформації й формування суспільної думки навколо соціальних рішень, заголовкові відводиться особлива роль у процесі зацікавлення адресата й формування в нього оцінних характеристик. Відсутність досліджень заголовкової системи публіцистичних текстів І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського посилює актуальність наукової роботи. Ураховуючи ґрунтовну класифікацію хрестоматій публіцистичної спадщини Олесь Гончар науковцем В. Галич, але зважаючи на те, що цей письменник входить до числа митців, на основі публіцистики яких ми досліджуємо мотиви українського державотворення, назви його текстів залучатимемо з меншою частотністю. Для зручнішого й компактнішого опису заголовків текстів письменників-публіцистів зазначатимемо тільки перші літери їх імен і прізвищ (Олесь Гончар – ОГ, І Драч – ІД, П. Мовчан – ПМ, Ю. Мушкетик – ЮМ, Б. Олійник – БО, Д. Павличко – ДП, В. Яворівський – ВЯ).

Спираючись на теоретичні напрацювання науковців і беручи до уваги специфіку журналістського твору, спробуємо дослідити класифікаційні особливості заголовків публіцистичних творів вищезазначених письменників. Так, за принципом актуального членування речення І. Рудницька, В. Галич виділяють дирему як тип заголовка, у якому перша частина – це тема, друга – рема. Серед назв текстів, досліджуваних нами, до таких відносимо: “Геноцид України – виклик ХХ століття” (ІД), “Україна – в центрі Європи!” (ІД), “Культура – це грядуще нації” (БО), “Мова – це голос народу” (БО), “Моя позиція: порядок і справедливість” (ПМ), “Мислеобраз у нас один: вільна Україна!” (ПМ), “Вижити – і жити!” (ДП), “Братерство – це справедливість” (ДП), “Талант безбатченко – трагічний талант” (ДП), “Український дух – у державності” (ДП), “Література – це також політика” (ДП), “Два роки надії: здобутки і втрати” (ДП), “Україна – десять років незалежності” (ДП), “Третя світова – Чорнобильська” (ВЯ), “Рух – це союзник оновлення” (ВЯ), “Нашій мові – жити!” (ОГ).

Заголовок може становити собою тему або рему висловлювання. Дослідженням цих особливостей хремотоніма як комунікативної одиниці займалися В. Галич, Г. Пранцова й Г. Сазонова, А. Сафонов. Так, Г. Пранцова й Г. Сазонова виокремлюють заголовки, пов’язані зі змістом тексту (заголовки-теми) й такі, що виражають основну думку тексту, ідею (заголовки-реми), та “художні” заголовки (назви-метафори, назви-антитези, назви-оксиморони) [213, с. 33]. Ураховуючи певні зауваження В. Галич щодо такого поділу, що ґрунтується на різних оцінних рівнях хремотоніма – функціональному й образного вираження [41, с. 607], проаналізуємо досліджувані нами назви публіцистичних текстів.

Заголовки-теми називають: а) персонаж (“Про А. М. Зленка” (ДП), “Іван Виговський” (ДП)); б) простір, місце дії: (“На Майдані” (ВЯ), “Україна і світ” (ДП), “Україна в Європі” (ДП), “Великдень у Харкові” (ДП), “На трьох перехрестях” (ДП), “На межі двох світів” (ДП), “Слово на відкритті пам’ятника Тарасу Шевченку у Варшаві” (ДП), “Вступне слово на ІХ з’їзді

письменників України” (ОГ)); в) час дії (“Той, тридцять третій...” (ОГ), “П’ять років гласності” (ДП)); г) подію, явище: “Інтелігенція і вибори” (ІД), “Свято рідної мови” (ДП), “Гігантоманія” (ВЯ), “Свято українського прапора” (ДП), “Свято Соборності України” (ДП)) тощо.

Заголовки-реми характеризують: а) особу (“Воїстину народний” (БО), “Тривожні дзвони Івана Драча” (БО), “Енергія таланту” (ОГ), “Вічний громадянин лемківського села Новиці” (ДП), “Польський геній – пророк України” (ДП), “Митець і політик” (ДП)); б) подію, явище (“Дзвони Чорнобиля” (ОГ), “Зустріч з цивілізованими людьми” (ОГ), “Випробування істиною” (БО), “Я весь пішов у політику” (ВЯ), “Наш народ встає з колін” (ДП), “Повертаюся з почуттям виконаного обов’язку” (ДП), “Залишаюся в політиці” (ДП), “Україна виходить з безодні” (ДП)); в) стан (“Криза духу” (ЮМ)). Містять: а) проблеми (“Чи можна нам сьогодні укласти Союзний договір?” (ЮМ), “Зайняти місце, що належить нам історично” (БО), “Потрібно відійти від економічної прірви” (ІД), “Що з нами відбувається?” (ВЯ), “Що ж ми за народ такий?” (ВЯ), “Чим засіяне інформаційне поле?” (ПМ), “Мене цікавить виключно Україна” (ПМ), “За чиїм сценарієм?” (ДП)); б) висновки й повчання (“Берегти Українську державу” (ІД), “Час прозріння настав” (ІД), “Будемо рівними серед рівних” (ІД), “Збираймо святу трійцю” (ІД), “Без мови немає народу” (ЮМ), “Більше совісті, людяності, більше правди в усьому” (ОГ), “Поглиблювати в собі почуття синівське” (ОГ), “Єднаймося під одним прапором!” (ДП), “Україна є, Україна буде!” (ДП), “Будуймо стратегічне партнерство” (ДП), “Нам слід зосередитись на майбутньому” (ДП)).

Знайомство з текстом починається з прочитання хремотоніма, який має закріплену щодо нього позицію. Заголовок відкриває текст, у скомпресованій формі передає його зміст і має певну самостійність, виступаючи як міні-текст. Водночас хремотонім є невід’ємним структурно-семантичним елементом тексту, який у поєднанні з іншими компонентами твору становить його архітектоніку [135, с. 3]. Заголовок має свого роду два різноспрямовані

вектори – зовнішній і внутрішній. Перший презентує текст, а другий заглиблює в нього. Беручи це до уваги, простежимо види зв'язку в системі “заголовки – текст”.

Існують експліцитна та імпліцитна форми зв'язку. Прямо вираженим є зв'язок між хрематонімом і текстом у таких публіцистичних творах: “Інтелекція і вибори” (ІД), “Берегти Українську державу” (ІД), “Реальність української єдності” (ІД), “Вимагаю створити Комітет захисту української мови” (БО), “Не всім до вподоби наша незалежність” (БО), “Національна гідність. І – національне надбання” (БО), “Культура і суверенітет” (ОГ), “Нашій мові – жити!” (ОГ), “Криза духу” (ЮМ), “Я вибрав демократію” (ПМ), “Мислеобраз у нас один: вільна Україна!” (ПМ), “Мене цікавить виключно Україна” (ПМ), “Свято Соборності України” (ДП), “Нас може задовольнити тільки незалежна Україна” (ДП), “Про Гуцульщину” (ДП), “Сучасні проблеми України” (ДП), “Про долю ядерної зброї” (ДП), “Україна в Європі” (ДП), “Гігантоманія” (ВЯ) тощо.

За словами дослідниці заголовків художніх текстів Н. Кожині, основним засобом вираження експліцитного зв'язку є дистантний повтор – повторення елементів хрематоніма на початку, всередині або наприкінці тексту [118, с. 169–170]. Експліцитний повтор у тексті може зустрічатись як один, так і багато разів. У публіцистиці письменників частіше спостерігається однократне повторення “експліцитної лінгвістичної вказівки [118, с. 171]”. Зокрема, в інтерв'ю “Народній газеті”, що мало назву “Берегти Українську державу” (1995), І. Драч, відповідаючи на запитання інтерв'юера, говорить: “Закликаю берегти Українську державу. Це наш найбільший здобуток, на який ми спромоглися три роки тому. За всіх “накладних витрат” і наших претензій до керівних структур держави маємо думати про основне й, полишивши чвари, все зробити, щоб була Українська держава, – й тоді зможемо згодом виплекати справжню демократію, вибудувати себе як сильну, повноцінну націю, яка здатна забезпечити собі гідне життя [66, с. 107]”. У цьому прикладі лінгвістична вказівка експліцитного зв'язку

знаходиться наприкінці тексту (т. зв. “рамковий повтор”), і така її позиція є домінуючою в структурі публіцистичних текстів письменників. Протягом усього матеріалу автор ніби підводить адресата до головного висловлювання, у якому сконденсована сила й впливовість публіцистичного слова.

Менш характерним є розташування дистантного повтору всередині тексту. Так, Ю. Мушкетик, розмірковуючи в 1990 р. після поїздки до Малайзії над нашими та їхніми реаліями суспільно-політичного й економічного життя, констатував поразки не тільки в економічній площині, але й на національному рівні, на терені духу. Усередині статті він писав: “Я сказав би – криза духу. Криза віри. В перші пореволюційні роки ми жили набагато бідніше, в повоєнні також, але й тоді, після війни, віра не була розтрачена, багатьма людьми рухав ентузіазм, живив їхні тіло і душу. Нині віра на мірній лінійці сягнула найнижчих поділок. Криза ідей, а від неї і криза духу поширилися по всьому світу. Великою мірою породили її ми [177, с. 5]”. Хрематонім цієї статті “Криза духу”.

Наприкінці тексту лінгвістична вказівка експліцитного зв’язку між заголовком і текстом у проаналізованих нами публіцистичних зразках письменників зустрічається рідко.

Наступна форма зв’язку – імпліцитна, яка дозволяє розкодовувати зміст тексту тільки після його прочитання. Наприклад: “Криниці моралі та духовна посуха” (БО), “Пишучи “сало” із заголовної” (БО), “То звідки ж явилась “звізда Полин?” (ОГ), “І все ж – розвидняється” (ОГ), “Останній притулок свободи” (ІД), “Коріння – у віках, крона – у майбутті” (ПМ), “Бог не в силі, а в правді” (ПМ), “Розмотування клубка” (ДП), “Подорож в окопи” (ДП), “Як гриб у політичному борщі” (ДП), “Правда від Адама” (ДП), “Три Європи” (ДП), “Оглянься з осені в кінці століття” (ВЯ), “Що ж ми за народ такий?” (ВЯ). При такій формі зв’язку хрематонім має глибшу семантику: виступає символом і колоритним носієм інтертекстуального змісту; становить собою метафору; семантика заголовка й тексту можуть протиставлятися, що призводить до їх зіткнення у свідомості читача й породження нових

відношень [118, с. 171–172]. Крім зазначеного, ми помітили, що хрематоніми публіцистичних текстів державотворчого змісту позначені інтертекстуальністю, заснованій на семантичних перегуках із міфопоетичними та біблійними образами, крилатими висловами, цитатами з художніх творів, фразеологізмами. Заголовкова інтертекстуальність, виконуючи інформаційну, рекламну й впливогенну функції, покликана зацікавити реципієнта публіцистичним твором, налаштувати його на інтелектуальне сприйняття тексту, заінтригувати, задіяти емоційно-експресивну сферу читача й викликати в нього бажання розкодувати підтекст запропонованого матеріалу, підсвідомо звернувшись до первинного джерела.

Вагомим у дослідженні заголовків публіцистичних текстів письменників є вивчення їх образного наповнення. Зважаючи на мовну майстерність кожного з митців, досконале володіння словом і наявність художнього відображення в публіцистиці, її тенденцію до творення оригінальних хрематонімів, які б могли зацікавити реципієнта, простежимо на образно-семантичному рівні особливості заголовків текстів письменників-публіцистів. Науковець Л. Грицюк, аналізуючи хрематоніми поетичних творів, в основу класифікації поклала “діалектичну єдність знакової й образної засад у заголовку [55, с. 51]”. Використовуючи знаково-образний принцип, дослідниця виокремлює заголовки-індикатори, заголовки-образи й заголовки-символи [55, с. 51–52]. З них перший тип має найнижчий рівень образності, і в процесі сприйняття тексту зміст заголовка не змінюється. Хрематоніми другого типу представлені тропами й мають високий ступінь образності. Заголовки-символи характеризуються найвищою образністю й переважанням підтекстового значення хрематоніма [55, с. 52–55]. В. Галич у запропоновану класифікацію вносить певні корективи. Наголошуючи, що всі хрематоніми виступають індикаторами змісту твору, дослідниця заголовків публіцистичних текстів пропонує за ступенем вияву образності поділяти заголовки на номінативні й заголовки-образи [41, с. 609].

Номінативними є такі хремотоніми: “Право на критику” (БО), “Привітання учасникам наукових конференцій у Вашингтоні та Філадельфії” (ОГ), “Культура і суверенітет” (ОГ), “Доповідь І. Драча”, “Про незалежність, якої ще немає” (ІД), “Україна і світ” (ДП), “Розмова Ендрю Тейлора з Дмитром Павличком”, “Про концепцію нової Конституції України” (ДП), “Європейська інтеграція і культура” (ДП), “Про національну безпеку” (ДП), “Україна, Польща, Німеччина” (ДП), “Просвіта” і національна ідея” (ПМ), “Зі співдоповіді П. Мовчана”, “Виступ Ю. Мушкетика”.

Значно більше хремотонімів належить до другої групи, серед яких виділяємо: заголовки-метафори – “Випробування словом” (БО), “Криниці моралі та духовна посуха” (БО), “З істиною не може бути торгу” (БО), “У поєдинку з вічністю” (ОГ), “Жива сув’язь поколінь” (ОГ), “Час прозріння настав” (ІД), “Потрібно відійти від економічної прірви” (ІД), “Простір, напоєний словом” (ПМ), “Виборюємо національну політику” (ПМ), “Допоможе невмируще слово” (ПМ), “Чим засіяне інформаційне поле?” (ПМ), “Якою мовою з нами розмовляє Бог” (ПМ), “Перед лицем історії” (ЮМ), “Криза духу” (ЮМ), “На межі двох світів” (ДП), “Діалог культур” (ДП), “Кольори єднання” (ДП), “Євшан-зілля рідного слова” (ДП), “Україна – жива” (ДП), “Оглянься з осені в кінці століття” (ВЯ), “Слово на устах народу” (ВЯ); заголовки-метонімії – “Україна стукає у двері європейського дому” (ДП), “Україна зацікавлена у співробітництві із Словаччиною” (ДП), “Читаючи Бориса Олійника” (ОГ); заголовки-синекдохи – “Прихилимо одне до одного свої серця” (ДП), “Наш народ встає з колін” (ДП), “Подаймо один одному добру думку і добре серце” (ДП), “Весь у політиці” (ВЯ); заголовки-перифрази – “Світочі українсько-польського єднання” (ДП), “Творчий неспокій дипломата” (ДП), “Польський геній – пророк України” (ДП), “Місія дипломата й поета” (ДП), “Митець і політик” (ДП), “Різдвяне слово вразливого автора” (ОГ); заголовки-символи – “Дзвони Чорнобиля” (ОГ), “Чорнобильський хрест” (ВЯ)).

Оригінальний хрематонім є засобом зацікавлення реципієнта, він “змушує” прочитати публікацію. Майстерність автора полягає у творенні заголовка за допомогою вдалого використання лексико-фразеологічних, стилістико-синтаксичних можливостей мови, які підсилюють і увиразнюють функціональне навантаження заголовка. Учені В. Ільченко, Е. Лазарева, А. Сафонов у своїх наукових розвідках приділяють увагу “актуалізаторам” газетних хрематонімів (В. Ільченко), засобам підвищення їх виразності. Так, А. Сафонов, говорячи про лексико-фразеологічні прийоми підсилення змістового навантаження заголовка, слушно наголошує на спланованому журналістом “порушенні прийнятого способу висловлювання, <...> введені в заголовок “неочікуваних” слів, що мають мінімальну передбачуваність, а також в оновленні стійких сполук шляхом структурно-семантичної трансформації [233, с. 216]”.

Серед лексико-фразеологічних засобів актуалізації хрематонімів власних публіцистичних текстів Олесь Гончар, І. Драч, П. Мовчан, Ю. Мушкетик, Б. Олійник, Д. Павличко й В. Яворівський часто використовують антонімію. З її допомогою створюється контрастність думки, показуються зіткнення понять і позицій, протиріччя, покладені в основу публікації. Вживання слів-антонімів підсилює комунікативно-прагматичний потенціал заголовка. Такими прикладами є: “Віра проти безвір’я” (БО), “Закон про мову та беззаконня” (ПМ), “Свобода зовнішня і внутрішня” (ПМ), “Два роки надії: здобутки і втрати” (ПМ). Контекстуальні антоніми є яскравим виявом індивідуального стилю митця: “Криниці моралі та духовна посуха” (БО), “Коріння – у віках, крона – у майбутті” (ПМ), “Оновлення і глибока мерзлота циркуляторів” (ДП), “Молоді політики мають бути там, де болять старі рани” (ДП), “Україна – Словаччина: нові держави, давні сусіди” (ДП), “З москалями чи з ляхами?” (ДП), “Трудна, але тільки мирна дорога” (ДП).

Як до засобу підвищення виразності заголовка вдаються письменники-публіцисти й до метафори: “Ще раз про подвійні стандарти” (БО), “Випробування істиною” (БО), “Геноцид України – виклик ХХ століття”

(ІД), “Ми стоїмо на порозі великих духовних зрушень” (ДП), “Хай живе чиста і здорова українська земля!” (ДП), “Як змінити політичний і економічний клімат в Україні – ось головне питання, яке потрібно обговорювати на Форумі” (ПМ) тощо.

Ще одним засобом привертання уваги реципієнта є фразеологізми – джерела емоційного наповнення й експресивного забарвлення публікації. Вони можуть як у незміненому вигляді входити до складу заголовка – “Кравчук з Плющем не поб’ють горшки, бо між ними стоїть Кучма” (ІД), так і зазнавати різного роду трансформацій. Зокрема, назва інтерв’ю Д. Павличка “Як гриб у політичному борщі” зазнала змін унаслідок розширення фразеологічної одиниці “як гриб у борщі” за рахунок додавання нового компонента – прикметника “політичний” у формі давального відмінка. Така трансформація не тільки підвищила комунікативність хрематоніма, але й конкретизувала сам фразеологізм, наблизивши його до змісту друкованого матеріалу.

Прикладом заголовка-парадокса є назва статті Б. Олійника “Пишучи “сало” із заголовної”. Такий несподіваний хрематонім викликає зацікавлення читача порушенням звичного стану речей – написанням загальної назви з великої літери.

Задля актуалізації заголовка використовують письменники-публіцисти й різні вияви інтертекстуальності: цитати, ремінісценції, алюзії. Це свого роду інтелектуальна гра з читачем, побудована на впізнаванні вкраплень чужих текстів. Чим вищий рівень знань у реципієнта, тим глибше сприйняття й розуміння семантики заголовка, його зв’язку зі змістом твору.

Так, хрематонім Олесь Гончара “То звідки ж явилась “звізда Полин?” є алюзією на біблійний текст. В Об’явленні св. Івана Богослова читаємо: “... засурмив третій Ангол, – і велика зоря спала з неба, палаючи, як смолоскип. І спала вона на третину річок та на водні джерела. А ймення зорі тій Полин. І стала третина води, як полин, і багато людей повмирали з води, бо згіркла вона... [185, с. 285]”. Оскільки трав’яниста рослина чорнобиль є

різновидом полину, письменник підібрав вдалу семантично ємну назву до свого виступу, присвяченого страшній трагедії на ЧАЕС, розшифрувавши біблійне пророцтво.

Також до цього типу заголовків відносимо й хремотонім І. Драча “Збираймо святу трійцю”.

Наступними є заголовки, елементом інтертекстуальності яких є ремінісценції художніх творів. До таких належать хремотоніми текстів Д. Павличка “Спільні кайдани треба разом рвати” й “Життя не може бути вишите тільки червоними нитками”. Після прочитання першого пригадується “Заповіт” Т. Шевченка, другого – “Два кольори” Д. Павличка.

Цитатою з поезії Лесі Українки “Слово, чому ти не твердая криця...” є заголовок інтерв’ю П. Мовчана кореспондентові М. Литвину “Слово, моя ти єдина зброє!”.

Хремотонім інтерв’ю з Ю. Мушкетиком “І Прометей може стати тираном” повертає читацьку свідомість до міфологічного джерела.

Також більш семантично навантаженими й виразними для сприйняття адресатом стають заголовки, до складу яких входять “актуалізатори”. За основу візьмемо визначення В. Ільченка: “Актуалізатор – це власна чи загальна назва предмета або ознака предмета, які встановлюють зв’язки заголовка з конкретними реаліями (особою, місцем, часовим проміжком, етносом, професією, кількісними вимірами чогось, унікальною подією тощо) [104, с. 172]”.

Такими актуалізаторами можуть виступати: власні назви (“Дзвони Чорнобиля” (ОГ), “Слава Україні, незалежній, соборній” (ОГ), “Кравчук з Плющем не поб’ють горшки, бо між ними стоїть Кучма” (ІД), “Чому я голосував за Леоніда Кравчука” (ДП), “Про Горбачова, демократію та радянський “Союз” (ДП), “Україна – НАТО: політичні консультації” (ДП), “Великдень у Харкові” (ДП), “Надії на Віктора Ющенка” (ДП), “Україна після візиту Івана Павла II” (ДП), “Слово на відкритті пам’ятника Тарасу Шевченку у Варшаві” (ДП)); дати, часові проміжки: “Той, тридцять третій”

(ОГ), “Тиждень незалежності, або Якщо не загинемо в чергах” (ЮМ), “П’ять років гласності” (ДП), “1 грудня – Всеукраїнський референдум. Основні питання” (ДП), “Україна – десять років незалежності” (ДП)); небезпечні явища, джерела загрози: “Чорнобиль. Третій ядерний удар” (БО), “Геноцид України – виклик ХХ століття” (ІД), “Третя світова – Чорнобильська” (ВЯ)); присвійні займенники: “Нашій мові – жити!” (ОГ), “Не всім до вподоби наша незалежність” (БО), “Коли говоримо про нашу демократію, треба додавати – “так звана” (БО), “Наш порятунок у духовній стійкості” (ПМ), “Неправда, що наші регіони не можуть творити одну соборність” (ДП).

Зробити хрематонім виразнішим, емоційнішим допомагає й синтаксична актуалізація, яка, за словами А. Сафонова, “виявляється в пристосуванні синтаксичної структури речення-заголовка до конкретної комунікативної мети даного висловлювання, у вияві в мові різноманітних мовних опозицій... [233, с. 206]”. До синтаксичних засобів підвищення виразності хрематоніма відносимо: заголовки-антитези (“Нас об’єднують позитивні національні ідеали, а не негативні рефлексії” (ПМ), “Бог не в силі, а в правді” (ПМ), “Хто не просвітянин, той не українець” (ПМ), “Політика політикою, а перша любов – це таки поезія” (БО), “Фронт єдності, а не розколу” (ДП), “Це важко, але можливо” (ДП), “Мури легше поставити, ніж зруйнувати” (ДП), “Для влади українська мова – керівний засіб спілкування, а для нас – дух нації” (ДП)); заголовки-інверсії: (“Слава Україні, незалежній, соборній” (ОГ), “Свобода зовнішня і внутрішня” (ПМ), “Початок праці великої” (ДП), “Переможе справедливість і правда” (ДП), “Нам пора для України жити” (ДП)); заголовки-риторичні оклики: (“Єдність – понад усе!” (ОГ), “Я вибрав демократію!” (ПМ), “Мислеобраз у нас один: вільна Україна!” (ПМ), “Була, є і буде!” (ПМ), “Не діждуться!” (БО), “Вони нам не простять!” (ДП), “Україна є, Україна буде!” (ДП), “Треба пам’ятати тільки одне: Україна! Україна!” (ДП)); заголовки-риторичні питання: (“За чийм сценарієм?” (ДП), “Європейська конфедерація?” (ДП), “Папа освятить корону Данила Галицького?” (ДП), “З москалями чи з ляхами?” (ДП), “Що ж ми за народ

такий?” (ВЯ), “Що з нами відбувається?” (ВЯ)); заголовки-еліпси: (“Україна – в центрі Європи!” (ІД), “Рідній мові – шану всенародну” (ОГ), “Уважному читачеві – на роздум” (ОГ), “До Канади – з надією” (ДП), “Український дух – у державності” (ДП), “Рух – за Україну, за народ” (ДП), “За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури” (ЮМ), “За соборність людства” (ДП), “За державу і демократію, за єдність народу” (ДП), “Про Економічний союз в рамках СНД” (ДП), “Про Україну в світі” (ДП), “Про концепцію нової Конституції України” (ДП), “Про головні проблеми зовнішньої політики України” (ДП), “Про національну безпеку” (ДП)); заголовки-парцельовані конструкції (“Прилучення до Європи? Ми завжди до неї належали!” (ДП), “Щоб воскресла Україна” (ДП)).

Отже, лексико-фразеологічні й синтаксичні прийоми актуалізації дозволяють зробити хрематонім більш виразним, емоційно ємним та експресивним, виділити комунікативно значущі слова в ньому, привернути увагу читача до публікації підбором оригінальних і неочікуваних лексичних засобів мови й синтаксичних конструкцій, а отже, посилити функціональне навантаження й комунікативно-прагматичну спрямованість заголовка.

За будовою хрематоніми досліджуваних нами публіцистичних творів письменників можна поділити на: заголовки-слова (небагато прикладів: “Заява” (ДП), “На Майдані” (ВЯ), “Тігантоманія” (ВЯ)); більш поширеними є заголовки-словосполучення (“Зв’язок часів” (БО), “Випробування істиною” (БО), “Повернення до Європи” (ДП), “Останній заклик” (ДП), “Подорож в окопи” (ДП), “З поклонами до брата” (ДП), “Чорнобильський хрест” (ВЯ)); й найбільшого розповсюдження набули заголовки-речення (“Степове хлоп’я, що дає урок дорослим” (ОГ), “Міряймо Рух першим груднем 1991 року” (ІД), “Сучасна дума про третього брата” (ІД), “Ми маємо розвиватися одночасно і як Українська держава, і як світове українство” (ІД), “Зробімо те, чого не могли зробити батьки наші!” (ПМ), “Якщо нація не дбає про себе, вона стає надбаням сусідів” (ПМ), “Працюю, як підказує мені совість” (БО), “Ми повинні все витерпіти і вистояти” (ДП), “Я весь пішов у політику” (ВЯ)).

Домінування хремотонімів у вигляді речень і словосполучень пояснюємо масштабністю й важливістю для соціуму й повноцінного розвитку незалежної України порушуваних у публіцистичному творі проблем державотворчого характеру, на яких письменники наголошують уже в перших словах, звернених до масового адресата, концентруючи таким чином на них його увагу.

Синтаксична структура хремотонімів публіцистичних творів Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського дуже різноманітна. Окрім двоскладних поширених (“Я вибрав демократію!” (ПМ), “Допоможе невмируще слово” (ПМ), “Якою мовою з нами розмовляє Бог” (ПМ), “Ми були варварами у власному домі” (ДП), “Наш народ встає з колін” (ДП), “Ніхто не повинен диктувати нам свою волю” (ДП), “Я весь пішов у політику” (ВЯ)) і непоширених (“Переможе справедливість і правда” (ДП)) заголовків-речень виокремлюємо й односкладні. Прагнучи конденсації думки, акцентування уваги на дії або явищі, письменники створюють заголовки до своїх публіцистичних текстів у вигляді односкладних речень.

Так, використання означено-особових речень скеровує зусилля реципієнта на виконання певної дії, наприклад: “Сприймаю народні болі і проблеми як свої власні” (ІД), “Будемо рівними серед рівних” (ІД), “Виборюємо національну політику” (ПМ), “Можемо бути нарешті собою” (ПМ), “Прихилимо одне до одного свої серця” (ДП), “Спільно шукаємо рівноваги” (ДП), “Кожну вільну хвилину віддаю поезії” (ДП), “Повертаюся з почуттям виконаного обов’язку” (ДП), “Залишаюся в політиці” (ДП), “Мрію про об’єднання українських патріотів. Майже про неможливе” (ДП)). Означено-особове речення може входити до складу синтаксичних конструкцій: “Тиждень незалежності, або Якщо не загинемо в чергах” (ЮМ), “Коли говоримо про нашу демократію, треба додавати – “так звана” (БО), “Працюю, як підказує мені совість” (БО), “Коли займаюся політикою, намагаюся “виключати” серце” (ДП)).

За допомогою заголовків, ужитих у формі односкладних означено-особових речень із дієсловом у наказовому способі, письменники-публіцисти висловлюють скоріше побажання, пораду, заклик, а не наказ. Як відзначає В. Галич, “назви, що містять наказову й спонукальну модальність, досить часто вживаються в друкованих засобах масової інформації. Вони особливо притаманні публіцистичній літературі, покликаним мобілізувати суспільство на розв’язання насущних проблем, формувати громадську думку, національну свідомість тощо [41, с. 615]”. Такими прикладами є: “Будьмо на висоті” (ОГ), “Будуймо нашу державу в кожному місті і селі” (ІД), “Збираймо святу трійцю” (ІД), “Міряймо Рух першим груднем 1991 року” (ІД), “Станьмо єдиною сім’єю інтелігентів-державників” (ІД), “Помилуймось у дзеркало” (БО), “Єднаймося під одним прапором!” (ДП), “Подаймо один одному добру думку і добре серце” (ДП), “Будуймо стратегічне партнерство” (ДП).

Спонукування або наказ висловлюють письменники-публіцисти й за допомогою заголовків-інфінітивних односкладних речень. Такими є: “Жити за законами правди” (ОГ), “Поглиблювати в собі почуття синівське” (ОГ), “Виправдати сподівання” (ОГ), “Берегти Українську державу” (ІД), “Не випадати з ріки часу” (БО), “Любити рідну мову” (ДП), “Жити за своєю Конституцією” (ДП).

Інших типів дієслівних односкладних речень серед заголовків публіцистичних творів обраних нами письменників виявлено небагато. Так, прикладом узагальнено-особового речення є назва інтерв’ю з В. Яворівським “Оглянься з осені в кінці століття”. Неозначено-особовим односкладним реченням із заперечною формою наказового способу дієслова є назва статті Б. Олійника “Не діждуться!”. Відсутність вказівки на особу й зосередженість уваги на дії спостерігається в хрематонімах, побудованих у вигляді безособових речень: “Потрібно відійти від економічної кризи” (ІД). У цьому прикладі модальне слово входить до складу присудка.

Використовують письменники як назву до свого публіцистичного твору й іменникові односкладні речення, особливо часто – номінативні. До синтаксичних конструкцій цього типу вони звертаються за потреби акцентувати увагу адресата на події, явищі, про які говориться в публікації. Зокрема: “Феномен незнищенності” (ОГ), “Реальність української єдності” (ІД), “Джерела вічної мудрості” (БО), “Простір, напоєний словом” (ПМ), “Початок праці великої” (ДП), “Свято рідної мови” (ДП), “Більшовицька допомога з того світу” (ДП), “Випробування стратегічного партнерства” (ДП), “Українська література і ще одна спроба відродження” (ВЯ) тощо.

Прикладом вокативного речення є заголовок Ю. Мушкетика “Народе мій”.

Отже, прагнучи конденсації думки, яка зосереджує увагу читачів на проблемах державотворчого змісту, лаконічності, ємності хрематоніма, що сприятиме підвищенню його комунікативності, вдаються письменники до побудови назв своїх публіцистичних творів у вигляді односкладних речень. Серед усього масиву синтаксичних конструкцій цього типу найчастіше в ролі заголовків використовуються номінативні речення, які “подають концентровану інформацію про предмет публікації [61, с. 94]” й “не містять компонента, що називає дію, а тому більше інтригують і стимулюють прочитати матеріал, щоб довідатися про хід події [61, с. 94]”. Означено-особові речення як заголовки публікацій митців серед інших дієслівних односкладних речень є найчастіше вживаними. До них письменники-публіцисти вдаються, маючи на меті зосередити увагу реципієнта на дії, спонукати його на певний вчинок, що є важливим, зважаючи на специфіку публіцистики.

Хрематонімами публіцистичних творів письменників можуть виступати й ізольовані дієприслівникові звороти, що є нехарактерним для такого їх вживання в мові поза заголовковими конструкціями. Прикладів небагато: “Пишучи “сало” із заголовної” (БО), “Читаючи Бориса Олійника” (ОГ). Крім того, зустрічаються й т. зв. “уламкові” хрематоніми, серед яких виділяють

два типи: з прийменником “про” й прийменником “до” [3, с. 104]. До перших відносимо такі синтаксичні конструкції: “Про Конституційну комісію” (ДП), “Про стратегічне партнерство України і Польщі” (ДП), “Про українсько-єврейські взаємини” (ДП), “Про долю ядерної зброї” (ДП). До других – “До членів Руху та до всіх громадян України” (ДП), “До парткому Київської письменницької організації” (ДП), “До безпечної майбутності” (ДП) тощо.

Зважаючи на те, що стислість, лаконічність, ємність є критеріями формування вдалих заголовків і привертання до публікації уваги адресата, журналісти зрідка утворюють хрематоніми у вигляді складних синтаксичних конструкцій. Серед досліджуваних нами назв публіцистичних творів обраних письменників найчастіше складне речення як заголовок використовує П. Мовчан, зокрема: “Наші наміри найсерйозніші, до цього нас спонукає реальність”, “Якщо нація не дбає про себе, вона стає надбанням сусідів”, “Хто знає історію, витоки свого народу, тому швидше розвидняється”, “Як змінити політичний і економічний клімат в Україні – головне питання, яке потрібно обговорювати на Форумі”, “Зробімо те, чого не могли зробити батьки наші!”. Інші письменники зрідка складне речення роблять хрематонімом своєї публікації. Деякі приклади: “Коли говоримо про нашу демократію, треба додавати – “так звана” (БО), “Кравчук з Плющем не поб’ють горшки, бо між ними стоїть Кучма” (ІД), “Треба жити тим, що дає енергію для будівництва вільної, демократичної Європи” (ДП).

Ураховуючи те, що заголовки публіцистичних творів письменників є актуальними для нас, перш за все, як матеріалізація мотивів державотворення, спробуємо розподілити їх за *державотворчим змістом*. Отже, хрематоніми публіцистичних творів письменників: 1) *окреслюють загальні реалії державотворення* (“Відчувши себе суверенними” (ОГ), “Інтелігенція і вибори” (ІД), “Про незалежність, якої ще немає” (ІД), “Криза духу” (ЮМ), “Тиждень незалежності, або Якщо не загинемо в чергах” (ЮМ), “Чи можна нам сьогодні укласти Союзний договір?” (ЮМ), “Коли говоримо про нашу демократію, треба додавати – “так звана” (БО), “Не всім до

вподоби наша незалежність” (БО), “Хто нами править” (БО), “Кожен народ прагне державності” (ДП), “Наш народ встає з колін” (ДП), “Про концепцію нової Конституції України” (ДП), “Україна – десять років незалежності” (ДП); 2) *вказують на конкретні проблеми державотворчого характеру:* національну (“Національна консолідація історично неминуча” (ІД), “Виборюємо національну політику” (ПМ), “Людина у світі не може бути національно не означена” (ПМ), “Просвіта” і національна ідея” (ПМ), “Національна гідність. І – національне надбання” (БО), “Українська національна ідея” (ДП)), мовну (“Нашій мові – жити!” (ОГ), “Рідній мові – шану всенародну” (ОГ), “Закон про мову та беззаконня” (ПМ), “Слово, моя ти єдина зброє!” (ПМ), “Якою мовою з нами розмовляє Бог” (ПМ), “Без мови немає народу” (ЮМ), “Мова – це голос народу” (БО), “Для влади українська мова – керівний засіб спілкування, а для нас – дух нації” (ДП), “Свято рідної мови” (ДП)), соціокультурну (“Чим засіяне інформаційне поле?” (ПМ), “Джерела вічної мудрості” (БО), “Криниці моралі та духовна посуха” (БО), “Культура – це грядуще нації” (БО)), екологічну (“Дзвони Чорнобиля” (ОГ), “Чорнобиль. Третій ядерний удар” (БО), “Третя світова – Чорнобильська” (ВЯ), “Чорнобильський хрест” (ВЯ)), зовнішньої інтеграції (“Нас потребує Центральна Європа” (ДП), “Про головні проблеми зовнішньої політики України” (ДП), “Про стратегічне партнерство України і Польщі” (ДП), “Україна в Європі” (ДП), “Україна – НАТО: політичні консультації” (ДП)); 3) *відображають громадянську позицію письменника-публіциста* (“Сприймаю народні болі і проблеми як свої власні” (ІД), “Мене цікавить виключно Україна” (ПМ), “Моя позиція: порядок і справедливість” (ПМ), “Хто не просвітянин – той не українець!” (ПМ), “Я вибрав демократію!” (ПМ), “Вимагаю створити Комітет захисту української мови” (БО), “Політика для мене – лиш засіб глибше пізнати людину і світ” (ДП), “Я весь пішов у політику” (ВЯ)); 4) *містять повчання, спонування до дії* (“Більше совісті, людяності, більше правди в усьому” (ОГ), “Будьмо на висоті” (ОГ), “Єдність – понад усе!” (ОГ), “Поглиблювати в собі почуття синівське” (ОГ),

“Потрібно відійти від економічної прірви” (ІД), “Зробімо те, чого не могли зробити батьки наші!” (ПМ), “Наш порятунок у духовній стійкості” (ПМ), “Перебудову слід поглиблювати” (БО), “Будуймо стратегічне партнерство” (ДП), “Єднаймося під одним прапором!” (ДП) тощо).

Як компонент заголовкової системи виступає в публікаціях письменників-публіцистів підзаголовок. Найчастіше до нього вдаються Олесь Гончар, П. Мовчан і Д. Павличко. Здебільшого за його допомогою конкретизується жанр друкованого матеріалу й вказується дата, тобто реалізується його інформативна функція. Як зазначає В. Галич, “з погляду актуального членування тексту підзаголовки, який указує на жанрову природу публіцистичного твору, місце, час подій, з нагоди яких вони були написані, нами кваліфікується як тема, а заголовок, де подається образна характеристика документально засвідчених у підзаголовку фактів – ремою [41, с. 614]”. Заголовок виділяється шрифтом, і в цілому хрестоматонім із підзаголовком мають такий вигляд:

Рідній мові – шану всенародну

Інтерв'ю, дане кореспонденту газети “Молодь України” С. Куліді 11 травня 1988 р.

Будьмо на висоті

Виступ на відкритті Конгресу інтелігенції України 14 вересня 1991 р. (Приклади з книги О. Гончара “Чим живемо: На шляхах до українського Відродження” [48]).

“Наш порятунок у духовній стійкості”

Вступне слово до учасників науково-практичної конференції “Духовна криза нашого суспільства та шляхи її подолання”, зорганізованої і проведеної Всеукраїнським товариством “Просвіта” імені Тараса Шевченка у березні 1997 р.

“Мене цікавить виключно Україна”

Інтерв'ю від 20.11.1998 р. (Приклади з книги П. Мовчана “Координати часу” [170]).

За чийм сценарієм?

Виступ на пленумі правління СПУ 16 червня 1987 р. (Приклад із книги Д. Павличка “Біля мужнього світла” [193]).

У книзі “Українська національна ідея” [200] Д. Павличко підзаголовкову інформацію подає зноскою до публікації, як й І. Драч у книзі “Політика” [74]; Б. Олійник [187], І. Драч [68], В. Яворівський [290] обмежуються тільки зазначенням дати наприкінці друкованого матеріалу.

Отже, заголовок є невід’ємним, постійним елементом архітектоніки публіцистичних текстів Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського. Наголошуючи в конденсованій формі на актуальних проблемах, важливих на шляху поступального розвитку України, заголовки увиразнюють державотворчий зміст публіцистичних творів письменників. Існуючі класифікаційні парадигми дозволили нам провести комплексне дослідження структурно-семантичних і стилістико-синтаксичних особливостей хрематонімів їхніх публікацій, простежити форми зв’язку між заголовком і текстом, лексико-фразеологічні й синтаксичні прийоми підвищення виразності хрематоніма, оцінити значення заголовка як яскравого виразника змістового наповнення друкованого матеріалу й репрезентанта публіцистичного тексту. Багатофункціональність хрематоніма, його впливогенний потенціал підвищують комунікативно-прагматичну спрямованість заголовка й роблять його першорядним засобом формування читацького інтересу. Публіцистичні твори обраних нами письменників уже із заголовка напружують думку адресата й запрошують його до діалогу та вироблення оцінних суджень щодо висвітлюваних у публікації подій і реалій.

4.2. Метафоризація концептів дійсності в публіцистиці письменників

Письменницька публіцистика на зламі епох відіграла неабияку роль у пробудженні суспільної свідомості й формуванні української політичної нації. Аналітичні, пристрасні, викривальні виступи публіцистів не тільки розкривали важливі для соціуму політичні поняття, а й упливали на емоційну сферу реципієнтів.

Одним із таких вербальних засобів, що забезпечує сугестивний потенціал тексту, успішність комунікативного акту, відтворює індивідуально-авторську картину світу митця й увиразнює пресовий дискурс, є метафора. Її роль в умовах інформаційної конкуренції важко переоцінити: метафора збагачує інформативне наповнення матеріалу; насичує образами тканину тексту, роблячи його більш виразним, яскравим і емоційно впливовим; виступає засобом актуалізації уваги адресата; підкреслює позицію автора, а в політичному дискурсі, зафіксованому в засобах масової інформації, за словами В. Калько, виступає інструментом впливу, а то й маніпулювання свідомістю [106, с. 170].

Останнім часом написані десятки наукових праць (дисертації, монографії, статті), об'єктом дослідження яких є метафора. Таке розмаїття наукових пошуків пояснюється як традиційним серед філологів трактуванням метафори як тропа, засобу увиразнення мови, так і наявністю нових підходів у тлумаченні цього художнього засобу. Із зацікавленням процесами метафоризації представників інших гуманітарних напрямів усе більшого розповсюдження набуває погляд на метафору як на “ключ до розуміння основ мислення [4, с. 6]”.

У свій час теорію метафори розробляли мовознавці В. Вовк [38], М. Довгалецький [65], С. Єрмоленко [80], О. Потебня [210], О. Тараненко [251], А. Шамота [281] та ін.

На матеріалі творів письменників цей художній засіб у кандидатських дисертаціях аналізували Т. Матвєєва “Метафора як виразник стилю

М. Коцюбинського” (Одеса, 1996) [163], Л. Кравець “Семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичних творів М. Зерова)” (К., 1997) [126], О. Тищенко “Метафора у поезіях Євгена Маланюка (Семантично-функціональний аспект)” (К., 1997) [260], Н. Варич “Структура метафори в поезії Б.-І. Антонича” (Харків, 1998) [34], Т. Єщенко “Метафора в українській поезії 90-х років ХХ століття” (Запоріжжя, 2001) [82], Т. Кіс “Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект” (К., 2001) [116], Л. Дмитришин “Метафоричні структури у творчості поетів Празької школи” (К., 2006) [64], Л. Тиха “Метафора в поетичному дискурсі Івана Драча” (К., 2007) [259], Т. Кулініч “Метафора І. Калинця: інтертекстуальний аспект” (К., 2008) [131] та ін.

Як мовний засіб політичної комунікації метафору досліджували закордонні (А. Баранов [7], В. Костомаров [121], А. Чудінов [280] та ін.) й українські (І. Брага [26], Х. Дацишин [59–60], Л. Павлюк [201], О. Сербенська [239–240], І. Філатенко [270], О. Чадюк [273], Г. Яворська [299] та ін.) вчені.

Когнітивну теорію метафори сформували наукові праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона, Е. Маккормака, Р. Гаскелла, А. Баранова та ін. Згідно з цією теорією метафора знаходить свій вияв не лише в мовній сфері, а й у поняттєво-мисленнєвій. Людина живе метафорами, мислить ними. Мовні метафори можливі тому, що саме мислення людини метафоричне [138]. Е. Маккормак трактує метафору як “когнітивний процес, який виражає і формулює нові поняття [155, с. 363]”, а також як “культурний процес, за посередництвом якого змінюється сама мова [155, с. 363]”. Російський теоретик А. Баранов процеси метафоризації вважає специфічними операціями над знаннями, що призводять до зміни їх онтологічного статусу (невідоме стає відомим, а відоме – цілком новим) [7]. Т. Кіс у дисертації “Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект” пропонує розглядати концептуальну метафору “... як таке мовне явище, що є відображенням ментальних моделей, які виникають у свідомості людини внаслідок її пізнавально-мовленнєвої діяльності [116, с. 7]”.

Теоретики когнітивної лінгвістики інтерпретують метафору як спосіб пізнання світу, репрезентант мовної картини світу, засіб вторинної номінації явищ дійсності, а точніше – “найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотичну закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні [236, с. 326]”.

Ураховуючи нові підходи в тлумаченні метафори, намагатимемось здійснити комплексне дослідження метафоричного наповнення мотивів українського державотворення, виділених на основі публіцистичних творів Олесея Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського, а отже, окреслити образ України, зафіксований у письменницькому публіцистичному дискурсі.

Як один із яскравих і часто вживаних письменниками-публіцистами засобів увиразнення мови, метафора дозволяє проаналізувати індивідуально-авторську мовну картину кожного із митців, інтерпретацію ними суспільно-політичних реалій, а також забезпечує комунікативний і впливогенний потенціал тексту. Оскільки вплив на оцінні позиції реципієнтів є визнаною ознакою публіцистики, метафора є тим тропом, що оживлює мову автора, робить його думку оригінальною, іноді несподіваною, посилюючи тим самим результативність комунікативного акту. Тим більше, що мова письменника вже первісно багата на тропи, і це (у сукупності з іншими ознаками) дозволяє науковцям говорити про письменницьку публіцистику, як про окреме наукове поняття, яке “... в системі журналістських жанрів <...> формально належить до публіцистичного роду, очолюючи специфічну й різноманітну групу жанрів художньої публіцистики, яка відрізняється від наукової, політичної, конфесійної й власне журналістської публіцистики [40, с. 70]”.

У публіцистичних творах Олесея Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського виразно постає образ України: спочатку однієї з республік Радянського Союзу, пізніше – незалежної держави. Цей публіцистичний образ вимальовується на основі

висловлювань письменників, зафіксованих у періодичних виданнях і збірниках їхніх творів, і складається з ключових слів, концептів, серед яких виділяємо провідні: *держава, нація, мова, культура, Чорнобиль*. Прагматичним ефектом цього створюваного образу є вплив на формування у свідомості реципієнта оцінних характеристик щодо держави, задіяння його емоційної сфери.

З активним розвитком когнітивної лінгвістики поняття “концепт”, тлумачення основних концептів медіа-дискурсу набуло особливої популярності й стало одним із напрямів дослідження в комунікативістиці. Відштовхуючись від сприйняття концепту як лінгвокультурологічної категорії, одиниці концептосфери й національної ментальності, під концептом (слідом за Л. Василик) розумітимемо категорію, “... оперуючи якою, публіцист у системі ЗМІ висловлює думку, увиразнюючи її через загальнокультурний код і формуючи суспільну свідомість [35, с. 156]”. Отже, простежимо висвітлення метафоричного наповнення найважливіших концептів письменницького публіцистичного дискурсу, кожен із яких є семантичною основою певного мотиву державотворення.

У науковій роботі користуватимемось розширеним трактуванням метафори, поділяючи думку Ю. Тимошенка, що на сьогодні оптимальним є таке визначення метафори, “... коли нею є і власне метафора, і символ, і алегорія, і емблема, і персоніфікація, і гіпербола, і симфора, і семіметафора, і метафоричний епітет [257, с. 6]”, оскільки, перш за все, приділятимемо увагу аналізу комунікативної майстерності авторів під час творення публіцистичного образу України та його впливу на почуття й розум аудиторії.

Традиційним для сучасного мас-медійного дискурсу є зображення держави як живої істоти, людини. Антропоморфна метафора є найпродуктивнішим семантичним типом метафорики, зафіксованої в публіцистичних текстах письменників, і це пояснюється особливостями людського мислення пізнавати, трактувати невідоме на основі своєї участі в

ньому. Контекстуальними синонімами поняттю “держава” в письменницькому публіцистичному дискурсі виступають слова “Україна”, “Українська держава”. Зокрема: *“Україна йде до суверенітету. Нелегко, складно, але ж таки крок за кроком іде* (Гончар О. “Відчувши себе суверенними”, 1991) [48, с. 362]”. *“Народження молоді української держави – це свято для всіх* (Гончар О. “Слава Україні, незалежній, соборній!”, 1991) [48, с. 381]”. *“Україна хай не завжди успішно, іноді, може, підсвідомо, інтуїтивно, але ж чинила опір могутньому натискові асиміляції, виявляла презирство до перевертнів і безбаченків, вірила у відродження...* (Гончар О. “Час для єдності”, 1990) [48, с. 87]”. *“Відомо, що зараз Україна задихається від перенасиченості промисловістю, особливо шкідливою хімічною, люди страждають від хвороб, забруднюються води, підупадають поля, тут і там непридатним для життя стає навколишнє середовище* (Гончар О. “То звідки ж явилась “звізда Полин?”, 1987) [48, с. 53]”. *“Україну вбивають під прапором фальшивої демократії* (Павличко Д. “Іван Франко – наше всевидюче око в будущину”, 2003) [200, с. 767]”. *“Доки сучасна держава в усій своїй бюрократичній величі не схилиться над згорьованим, збезчещеним, голодним і холодним своїм громадянином, доти всі зусилля будуть не лише марними, але й образливими* (Драч І. “...Стрепенімось і думаймо”) [68, с. 200]”. *“П’ятнадцять років Україна бреде в тумані, з останніх сил розгрібаючи його і шукаючи твердої стежки, прислухаючись до спокусливих голосів політичних торговців, захованих у цій каламуті* (Яворівський В. “На Майдані”, 2006) [291, с. 3]”. Для метафор цього семантичного типу помітною є поступова заміна їх позитивної конотації негативною, що відображає загальні тенденції в сприйнятті публіцистами реалій українського державотворення. Виступаючи за розвиток і утвердження незалежної України, митці висловлюють занепокоєння тими процесами, що супроводжують країну на цьому шляху. Нестабільність, падіння народної довіри державним керманичам, відсутність єдиного національного лідера, здатного вести країну вперед, а не постійно гальмувати

на роздоріжжі й шматувати Україну, усе це не сприяє формуванню позитивного образу держави, створюваного як письменницькою публіцистикою, так і всім мас-медійним дискурсом.

Продуктивною в публіцистичних текстах письменників є метафорична модель будови. Представлення держави як будівлі асоціюється в реципієнта з його захистом від несприятливих оточуючих факторів; удосконаленням, ремонтом власної оселі, що забезпечить у майбутньому стійкі життєві позиції. Наприклад: *“Вийти з тяжких кризових явищ допоможе нам тільки рішучий демонтаж віджислих понять і схем, тільки надійне згуртування – на вищому рівні – всіх національних будівничих сил* (Гончар О. *“Єдність – понад усе!”*, 1991) [48, с. 373]”. *“... наближається доба, коли благословенна пані смерть прорідить лави закоренілих рабів, малоросійщина стане спогадом, а нові покоління українців житимуть у своїй державі, постійно будуючи й постійно ремонтуючи її відповідно до вимог нових часів* (Павличко Д. *“Свято українського прапора”*, 2003) [200, с. 765]”. *“На мою думку, перебудова – це не перестановка меблів у старому будинку, ані поява більших вікон у старих стінах. Це нова забудова* (Павличко Д. *“Радянським республікам необхідно знову стати націями”*, 1989) [200, с. 92]”. *“... не переставляти меблі в тісному й підгнилому від грибка лицемірства домі, мурувати новий будинок на фундаментах загальнолюдських ідеалів – цього ми прагнемо й вимагаємо* (Павличко Д. *“Цього вимагає совість”*, 1989) [200, с. 88]”. *“Найголовніше, що нам треба змінити, – це провітрити гнилий інвестиційний клімат в Україні, на який скаржилися й скаржаться зарубіжні інвестори* (Павличко Д. *“Україна вчора, сьогодні, завтра”*, 2003) [200, с. 761]”.

Про майстерність публіцистів у доборі оригінальних художніх засобів, уміння проектувати властивості одного предмета на інший і формувати метафорами соціальну оцінку явищ дійсності свідчать такі приклади: *“І хоч ще навкруги шаленіють хурделиці, за вікном ще чорнобильно, та на Україні все ж таки розвидняється...* (Гончар О. *“І все ж – розвидняється”*, 1991) [48, с. 356]”. *“Все йде, все минає, писав колись безсмертний Тарас. Прийдуть*

нащадки – і віряться – побачать Україну оновлену, вільну від екологічного лиха, від успадкованої в тоталітарних часів аморальності й таких принизливих нестатків та злиднів, віряться, що на місці гнилих нуклідних морів золотитимуть хліба народного добробуту, квітуватимуть сади – сади Незалежності й свободи (Гончар О. “Слава Україні, незалежній, соборній!”), 1991) [48, с. 383]”. “Наше випробування Хресною Дорогою Незалежності для багатьох уже скінчилось дружним підняттям рук угору, та все ж іще не набрало критичної маси суцільної поразки (Драч І. “Інтелігенція і вибори”, 1999) [68, с. 176]”. Попри негативну конотацію в метафоризації явищ суспільно-політичного життя, усе ж таки позитивне сподівання на гідне майбутнє України превалує в публіцистичних текстах письменників.

Концепт “*нація*” є також об’єктом метафоризації й належить до семантичної групи суспільно-політичних метафор. Його змалювання відбувається за допомогою метафор із сигніфікатом зі сфери релігії: *“Єднаються сьогодні не просто землі, міста, ландшафти, це ж єднається нація, єднається її колись розтерзана, зранена, але не вбита, знову воскресаюча душа! (Гончар О. “Жива сув’язь поколінь”, 1990) [48, с. 349]”. “Одначе не все вдалося вандалам та руйначам, не під силу їм виявилось вбити душу народну (Гончар О. “Різдваєне слово вразливого автора”, 1991) [48, с. 358]”. “Звичайно, нелегко одразу психологічно змінитися людям, які упродовж багатьох літ почували себе духовними зеками (Гончар О. “Культура і суверенітет”, 1990) [48, с. 80]”.*

Багатогранним є зображення Б. Олійником у статті “Джерела вічної мудрості” (1987) народу за допомогою однієї із земних стихій – води: *“Зі створенням Радянського фонду культури започатковано благородну і добродійну справу. Мета її неминуща, як неминуща ріка народу. Але щоб не пересихав Дніпро його душі, маємо всякчас по-синівськи доглядати першоджерела від намулу байдужості, забуття, від засухи бездуховності [187, с. 195]”.* Вода – давній і глибокий символ, пов’язаний із плином життя, його початком і кінцем, здоров’ям, очищенням від скверні, красою, духовним

відродженням тощо. Як вічні водні масиви, що циркулюють у природі, так неминущі й люди на землі. Представивши народ водною стихією, публіцист у ще одному споконвічному символі українців – Дніпрі уособив його душу, духовність, культуру, звівши ці поняття до ряду контекстуальних синонімів. Від того, наскільки чиста й некаламутна вода головної річки (душі, культури), залежить і вся прозорість водних мас (людини, нації). Метафора має високий впливогенний потенціал, утверджуючи необхідність піклування про культуру як джерело, що тамує духовну спрагу і яке треба оберегати від байдужості, бездуховності та бруду.

Поняття “нація” інтерпретується також як стійке насадження (дерево), яке, незважаючи на різні несприятливі чинники, усе ж росте, міцніє. Які б загрози, руйнації не доводилось зазнавати українцям на шляху державницького становлення й утвердження, маючи міцну основу, глибоке коріння (духовну цілісність), що утримує й живить усе гілля, нація є непоборною: *“Після того, як нас упродовж довгих десятиліть і століть роз’єднували, розпорошували, дробили наш національний моноліт з таким осатанінням, як ніяку іншу націю в світі, ми маємо право сказати, що найглибше коріння українства – живе, що воно регенерує свої травми і ушкодження і живить свою розлогу крону* (Драч І. “Виступ на зборах Української Всесвітньої Координаційної Ради”, 1993) [68, с. 51]”. Позитивна конотація метафори сприяє утвердженню у свідомості реципієнтів оптимістичних прогнозів розвитку й утвердження українців як цілісної, згуртованої нації, здатної долати різні перешкоди й зміцнювати свої позиції у світовому співтоваристві.

Потужний впливогенний потенціал публіцистичних текстів Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського формують тропи, об’єктом метафоризації яких є концепт “мова”. Наприклад: *“XX століття принесло нашій мові й культурі високі злети й найскладніші випробування. Ми знали український Ренесанс 20-х років, але ж потім знали й терор сталінського “великого перелому”, бачили*

нещадні ті зими, коли українську мову пакувалося в спецпереселенські вагони, чії маршрути пролягали в зловісну безвість, наповнюючи простори тужливим волянням мільйонів людей, відірваних зі своїми сім'ями від рідної землі, від рідних вод і від ясних українських світанків. Почуло цю мову заполярне крайсвіття, топили її в океанських баржах, заганяли слово Тарасове в тундру й тайгу (Гончар О. “Феномен незнищенності”, 1989) [48, с. 66]”. “Невтомні зливачі націй, лжеінтернаціоналісти, це ж вони готували нам мовний Чорнобиль, запевняючи нас, що процес асиміляції мов виникає стихійно, що оніміння націй, самознищення народу треба розглядати як вищий етап прогресу (Гончар О. “Феномен незнищенності”, 1989) [48, с. 67]”. Подібні метафори сприяють формуванню негативної соціальної оцінки щодо такої мовної політики, упроваджуваної в Україні за часів її входження до складу СРСР, і мають попереджувальний характер, аби подібні дії не повторювалися в період незалежного розвитку Української держави.

Характерним для створюваного письменниками публіцистичного образу держави є метафоризація мови за ознаками людини: “І вирішення мовної проблеми в дитячих садках, школах, ПТУ, технікумах, вузах, діловодстві, в науці, коротше, у всіх матеріальних і духовних структурах, належить здійснювати так, щоб мова корінної нації була не згорбленим поденником, а повноправним, гордим господарем у своїй рідній оселі (Олійник Б. “Право на правду і справедливість”, 1989) [187, с. 233]”. “З господині у своєму власному домі вона (українська мова. – Ю. С.) обернута в служницю, яку пани кличуть до столу лише для того, щоб перед гостями продемонструвати свою демократичність і культуру (Павличко Д. “Оновлення і глибока мерзлота циркулярів”, 1988) [200, с. 51]”. “... державний статус української мови берегтиме її від того, щоб вона не ставала наймичкою у власному домі, щоб не мучилася безкровністю своєю, щоб не пропадала (Павличко Д. “Євшан-зілля рідного слова”, 1989) [200, с. 73]”. За допомогою антропоморфних метафор подібного роду письменники наголошують на соціальному статусі

української мови, яка не повинна у власній державі обстоювати своє право на існування й повноцінний розвиток, а займати належні їй позиції.

Цікавою є метафоризація мови як найважливішого органу в системі життєдіяльності людини: *“Наш народ може бути щасливим і здоровим, якщо в його історичній пам’яті пульсуватимуть усі клітини, якщо він не зазнаватиме на рідній землі жодних обмежень щодо вияву своїх духовних, творчих сил, якщо його мова перестане бути раною в грудях, постійними болями якої він уже давно карається, а стане животворящим і міцним серцем, що б’ється рівно, дає вільний подих і відчуття радості від життя* (Павличко Д. “Євшан-зілля рідного слова”, 1989) [200, с. 70]”. Сугестивний потенціал такого художнього засобу увиразнення дозволяє авторові ще раз наголосити на провідній ролі мови в суспільному організмі, її значущості й важливості.

Своєрідним метафоричним текстом є уривок зі статті Д. Павличка “Оновлення і глибока мерзлота циркуляторів” (1988): *“Переведення шкіль у цьому українському місті (Кіровограді. – Ю. С.) на російську мову – заслуга брежнєвської великодержавної політики і маланчуківської адміністрації, заслуга деяких нині діючих грабарів, які справді думали, що наша мова вже в домовині, треба тільки віко прибити. І прибивали, і на шнурках тихесенько, щоб не гупнула труна й не збудилася наша мова, спускали в яму. Але українська мова воскресла, відвалила каміння гробу і вийшла на сонце* [200, с. 53]”. Сугестивний метафоричний образ мови, створений письменником-публіцистом, утверджує її життєву стійкість, формує у свідомості реципієнта прагнення розвивати мову, яка, не дивлячись ні на що, посилює свої позиції серед інших мов світу. *“А мова й історія – це ж єдине ціле, один кровообіг, тож і відроджувати їх маємо водночас. Маємо відродити в наших сучасних українцях і українках генетичну пам’ять, почуття гордості, маємо і до збайдужілих їхніх душ торкнутися запашистим євшан-зіллям рідного слова!* (Гончар О. “Феномен незнищенності”, 1989) [48, с. 69]”.

У єдності з висвітленням мовного питання порушуються проблеми культурного розвитку України. Для метафор на позначення реалій української культури характерні здебільшого негативні конотації, адже реальний стан речей у цій сфері не дозволяє письменникам-публіцистам – її безпосереднім представникам – добирати оптимістичні художні засоби. Зокрема: *“Чорнобилеві поліському, ядерному передував Чорнобиль руйнування культури, Чорнобиль репресій, терорів, масових депортацій, якими диктатура розтерзувала Україну впродовж десятиріч* (Гончар О. *“Час для єдності”*, 1990) [48, с. 84]”. *“... якщо попередні роздуми про українську економічну політику чи політичну економію ще можуть бути предметом дискусій, то становище науки, культури, освіти, мови, духовності нагадує глибоку відкриту рану, що проходить по кожному, через весь організм нації, душить його смертними метастазами* (Драч І. *“Інтелігенція і вибори”*, 1999) [68, с. 182]”. За допомогою таких метафор автори змушують суспільство змінити свої підходи до сфери культури, залишкових принципів її фінансування й завжди пам’ятати, що *“мірилом величі нації є її культура* (Мовчан П. *“Бог не в силі, а в правді”*, 1997) [170, с. 530]”.

У публіцистичних текстах письменників *Чорнобиль* виступає як відправна точка України на шляху її державотворення. Чорнобиль розбудив державу, змусив замислитися над майбутнім її нації. Страшна трагедія стала тим каталізатором, що прискорив утілення прагнень українців жити в суверенній країні: *“І не шукайте тасмниці, чому так швидко, так вибухово політизувалась поступлива, повільна Україна. До суверенітету її ЖЕНЕ Чорнобиль* (Яворівський В. *“Третя світова – Чорнобильська”*, 1991) [290, с. 46]”. *“Чорнобиль стрепенув нашу душу, реально показав нам, що підійшли ми до прірви, до безодні – і всі наші культурницькі змагання – ніщота ніщот, собаці під хвіст, троянда під хвіст, троянда під бульдозером* (Драч І. *“Подолаємо Чорнобиль у собі”*, 1992) [68, с. 334]”.

Сильне емоційно-оцінне навантаження мають метафори письменників-публіцистів, за допомогою яких зображуються небезпечні об'єкти людської діяльності, що становлять собою загрозу існуванню держави, її народу: *“Домовина України стоїть у Чорнобилі, а друга таки будується недалеко від Суботова у вигляді Чигиринської атомної електростанції* (Павличко Д. *“Хай живе Народний рух України за перебудову!”*, 1988) [200, с. 46]”. *“І, нарешті, Чорнобиль – ця українська Голгофа, цей похмурий свідок злочинності режиму, крайньої антигуманності тоталітарної системи, Чорнобиль – вершина відомчого сатанізму* (Гончар О. *“Слава Україні, незалежній, соборній!”*, 1991) [48, с. 382]”.

Для вияву рівня сприйняття реципієнтами експліцитного та імпліцитного соціального змісту політичних метафор, ужитих у творчості письменників-публіцистів, перевірки ефективності їх масовокомунікаційних стратегій, нами проводився *психолінгвістичний експеримент* серед студентів різних курсів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, що навчаються на спеціальностях *“Літературна творчість”*, *“Журналістика”*, *“Видавнича справа та редагування”* й *“Українська мова і література та редагування освітніх видань”*. Усього 110 респондентів. Завданням було розкриття значень і функцій метафор у десяти публіцистичних текстах письменників, що подавались із вказівкою на їх жанрову форму, назву, рік (див. додаток Б).

Метафори, семантичним ядром яких є поняття *“мова”*, розкодовувались інформантами так:

– *мова перестане бути раною в грудях*: ‘гострота мовного питання’, ‘болюче мовне питання, невідривне від життя поета, нації’, ‘утиски рідної мови’, ‘важливість Волі для народу в усіх її проявах’, ‘біль українського народу від зневаги рідної мови, її заборони’, ‘хвилювання щодо статусу мови’, ‘біль за долю рідного слова’, ‘боротьба мови за існування’, ‘боротьба за мову – муки й страждання, що ранять український народ’, ‘буде вільною, не буде зазнавати утисків’, *а стане животворящим і міцним серцем*: ‘міцний

двигун, який ніколи не зупиниться’, ‘буде стимулом для народу, міццю, яка надаватиме йому наснаги для творення шедеврів і об’єднуватиме спільною ідеєю та гордістю за рідну мову’, ‘визнання й утвердження української мови’, ‘народ, народна любов до мови’, ‘об’єднання народу за допомогою мови’, ‘українці, які шанують, плекають рідну мову’;

– з господині у своєму власному домі вона (*українська мова. – Ю. С.*) обернута в служницю, яку пани кличуть до столу лише для того, щоб перед гостями продемонструвати свою демократичність і культуру. Респонденти виявили такий рівень асоціацій: ‘вказівка на другорядність української мови у вжитку’, ‘нікчемне становище української мови’, ‘зневага, занедбання української мови’, ‘явище білінгвізму’, ‘домінування російської мови’, ‘українська мова – зброя політиків’, ‘використання української мови напоказ’, ‘нищість верхівки влади’, ‘показ рівня мовно-культурного розвитку’;

– переведення шкіл у цьому українському місті (Кіровограді. – *Ю. С.*) на російську мову – заслуга брежнєвської великодержавної політики і маланчуківської адміністрації, заслуга деяких нині діючих *грабарів*, які справді думали, що *наша мова вже в домовині, треба тільки віко прибити. І прибивали, і на шнурках тихесенько, щоб не гупнула труна й не збудилася наша мова, спускали в яму. Але українська мова воскресла, відвалила каміння гробу і вийшла на сонце.* У цьому уривку студенти продемонстрували поступове прочитання метафоричного образу, поділяючи його на такі складові: *грабарі*: ‘політики’, ‘керівники держави’, ‘політичні діячі, які намагаються стерти українську мову з лиця землі’, ‘ті, хто занапали українську мову’, ‘ті, хто не визнають і не дозволяють українську мову’. Дехто з інформантів, ураховуючи контекст, потрактували *грабарів* як ‘керуючу владу в місті Кіровограді’, ‘брежнєвську владу, адміністрацію’, інші – не обмежуючись роком написання статті (1988), залучили реалії сьогодення, побачивши в *грабарях* ‘політичні сили з пропагандистськими ідеями, що набивають собі гаманці’. *Наша мова вже в домовині:*

‘безперспективна, не має шляхів і напрямів подальшого розвитку’, ‘непридатна до активного вжитку й функціонування у світі’, ‘ніколи не використовуватиметься, знищена’, ‘українську мову замінила російська’, ‘перемога русифікації’. *Щоб не гупнула труна й не збудилася наша мова, спускали в яму: ‘придушити остаточно’, ‘знищити всі прояви’, ‘не допустити національно свідомих громадян’, ‘остаточний перехід на російську мову’.* Але українська мова воскресла, відвалила каміння гробу і вийшла на сонце: ‘стала державною, долаючи перешкоди’, ‘українська спільнота захистила українське слово, прагнучи піднести його до рівня європейських мов’, ‘сила й міць української мови й нації’, ‘перемога добра над злом’. Один із респондентів пов’язав розуміння метафори із воскресінням Ісуса;

– значення останньої з цієї семантичної групи метафори *мовний Чорнобиль* було розкрито інформантами так: ‘отруєння свідомості української нації’, ‘безвідповідальність СРСР щодо до внутрішніх подій’, ‘знищення мови в процесі асиміляції’, ‘мовна “катастрофа” – знищення мови’, ‘занепад мови’, ‘зросійщення’.

Виявити асоціації студентів, викликані метафоричним зображенням письменниками-публіцистами культурного, духовного розвитку української нації, ми намагались за допомогою двох уривків, першим з яких був: “Зі створенням Радянського фонду культури започатковано благородну і добродійну справу. Мета її неминуща, як неминуща ріка народу. *Але щоб не пересихав Дніпро його душі, маємо всякчас по-синівськи доглядати першоджерела від намулу байдужості, забуття, від засухи бездуховності*”. Глибоку семантику метафоричного образу, створеного Б. Олійником, респонденти розкрили в таких модифікаціях: ‘душа – примхлива річка, яку треба доглядати’, ‘велич душі народу’, ‘широчінь, неосяжність, міць людської душі’, ‘культура – душа народу’, ‘культура – джерело, що дає людині духовні сили’, ‘утвердження вічності культури’, ‘необхідність повернення до своїх витоків – життєдайних джерел’, ‘байдужість – загроза духовності’, ‘народ – ріка, Дніпро – душа народу’.

Метафора другого уривка *духовні зеки* інформантами проінтерпретована так: ‘деморалізація людини, деградація особистості’, ‘духовна обмеженість’, ‘духовна неволя, духовні грати, духовний полон’, ‘політичний, культурний, естетичний контроль над українцями’, ‘люди, яким нав’язують чужу ідеологію’, ‘моральне приниження’, ‘рівень духовного розвитку людей у СРСР’, ‘люди в УРСР, позбавлені свободи слова і дій, підкорені управлінському апарату’, ‘внутрішній стан людей за часів СРСР’, ‘неможливість вияву свого творчого “я”’, ‘українська нація’.

Проінтерпретувати метафору на позначення екологічних реалій респондентам було запропоновано за допомогою уривка: “*Чорнобиль стрепенув нашу душу*, реально показав нам, що підійшли ми до прірви, до безодні – і всі наші культурницькі змагання – ніщота ніщот, собаці під хвіст, троянда під хвіст, троянда під бульдозером”. Відбулось таке розкодування художнього засобу: ‘біль Чорнобильської трагедії, наша провина в цьому’, ‘біль, стрес, що розбурхав почуття, змусив згадати про цінність життя’, ‘Чорнобиль – руйнівна сила духовності, культури’, ‘розкриття стану культурного розвитку нації’, ‘втрата духовних цінностей’, ‘показ безглуздої гонитви за прогресом’, ‘байдужість зовнішніх змагань’, ‘катастрофічні наслідки при елементарному нехтуванні правилами безпеки’, ‘спустошуюча трагедія’, ‘хвороба чи смерть душі’. Студенти на рівні асоціативного мислення продемонстрували чітке розуміння зв’язку між проблемами екологічного характеру й загальним занепадом духовного розвитку нації, на чому постійно наголошують письменники в публіцистиці.

Багате метафоричне наповнення мають публіцистичні тексти митців, у яких зображується шлях України до набуття нею статусу суверенної держави й стан її розвитку за часів незалежності. Розуміння суспільно-політичних метафор цієї групи респонденти демонстрували за допомогою таких уривків:

1. “Все йде, все минає, писав колись безсмертний Тарас. Прийдуть нащадки – і віряться – побачать Україну оновлену, вільну від екологічного лиха, від успадкованої в тоталітарних часів аморальності й таких

принизливих нестатків та злиднів, віриться, що *на місці гнилих нуклідних морів золотитимуть хліба народного добробуту, квітуватимуть сади – сади Незалежності й свободи*”. Реципієнти вказали на антитезу в структурі метафори: *гнилі нуклідні моря*: ‘екологічна ситуація в Україні’, ‘Радянський Союз’, ‘стан України за часів СРСР’, ‘аварія на ЧАЕС’, ‘безлад в Україні’, ‘місце розрухи’, ‘екологічний і моральний занепад’, ‘тоталітаризм’ протиставлено: ‘вірі в щасливе майбутнє, яке народ має творити власними силами’, ‘багатству, злагоді й добробуту’, ‘покращенню моральної та екологічної ситуації’ (*золотитимуть хліба народного добробуту*) та ‘Незалежності України’, ‘квітучій незалежній Україні, позбавленій тоталітаризму’, ‘праці молоді на благо України’, ‘звільненню від зовнішнього тиску’, ‘припиненню злиднів’ й – підключення реалій свого часу – ‘налагодженню політичної ситуації в країні’ (*квітуватимуть сади – сади Незалежності й свободи*).

2. П’ятнадцять років *Україна бредє в тумані*: ‘невизначене політичне й економічне становище країни’, ‘відсутність стабільності’, ‘відсутність лідера’, ‘не може знайти вірний шлях, щоб вирішити політичні, соціокультурні, екологічні проблеми’, ‘політичний стан України після виходу із СРСР і до сьогодні’, ‘Україна не здатна самостійно вирішувати проблеми’, *з останніх сил розгрібаючи його і шукаючи твердої стежки*: ‘пошук шляхів виходу з кризи, жахливого стану’, ‘сподівання на рятівний шлях’, ‘відкидати неправдиві слова політиків, відрізнати правду від брехні’, *прислухаючись до спокусливих голосів політичних торговців*, захованих у цій каламуті: ‘можновладці’, ‘політики, які не виконують обіцянок’, ‘політики-популісти’, ‘ті, хто бачать в Україні джерело збагачення’, ‘Схід і Захід, між якими коливається Україна’.

3. Пропонована для інтерпретації метафора з останнього публіцистичного уривка була потрактована інформантами так: *наше випробування Хресною Дорогою Незалежності*: ‘проміжок часу, коли Україна – незалежна держава’, ‘вистраждана дорога до незалежного

існування’, ‘труднощі, пов’язані зі здобуттям незалежності’, ‘час, “охрещений” подіями від зародження ідеї незалежності до незалежного статусу України’, ‘випробування труднощами за часів незалежності’, ‘дорога, ускладнена труднощами й втратами’, ‘суспільне життя незалежної України’, ‘дорога Ісуса Христа’, ‘дорога на Голгофу’ *для багатьох уже скінчилось дружним підняттям рук угору*: ‘визнати свою неспроможність’, ‘здатися’, ‘відсутність сил іти далі’, ‘перестати чинити опір’, ‘покірність, готовність підкоритися’.

Результати психолінгвістичного експерименту засвідчили високий рівень розуміння студентами значення й ролі метафори у творенні письменниками публіцистичного образу держави. Як показано на рис. 4.1 41% інформантів указали на те, що в пропонованих уривках за допомогою метафори письменники привертають увагу громадськості до проблем держави, а отже, ці художні засоби виконують функцію психологічного впливу, що підтвердило призначення публіцистичного слова й засвідчило реалізацію митцями прагматичного потенціалу публіцистичних текстів. Окрім того, студенти відзначили емоційно-оцінну (23%), образну (19%) й акцентуаційну (17%) функції метафор. Респонденти продемонстрували глибоке індивідуальне асоціативне мислення, інтерпретуючи запропоновані художні засоби. У більшості з них відбувалась екстраполяція значень суспільно-політичної метафори кін. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. на реалії сьогодення із залученням проблем політичного, національного, соціокультурного, екологічного характеру нашого часу. Психолінгвістичний експеримент дав змогу виявити розкодування інформантами метафор на когнітивному й психологічному рівнях, відтворити особливості світу символів українців.

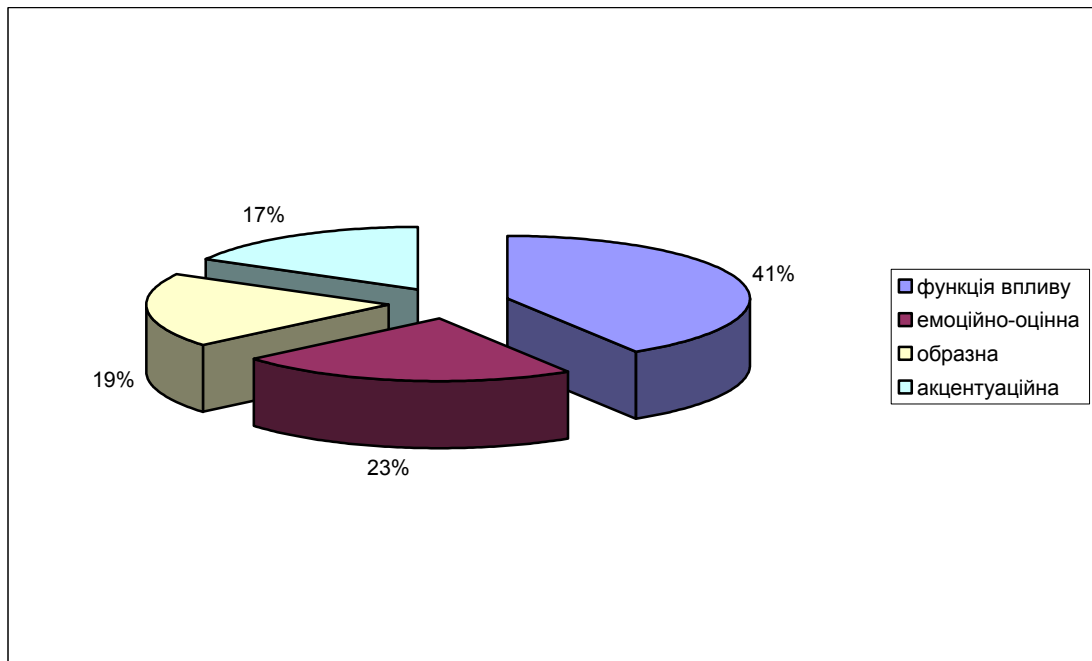

Рис. 4.1 Результати психолінгвістичного експерименту серед студентів щодо функцій метафор у публіцистичних творах письменників.

Таким чином, виділивши головні концепти письменницького публіцистичного дискурсу, що лягли в основу різних мотивів українського державотворення, ми простежили метафоричне наповнення кожного з них. Проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що метафора є одним з яскравих засобів творення публіцистичного образу держави, зафіксованого в публіцистичних текстах Олеся Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського. Для більшості суспільно-політичних метафор характерні негативні конотації, що цілком відображає реальний стан справ в українському суспільстві. Майстерно створені письменниками метафори формують сугестивний потенціал їх публіцистичних текстів, відтворюють індивідуально-авторську мовну картину митця й забезпечують успішність комунікативного акту.

Отже, розглянуті нами класифікаційні парадигми заголовків і метафор дають змогу переконатися в усвідомленні письменниками ролі й значущості кожного з цих елементів у реалізації державотворчого змісту творів, спрямованих до масової аудиторії. Так, хрематоніми вже на етапі споглядання назви тексту привертають увагу реципієнта, зацікавлюють його й “змушують” ознайомитись із пропонованим матеріалом. Мовна майстерність публіцистів сприяє творенню оригінальних заголовків на образно-семантичному рівні, про що свідчить перевага образних хрематонімів над номінативними. Підсилює й увиразнює функціональне навантаження назв публіцистичних текстів і вдале використання лексико-фразеологічних і стилістико-синтаксичних можливостей мови. Як до засобів підвищення смислової й емоційної рельєфності заголовків митці часто вдаються до антонімів, метафор, фразеологізмів, інтертекстуальності, що сприяє увиразненню соціально значущого змісту твору, посилює його комунікативно-прагматичний потенціал. Використання актуалізаторів, що входять до складу заголовків, робить хрематоніми семантично ємними й наповнює їх діалогічним змістом. Найчастіше такими в назвах досліджуваних нами публіцистичних текстів письменників виступають власні назви, лексеми, що вказують на часові проміжки, незвичні явища, джерела загрози. Серед синтаксичних засобів підвищення соціально-комунікативних конотацій митці найбільше вдаються до заголовків-антитез, заголовків-інверсій, заголовків-еліпсисів, менше – заголовків-риторичних речень і заголовків-риторичних окликів.

Помітно, що в заголовковій творчості публіцистів переважають хрематоніми-речення та хрематоніми-словосполучення. Хрематоніми-слова є менш розповсюдженими.

Синтаксична структура заголовків неоднорідна. Письменники-публіцисти створюють заголовки у вигляді як двоскладних, так і – для конденсації думки, лаконізму – односкладних речень. Актуальними для назв публіцистичних творів митців є хрематоніми наказової й спонукальної

модальності, що відображає притаманний публіцистичному тексту сугестивний потенціал. Складне речення як заголовок зустрічається зрідка, найчастіше до нього вдається П. Мовчан.

Отже, уже на рівні заголовка публіцистичного тексту письменники виявляють оригінальність, використовуючи різні комунікативні можливості мови, що у свою чергу дозволяє простежити ознаки стилю й майстерності митця, реалізувати прагматичний потенціал публікації, посилює масово-інформаційний вплив їхнього слова на суспільну свідомість.

Метафора в публіцистичному творі письменників є носієм згущеної актуальної інформації. Вона формує впливогенний потенціал публіцистичного тексту, відтворює особливості мислення митця й сприяє успішності комунікативного акту. Зафіксований у письменницькому публіцистичному дискурсі образ держави нами розглядався на основі метафоризації його основних концептів. Серед семантичних типів метафор найпродуктивнішим є антропоморфна метафора, продуктивним – метафора будови, рідше використовується релігійна та ботанічна. Кожна із семантичних груп має свою тенденцію в домінуванні позитивної або негативної оцінки У цілому пейоративна конотація метафор переважає або відбувається стійка заміна мейоративної конотації пейоративною, що відображає основні реалії в суспільно-політичному житті країни.

ВИСНОВКИ

1. Письменницька публіцистика на зламі століть – непересічне явище журналістики, що викликає значну увагу науковців. Зміна вектора історичного розвитку держав-республік, що входили до складу СРСР, зумовлена дезінтеграцією імперії як монолітного конгломерату країн, сприяла піднесенню рівня національної самосвідомості колонізованих народів, засвідчила вагому роль публіцистики в процесі демократизації життя як ефективного засобу впливу на громадську думку. Особливої ваги в цей період набуло публіцистичне слово письменників – реальних учасників зміни державного устрою й політичної системи України, осіб, що користуються повагою в суспільстві й мають досконалі комунікативні здібності. Публіцистика О. Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського кін. ХХ – поч. ХХІ ст. є унікальним джерелом вивчення політичних, національних, соціокультурних, екологічних проблем, що постали в період прогресивного поступу України на шляху ствердження своєї незалежності.

Публіцистичний зміст поняття “державотворення” розкривається в парадигмі мотивів творчості українських письменників (національної гідності й самосвідомості українців; утвердження й повноцінного розвитку української мови; духовного й культурного відродження української нації; збереження навколишнього середовища й екологічної безпеки Української держави; існування українців за межами батьківщини та проживання національних меншин на території України; розвитку економіки та зовнішньої політики), що формують у свідомості соціуму цілісний публіцистичний образ України. У їх реалізації митцями спостерігається домінування мовного й екологічного мотивів наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. та мовного й національного на межі століть. У публіцистиці письменників мотиви державотворення становлять цілісну систему: вони тісно пов’язані між собою, переплітаються, що дозволяє говорити про їх

єдність і важливість у цілому для розвитку незалежної Української держави. Також констатуємо глибинний взаємозв'язок між мотивами державотворення публіцистичних творів і підтекстами художніх творів письменників.

Письменницька публіцистика державотворчого змісту – визначне надбання української журналістики. Вона справила відчутний вплив на свідомість зденационалізованого українського соціуму й водночас сама зазнала еволюційних змін як на рівні окремих мотивів, так і публіцистичної творчості митців у цілому. Початковий етап позитивних емоцій від здобуття Україною державного статусу поступово змінився констатацією кризи в політичному й наявності проблем у духовному, соціокультурному житті країни. Нагальним стало усвідомлення письменниками-публіцистами не стільки окреслення актуальної проблеми, скільки пропозиції щодо можливих шляхів її розв'язання. Усе ж таки кожен із митців вірив в Українську державу як єдино прийнятну форму її існування й утвердження у світовому співтоваристві українського народу.

2. На рівні тематичної диференціації мотивів державотворення в письменницькій публіцистиці помітна підвищена увага О. Гончара, Б. Олійника й В. Яворівського до екологічних реалій життя країни, І. Драча – питань діаспори, Д. Павличка – зовнішньої політики України, П. Мовчана – культурного розвитку нації при беззаперечному домінуванні мовного й національного мотивів у публіцистичній творчості кожного з них. Вивчення рис індивідуального стилю публіцистів дало змогу констатувати тяжіння Б. Олійника й І. Драча до метафорики як засобу сугестії, О. Гончара – довершеного поєднання факту й образу, Д. Павличка та Ю. Мушкетика – стрункої системи аргументації при пропагуванні ідей та суджень, П. Мовчана – підвищеної інтелектуалізації публіцистичного тексту, В. Яворівського – висвітлення подій крізь призму політичного життя держави.

3. Публіцистика О. Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, Д. Павличка й В. Яворівського вкладається в широку жанрову парадигму. Кожен із використуваних письменником жанрів

характеризується відповідальністю автора за виголошене слово, утвердженням ним державних інтересів України, високим комунікативним потенціалом. Активна громадянська позиція митців, наявність власних оцінних суджень щодо історичного поступу України формували їх риторичну майстерність і сприяли розвитку такого жанрового різновиду, як промова. Він вирізняється високим сугестивним потенціалом слухових образів, а отже, задіянням аудіального каналу комунікації, має соціально-політичний характер змісту й розмежовується нами на промови, у яких комплексно висвітлюються проблеми державотворення (їх більшість) та виступи, увага масового адресата в яких зосереджується на конкретній проблемі (національній, соціокультурній тощо).

Аналітичне осмислення письменниками-публіцистами актуальних для України питань державотворчого характеру відбувається за допомогою жанру статті (здебільшого проблемної), який виокремлює чітка авторська позиція, логічність викладу думок, наявність переконливої системи аргументації, заснованої на гармонійному поєднанні факту й образу, що в цілому забезпечує впливогенний потенціал публікацій цієї жанрової форми.

Популярність діалогічних жанрів, продиктована, з одного боку, постійним зацікавленням аудиторії життям та діяльністю публічних осіб, а з іншого – потенційними комунікативними можливостями творчої особистості, зумовила велику кількість інтерв'ю в публіцистиці митців. Інтерв'ю в системі публіцистичних жанрів письменників – глибокодумна розмова проблемного характеру, закорінена в соціальний контекст доби, у якій митець подає власне бачення політичної, духовної, екологічної та ін. ситуації й демонструє чітку громадянську позицію.

Маргінальне місце в жанровій парадигмі публіцистичних творів митців, присвячених висвітленню національних, мовних, суспільно-політичних, соціокультурних, екологічних проблем державного будівництва України, належить таким жанрам, як лист і заява.

4. Заголовок є постійним елементом архітекτονіки текстів письменників-публіцистів, який, наголошуючи в кондесованій формі на значущих проблемах поступального розвитку України, не лише увиразнює державотворчий зміст публікацій письменників, але є досить ефективним засобом впливу на формування суспільної думки. Хремотоніми публіцистичних текстів Олесь Гончара, І. Драча, П. Мовчана, Ю. Мушкетика, Д. Павличка, Б. Олійника й В. Яворівського поділяємо на такі, що окреслюють загальні реалії державотворення; указують на конкретні проблеми державотворчого характеру (національну, мовну, соціокультурну, екологічну, зовнішньої інтеграції); відображають громадянську позицію письменника-публіциста; містять повчання, спонукання до дії. Хремотоніми публіцистичних текстів державотворчого змісту позначені інтертекстуальністю, заснованій на семантичних перегуках із міфопоетичними та біблійними образами, крилатими висловами, цитатами з художніх творів, фразеологізмами.

За допомогою класифікаційних парадигм проведено комплексне дослідження стилістико-синтаксичних і структурно-семантичних особливостей заголовків публіцистичних текстів письменників, простежені лексико-фразеологічні й синтаксичні прийоми підвищення виразності й діалогізму хремотоніма, форми зв'язку між ним і текстом, оцінено його комунікативно-прагматичний потенціал як репрезентанта публіцистичного змісту.

Метафора в публіцистичному творі постає сугестивним згустком думки автора та яскравим засобом переконування, яку важко спростувати. Вона відтворює індивідуально-авторську мовну картину світу митців і формує глибокий впливогенний потенціал тексту, що сприяє успішності комунікативного акту. Виконуючи в публіцистиці емоційно-оцінну функцію, метафори дозволили говорити про світогляд, ціннісні орієнтири письменника і його ставлення до інтерпретованих проблем суспільно-політичного життя країни. Розгляд метафоричного наповнення провідних концептів

публіцистичного образу держави (нація, мова, культура, Чорнобиль), створюваного публіцистикою письменників, засвідчив домінування пейоративної конотації суспільно-політичних метафор. Принцип семантичної класифікації цих вербальних засобів дозволив виокремити такі типи метафор у письменницькому публіцистичному дискурсі, як антропоморфна, метафора будови, рідше – релігійна та ботанічна.

5. Психолінгвістичний експеримент виявив високий рівень усвідомлення студентами значення й ролі політичної метафори у творенні публіцистами багатогранного образу держави. Респонденти продемонстрували глибокий рівень асоціативного декодування запропонованих художніх засобів. У більшості з них відбувалась екстраполяція значень цього тропа кін. 80-х – поч. 90-х рр. XX ст. на реалії сьогодення із залученням проблем політичного, національного, соціокультурного, екологічного характеру нашого часу. Психолінгвістичний експеримент засвідчив наявність діалогу між автором і реципієнтом, дав змогу виявити розкодування адресатами метафор на когнітивному й психологічному рівнях, указати на особливості мовної картини світу українців кін. XX – поч. XXI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автомонов П. Жанр переднього краю / П. Автомонов. — К. : Рад. письменник, 1976. — 212 с.
2. Артамонова І. М. Ігрове кодування як структурний показник заголовкового комплексу в газеті / І. М. Артамонова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филол. — Т. 19 (58). — 2006. — № 5. — С. 107—112.
3. Арутюнова Н. Д. Коммуникативная функция и значение слова / Н. Д. Арутюнова // Филологические науки. — 1973. — № 3. — С. 7—12.
4. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М. : Прогресс, 1990. — С. 5—43.
5. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора : синтаксис и лексика // Лингвистика и поэтика / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1979. — С. 147—173.
6. Баранник Д. Х. Мовна структура публіцистичного стилю (До питання про майстерність публіцистичного виступу) / Д. Х. Баранник // Українська мова та література в школі. — 1978. — № 6. — С. 27—34.
7. Баранов А. Н. Русская политическая метафора : материалы к словарю / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. — М. : Ин-т русского языка РАН, 1991. — 193 с.
8. Бахарев Н. Е. Структурно-функциональное развитие заголовка на материале заголовков из газет и журналов : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / Н. Е. Бахарев. — Алма-Ата, 1971. — 20 с.
9. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. — М. : Худ. литература, 1972. — 470 с.

10. Безверха З. А. Жанрові та лексико-стилістичні особливості матеріалів преси з проблем Чорнобильської аварії на ґрунті їх аналізу : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Безверха Зоя Андріївна. — К., 1997. — 194 с.
11. Беловол Ю. Писательская публицистика и её роль в становлении независимой Украины / Ю. Беловол // Журналістыка-2008 : стан, праблемы і перспектывы : матэрыялы 10-й Міжнар. навук.-практ. канф. / рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. — Вып. 10. — Мінск : БДУ, 2008. — С. 338–340.
12. Беляков А. Экологическая пресса в Украине / А. Беляков. — К. : Юникорн, 1995. — 48 с.
13. Беляков О. О. Комунікація як інструмент екологічної політики (на прикладі порівняльного досвіду України та Німеччини) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Беляков Олександр Олександрович. — К., 1999. — 183 с.
14. Беляков О. Екологічна проблематика в засобах масової інформації / О. Беляков. — К. : Київський університет, 2001. — 128 с.
15. Бем А. К уяснению историко-литературных понятий / А. Бем // Известия ОРЯС АН, 1918. — Т. 23. — Кн. 1.
16. Беневоленская Т. А. Экологические проблемы современной публицистики / Т. А. Беневоленская. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 140 с.
17. Біленко В. Публіцистика Бориса Олійника / В. Біленко // Олійник Б. Крилиці моралі та духовна посуха : статті, виступи, публіцистичні роздуми, інтерв'ю / Б. Олійник. — К. : Рад. письменник, 1990. — С. 3—14.
18. Біловол Ю. Є. Державницький шлях України в контексті письменницької публіцистики / Ю. Є. Біловол // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філол. науки. — 2008. — № 3 (142). — С. 145—152.

19. Біловол Ю. Є. Заголовок у письменницькій публіцистиці: прагматичний потенціал і засоби увиразнення / Ю. Є. Біловол // Соціальні комунікації сучасного світу : наук.-теорет. зб. — Запоріжжя. — 2009. — С. 50—52.
20. Біловол Ю. Є. Мовний мотив державотворення в письменницькій публіцистиці: проблеми й перспективи / Ю. Є. Біловол // Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних та громадських ЗМІ : матеріали міжнар. наук. конф. [Київ, 24—25 трав. 2007 р.] / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка ; за заг. ред. О. Чекмишева ; упоряд. Н. Ващенко. — К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. — С. 8—17.
21. Біловол Ю. Є. Національний мотив державотворення в письменницькій публіцистиці кінця 80–90-х років ХХ століття / Ю. Є. Біловол // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія. — 2007. — № 766. — С. 223—226.
22. Біловол Ю. Є. Проблеми державотворення в українській письменницькій публіцистиці кінця 80–90-х років ХХ століття / Ю. Є. Біловол // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філол. науки. — 2007. — № 2 (119). — С. 168—174.
23. Біловол Ю. Є. Становлення державності незалежної України в науковій і публіцистичній літературі / Ю. Є. Біловол // Документалістика початку ХХІ століття : проблеми теорії та історії : матеріали ІV Всеукр. наук. конф. [Луганськ, 19 жовт. 2007 р.]. — Луганськ : СПД Резников В. С., 2007. — С. 178—192.
24. Біловол Ю. Є. Чорнобильська трагедія й проблема збереження навколишнього середовища в письменницькій публіцистиці / Ю. Є. Біловол // Фольклор, література та мистецтво Сходу України в системі етнокультурних вимірів : зб. наук. праць. — Вип. ІV. — Луганськ, 2006. — С. 158—162.

25. Богуславський О. В. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України : історичний шлях, досвід, дискусії : монографія / О. В. Богуславський. — Запоріжжя : Просвіта, 2008. — 452 с.
26. Брага І. І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х – початок 2000-х років) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Брага Ірина Іванівна. — К., 2002. — 216 с.
27. Бугрим В. В. Чорнобильська катастрофа у засобах інформації / В. В. Бугрим // Чорнобиль і преса : реалії взаємодії : матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф. [“Чорнобиль у засобах інформації”], (Київ, 15—16 квіт. 1991 р.). — К. : Хрещатик, 1992. — С. 11—17.
28. Буркатов Б. Уболіваючи за все / Б. Буркатов // Дніпро. — 1988. — № 6. — С. 61—68.
29. Буряк В. Д. Сучасний термінологічний дискурс теорії публіцистики як інтелектуальний фактор / В. Д. Буряк // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філол. науки. — 2008. — № 3 (142). — С. 5—13.
30. Буряк В. Д. Фольклорне, художнє та публіцистичне мислення в контексті інтелектуально-образної еволюції. (Форми і методи вираження інформації у творчій свідомості етносу) : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.07; 10.01.08 / Буряк Володимир Дмитрович. — К., 2003. — 502 с.
31. Бутиріна М. В. Комунікативні фактори функціонування публіцистичних текстів (на матеріалі журналів “Літературно-науковий вісник” і “Питання філософії та психології”) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Бутиріна Марія Валеріївна. — Дніпропетровськ, 2001. — 165 с.
32. Бутиріна М. В. Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.01 “Теорія та історія соціальних комунікацій” / М. В. Бутиріна. — К., 2009. — 30 с.
33. Валько И. В. Публицистика и развитие социалистического образа жизни / И. В. Валько. — К. : Вища школа, 1980. — 142 с.

34. Варич Н. І. Структура метафори в поезії Б.-І. Антонича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Н. І. Варич. — Х., 1998. — 17 с.
35. Василик Л. Є. Концепти Бога та душі в українській публіцистично-пресовій традиції / Л. Є. Василик // Українська журналістика : умови формування та перспективи розвитку : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького ; відп. ред. С. Квіт, Т. Г. Бондаренко. — Черкаси, 2007. — С. 155—159.
36. Веселовский А. Н. Поэтика сюжетов // Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. — М. : Высш. шк., 1989. — С. 300—306.
37. Вівчарик М. М. Україна: від етносу до нації : навч. посіб. / М. М. Вівчарик. — К. : Вища шк., 2004. — 239 с.
38. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи : природа вторичной номинации / АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни / В. Н. Вовк. — К : Наук. думка, 1986. — 142 с.
39. Ворошилов В. В. Журналистика : учебник / В. В. Ворошилов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2001. — 447 с.
40. Галич В. Дефиниция понятия “писательская публицистика” / В. Галич // Журналістыка-2008 : стан, праблемы і перспектывы : матэрыялы 10-й Міжнар. навук.-практ. канф. / рэдкал.: С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. — Вып. 10. — Мінск : БДУ, 2008. — С. 69—71.
41. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор : еволюція творчої майстерності : монографія / В. М. Галич. — К. : Наук. думка, 2004. — 816 с.
42. Галич В. М. Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олесь Гончара) : навч. посіб. / В. М. Галич. — К. : Шлях, 2006. — 200 с.
43. Галич В. М. Публіцистична творчість Олесь Гончара : історія, поетика, прагматика : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.08 / Галич Валентина Миколаївна. — К., 2004. — 452 с.

44. Галич О. Теорія літератури / Галич О., Назарець В., Васильєв Є. ; [за наук. ред. О. Галича]. — К. : Либідь, 2001. — 488 с.
45. Галкин С. И. Оформление газеты и журнала : от элемента к системе. Общее и особенное в художественно-техническом конструировании периодических изданий / С. И. Галкин. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 152 с.
46. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. — М. : Наука, 1981. — 138 с.
47. Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы : очерки русской литературы XX века / Б. М. Гаспаров. — М. : Наука: Вост. лит., 1994. — 304 с.
48. Гончар О. Т. Чим живемо: На шляхах до українського Відродження / О. Т. Гончар. — К. : Укр. письменник, 1993. — 400 с.
49. Гопко Г. М. Екологічна публіцистика: світоглядний аспект (на прикладі зарубіжних та українських видань 1992–2008 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 “Теорія та історія журналістики” / Г. М. Гопко. — К., 2009. — 15 с.
50. Горохов В. М. Закономерности публицистического творчества. Пресса и публицистика / В. М. Горохов. — М. : Мысль, 1975. — 190 с.
51. Горохов В. Публицистика и её эффективность / В. Горохов // Горизонты публицистики : опыт и проблемы / сост. В. К. Архипенко. — М. : Мысль, 1981. — С. 98—102.
52. Грабельников А. А. Работа журналиста в прессе : учеб. пособ. / А. А. Грабельников. — М. : РИП-холдинг, 2005. — 274 с.
53. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах / Д. С. Григораш. — Львів : Вища школа, 1974. — 296 с.
54. Гриценко О. Основи теорії журналістської діяльності / Гриценко О., Кривошеєв Г., Шкляр В. — К. : Міжнар. Інститут лінгвістики і права, 2000. — 205 с.
55. Грицюк Л. Ф. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків / Л. Ф. Грицюк // Мовознавство. — 1992. — № 2. — С. 51—56.

56. Гришина С. В. Українська публіцистика 60-х і 90-х років ХХ століття в контексті національного відродження (ідеї і тенденції): дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Гришина Сніжана Володимирівна. — К., 2004. — 185 с.
57. Гуревич С. М. Газета : вчора, сьогодні, завтра : учеб. пособ. для вузов / С. М. Гуревич. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 288 с.
58. Гурладі М. С. Герой і сучасність. Радянська людина і радянська дійсність у сучасній художній публіцистиці / М. С. Гурладі. — К. : Наукова думка, 1980. — 178 с.
59. Дацишин Х. П. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі : за матеріалами преси 1995–2002 років : довідник / Х. П. Дацишин. — Львів : ПАІС, 2004. — 260 с.
60. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Дацишин Христина Петрівна. — Львів, 2004. — 208 с.
61. Дацишин Х. П. Односкладні речення в заголовках газети “Високий замок” (Львів) / Х. П. Дацишин // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філол. науки. — 2008. — № 3 (142). — С. 90—95.
62. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк ван Т. А. ; пер. с англ. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
63. Демченко В. М. Мовна ситуація на півдні України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. М. Демченко. — Дніпропетровськ, 1996. — 16 с.
64. Дмитришин Л. Я. Метафоричні структури у творчості поетів Празької школи : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дмитришин Леся Ярославівна. — Луцьк, 2006. — 285 с.
65. Довгалевський М. Поетика. (Сад поетичний) / М. Довгалевський. — К. : Мистецтво, 1973. — 435 с.

66. Драч І. Берегти Українську державу // Драч І. Від Форуму до Форуму / І. Драч. — К. : Форум творчої молоді України, 2006. — С. 106—107.
67. Драч І. Будемо рівними серед рівних / І. Драч // Культура і життя. — 1992. — 1 лют.
68. Драч І. Від Форуму до Форуму / І. Драч. — К. : Форум творчої молоді України, 2006. — 272 с.
69. Драч І. Доповідь І. Драча / І. Драч // Літ. Україна. — 1991. — 21 берез.
70. Драч І. Збираймо святу трійцю / І. Драч // Голос України. — 1992. — 22 січ.
71. Драч І. Кравчук з Плющем не поб'ють горшки, бо між ними стоїть Кучма / І. Драч // Україна молода. — 1993. — 1 січ.
72. Драч І. Національна консолідація історично неминуха / І. Драч // Літ. Україна. — 1998. — 12 листоп.
73. Драч І. Останній притулок свободи / І. Драч // Молодь України. — 1990. — 18 жовт.
74. Драч І. Політика : статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / І. Драч. — К. : [б. в.], 1997. — 389 с.
75. Драч І. Потрібно відійти від економічної прірви / І. Драч // Голос України. — 1992. — 24 січ.
76. Драч І. Про незалежність, якої ще немає / І. Драч // Літ. Україна. — 1990. — 30 серп.
77. Драч І. Я чую цю землю / І. Драч // Літ. Україна. — 2006. — 28 верес.
78. Дубовая А. С. Структурно-стилистические особенности заголовков французской газеты : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук / А. С. Дубовая. — Л., 1966. — 23 с.
79. Дяговец І. І. Стилiстичнi умови формування вдалих заголовкiв журналістських творiв (ЗМІ) : навч. посiб. з основ жанрової стилістики до курсу “Жанрове та літературне редагування” / І. І. Дяговец. — Донецьк : ДОУ, 2004. — С. 112—117.

80. Ермоленко С. Я. Проблемы изучения экспрессивных единиц языка // Современное зарубежное языкознание / С. Я. Ермоленко. — К. : Наук. думка, 1983. — С. 140—158.
81. Євграфова А. О. Заголовок як явище інтертекстуальності в журналістському контексті / А. О. Євграфова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. — Т. 19 (58). — 2006. — № 5. — С. 126—130.
82. Єщенко Т. А. Метафора в українській поезії 90-х років ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Єщенко Тетяна Анатоліївна. — Донецьк, 2001. — 337 с.
83. Желіховська Н. С. Концептуально-тематичні особливості української публіцистики другої половини 80-х років ХХ століття (на матеріалах журналів "Київ" і "Вітчизна") : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 "Теорія та історія журналістики" / Н. С. Желіховська. — К., 2008. — 18 с.
84. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Желтоногова Тетяна Володимирівна. — Кіровоград, 2004. — 216 с.
85. Житарюк М. Соціокультурна модель журналістики : традиції і новаторство : монографія / М. Житарюк. — Львів : [б. в.], 2008. — 416 с.
86. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст : франківський період / О. Забужко. — К. : Основи, 1993. — 126 с.
87. Заверталюк Н. І. Письменницька публіцистика в Україні 20-х – 70-х рр. ХХ ст. : проблеми, жанри, майстерність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.02 "Українська література" / Н. І. Заверталюк. — К., 1992. — 29 с.
88. Залізняк Г. М. Мовна ситуація Києва : день сьогоднішній та прийдешній / Г. М. Залізняк, Л. Т. Масенко. — К. : КМ Академія, 2001. — 95 с.

89. Захаркин А. Мотив / А. Захаркин // Словарь литературоведческих терминов / [ред.-сост.: Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев]. — М. : Просвещение, 1974. — С. 226—227.
90. Здоровега В. Мистецтво публіциста : літ.-критич. нарис / В. Здоровега. — К. : Рад. письменник, 1966. — 175 с.
91. Здоровега В. Й. Питання психології публіцистичної творчості / В. Й. Здоровега. — Львів, 1982. — 64 с.
92. Здоровега В. Пошуки істини, утвердження переконань. Деякі гносеологічні та психологічні проблеми публіцистики / В. Здоровега. — К. : Вища школа, 1975. — 175 с.
93. Здоровега В. И. Публицистика, её природа, общественная роль, гносеологические и психологические основы : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.678 “Журналистика” / В. И. Здоровега. — М., 1970. — 62 с.
94. Здоровега В. Слово тоже есть дело. Некоторые вопросы теории публицистики / В. Здоровега. — М. : Мысль, 1979. — 173 с.
95. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. — Львів : ПАІС, 2004. — 268 с.
96. Здоровега В. Й. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності / В. Й. Здоровега. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. — 179 с.
97. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту : українська наукова публіцистика ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.08 / Зелінська Надія Віталіївна. — Львів, 2004. — 426 с.
98. Зінченко А. Діалог з епохою / А. Зінченко // Драч І. Політика : статті, доповіді, виступи, інтерв'ю. / І. Драч. — К. : [б. в.], 1997. — С. 3—6.
99. Іванишин В. Мова і культура // Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. — Дрогобич : Відродження, 1994. — С. 141—145.
100. Іванишин В. Нація, державність, націоналізм / В. Іванишин. — Дрогобич : Відродження, 1992. — 178 с.

101. Іванов В. Ф. Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації : монографія / В. Ф. Іванов. — К. : Київ. ун-т, 1996. — 203 с.
102. Іванов В. Ф. Техніка оформлення газети : курс лекцій / В. Ф. Іванов. — К. : Знання ; КОО, 2000. — 222 с.
103. Ільницький М. Іван Драч : нарис творчості / М. Ільницький. — К. : Рад. письменник, 1986. — 221 с.
104. Ільченко В. І. “Актуалізатори” в газетному заголовку / В. І. Ільченко // Наукові записки Інституту журналістики. — К., 2002. — Т. 8. — С. 172—175.
105. Кайда Л. Г. Эффективность публицистического текста / Л. Г. Кайда ; под ред. Я. Н. Засурского. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. — 183 с.
106. Калько В. Концептуальна метафора війни в сучасному українському політичному дискурсі / В. Калько // Українська журналістика : умови формування та перспективи розвитку : зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред.: С. М. Квіт, Т. Г. Бондаренко. — Черкаси, 2007. — С. 170—173.
107. Карпенко В. О. Антиукраїнські тенденції в Українській державі / В. О. Карпенко. — К. : Інститут Відкритої Політики, 2001. — 108 с.
108. Карпенко В. Журналістика : Основи професійної комунікації / В. Карпенко. — К. : Нора-прінт, 2002. — 348 с.
109. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека : підручник / В. Карпенко. — К. : Нора-Друк, 2006. — 320 с.
110. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму : монографія / Г. Касьянов. — К. : Либідь, 1999. — 352 с.
111. Качкан В. А. На вістрі пера : публіцистика в комуністичному вихованні трудящих / В. А. Качкан. — К. : Т-во “Знання” УРСР, 1984. — 47 с.
112. Качкан В. А. На пульсі часу : українська публіцистика на шляхах перебудови / В. А. Качкан. — К. : Знання, 1988. — 47 с.
113. Качкан В. А. Нарис – жанр публіцистики / В. А. Качкан. — К., 1979. — 40 с.

114. Качкан В. А. Традиції і новаторство радянської публіцистики / В. А. Качкан. — К. : Вища школа, 1984. — 210 с.
115. Квіт С. Масові комунікації : підручник / С. Квіт. — К. : Києво-Могилянська академія, 2008. — 206 с.
116. Кіс Т. Є. Еволюція художньої метафори : лінгвокультурний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. Є. Кіс. — К., 2001. — 19 с.
117. Коваленко А. М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення : структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Коваленко Андрій Миколайович. — К., 2002. — 187 с.
118. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения : онтология, функции, параметры типологии / Н. А. Кожина // Проблемы структурной лингвистики. 1984 : сб. науч. трудов ; отв. ред. В. П. Григорьев. — М. : Наука, 1988. — С. 167—183.
119. Козлов С. Л. К поэтике заглавий в русской лирике первой половины XIX в. / С. Л. Козлов // Вопросы жанра и стиля в русской и зарубежной литературе. — М. : Изд-во МГУ, 1979. — С. 20—29.
120. Коробова Л. А. Заглавие как компонент текста (на материале газетной публицистики ГДР) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Л. А. Коробова. — М., 1983. — 24 с.
121. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи / В. Г. Костомаров. — М. : Новое поколение, 1994. — 354 с.
122. Коханова Л. А. Экологическая журналистика, PR и реклама / Л. А. Коханова. — М. : Юнити-Дана, 2007. — 383 с.
123. Кохановский В. П. Философия и методология науки : учебник / В. П. Кохановский. — Ростов н/Д : Феникс, 1999. — 576 с.
124. Кочерган М. Мова і суспільство // Загальне мовознавство : підручник / М. Кочерган. — К. : Академія, 1999. — С. 156—183.

125. Кочинева А. Экологическая журналистика : учеб. пособ. / Кочинева А., Берлова О., Колесникова В. — М. : Социально-экологический союз, 1998. — 150 с.
126. Кравець Л. В. Семантико-граматична структура метафори (на матеріалі поетичних творів М. Зерова) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Кравець Лариса Вікторівна. — К., 1997. — 186 с.
127. Криза культури : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України [“Духовна криза суспільства і шляхи її подолання”], (Київ, 5 листоп. 2003 р.). — К. : Парламентське видавництво, 2004. — 104 с.
128. Кройчик Л. Система журналістських жанрів / Л. Кройчик // Основи творчої діяльності журналіста : учеб. для студ. вузів по спец. “Журналістика” / ред.-сост. С. Г. Корконосенко. — СПб. : Знання ; СПБІВЭСЭП, 2000. — С. 125—167.
129. Кулаков А. Н. Заголовок и его оформление в газете : учеб. пособ. / А. Н. Кулаков. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. — 87 с.
130. Кулініч О. О. Засоби увиразнення заголовків у сучасних друкованих ЗМІ / О. О. Кулініч // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філол. науки. — 2008. — № 3 (142). — С. 54—59.
131. Кулініч Т. О. Метафора І. Калинця : інтертекстуальний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Т. О. Кулініч. — К., 2008. — 18 с.
132. Кульчицький В. Історія держави і права України : навч. посіб. / Кульчицький В., Настюк М., Тищик П. — Львів : Світ, 1996. — 296 с.
133. Куценко Л. Умови формування вдалого заголовка / Л. Куценко // Стиль і текст. Вип. 3. — К. : [б. в.], 2002. — С. 228—231.
134. Куць О. Мовна політика в державотворчих процесах України : навч. посіб. / О. Куць. — Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. — 275 с.

135. Лазарева Э. А. Заголовок в газете : учеб. пособ. для студентов-журналистов / Э. А. Лазарева. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. — 96 с.
136. Лазебник Ю. А. Проблемы літературної майстерності в журналістиці / Ю. А. Лазебник. — К. : Держполітвидав України, 1963. — 266 с.
137. Лазебник Ю. А. Публіцистика в літературі : літ-критич. дослідж. / Ю. А. Лазебник. — К. : Рад. письменник, 1971. — 320 с.
138. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры : сб. ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М. : Прогресс, 1990. — С. 387—415.
139. Левкова О. В. Сучасна політична публіцистика та динаміка світоглядних орієнтацій людини (за матеріалами українських, російських та білоруських публіцистів 1991–2005 рр.) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Левкова Оксана Вікторівна. — Львів, 2008. — 264 с.
140. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. — К. : Рад. шк., 1971. — 486 с.
141. Лизанчук В. Засоби масової інформації про русифікаторську політику в Україні : у 2 ч. — Ч. 2. / В. Лизанчук. — Львів : Львівський університет ім. І. Франка, 1993. — 218 с.
142. Лизанчук В. Кайдани ще кують : факти, документи, коментарі про російщення в Україні : монографія / В. Лизанчук. — Львів : ВВП Місіонер, 2004. — 992 с.
143. Лизанчук В. В. Навічно кайдани кували : факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні / В. В. Лизанчук. — Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1995. — 415 с.
144. Лизанчук В. В. Не лукавити словом / В. В. Лизанчук. — Львів : Академія наук вищої школи України, Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — 559 с.

145. Лизанчук В. В. О рідне слово, що без тебе я?! / В. В. Лизанчук ; відповід. ред. А. В. Жихорська. — К. : Т-во “Знання” УРСР, 1990. — 48 с.
146. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики : підручник / В. В. Лизанчук. — К. : Знання, 2006. — 628 с.
147. Лизанчук В. В. Основні засади функціонування сучасного державного радіомовлення / В. В. Лизанчук // Телевізійна й радіожурналістика (Історія, теорія, практика і погляд у майбутнє) : зб. наук. праць. — Вип. 2. — Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1999. — С. 3—122.
148. Літературна панорама : 1990 : збірник / упоряд. С. С. Гречанюк. — К. : Дніпро, 1990. — 298 с.
149. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. — К. : Академія, 1997. — 752 с.
150. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. для вищ. навч. закладів III–IV рівнів акредитації : у 2 ч. — Ч. 1. / Й. Д. Лось. — Львів : ПАІС, 2008. — 376 с.
151. Лубкович І. М. Соціологія і журналістика : підручник / І. М. Лубкович. — Львів : ПАІС, 2005. — 176 с.
152. Лук’яненко Л. Національна ідея і національна воля / Л. Лук’яненко. — К. : МАУП, 2006. — 288 с.
153. Луценко Н. А. Повелительные формы в газетных заголовках / Н. А. Луценко // Русская речь. — 1985. — № 5. — С. 80—82.
154. Маилян И. С. Коммуникативные средства газетных публицистических текстов : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / И. С. Маилян. — К., 1988. — 24 с.
155. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры : сб. ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М. : Прогресс, 1990. — С. 358—386.

156. Маланюк Є. Посланіє // Повернення : Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи / Є. Маланюк. — Львів : Світ, 2005. — С. 225—236. — (Серія “ Ad Fontes – До джерел”).
157. Мамалыга А. И. Закономерности системно-структурной организации публицистического текста : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / А. И. Мамалига. — К., 1987. — 35 с.
158. Мамалыга А. И. Структура газетного текста / А. И. Мамалыга. — К. : Вища школа, 1983. — 137 с.
159. Мамалига А. Сучасні інформаційний дискурс і лінгвокомунікативні проблеми вивчення публіцистичного тексту / А. Мамалига // Стиль і текст. — Вип. 1. — 2000. — С. 150—154.
160. Мамалига А. І. Функціонально-сміслові типи мовлення в публіцистичному тексті / А. І. Мамалига // Журналістика. — 1990. — Вип. 22. — К. : Вища школа, 1990. — С. 137—146.
161. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. — К. : Соняшник, 1999. — 100 с.
162. Масенко Л. Т. Мова і суспільство : постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. — К. : КМ Академія, 2004. — 164 с.
163. Матвеева Т. П. Метафора як виразник стилю М. Коцюбинського : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Матвеева Тетяна Петрівна. — Ізмаїл, 1996. — 218 с.
164. Мезенцев М. Т. Суждения о будущем в публицистическом тексте / М. Т. Мезенцев. — Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1983. — 104 с.
165. Мельник Г. С. Методы журналистики : учеб. пособ. для студентов факультетов журналистики / Г. С. Мельник, М. Н. Ким. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2006. — 272 с.
166. Мисонжников Б. Я. Жанры журналистики : предмет и форма творческой рефлексии / Б. Я. Мисонжников // Жанры в журналистском творчестве : материалы науч.-практ. сем. [“Современная периодическая

- печать в контексте коммуникативных процессов”], (19 марта 2003 г., Санкт-Петерб.) / отв. ред. Б. Мисонжников. — СПб. : С.-Петерб. гос. ун-т, 2004. — С. 3—5.
167. Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт : вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. — Х. : Прапор, 2008. — 512 с.
168. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник / І. Л. Михайлин. — К. : ЦУЛ, 2003. — 284 с.
169. Мірошніченко М. І. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. / М. І. Мірошніченко, В. І. Мірошніченко. — К. : Атіка, 2001. — 224 с.
170. Мовчан П. Твори : в 3 т. / П. Мовчан. — К. : Просвіта, 1999— .—
Т. 3: Координати часу : літературно-критичні статті, публіцистика, есе. — 1999. — 584 с.
171. Мовчан П. Хто знає історію, витоки свого народу, тому швидше розвидняється / П. Мовчан // Освіта України. — 1997. — 31 січ.
172. Москаленко А. З. Реабілітація слова / А. З. Москаленко. — К. : Рад. письменник, 1989. — 101 с.
173. Москаленко А. З. С чем идем к людям : размышления о современной публицистике / А. З. Москаленко, В. А. Качкан. — К. : Лыбидь, 1990. — 157 с.
174. Москаленко А. З. Теорія журналістики : навч. посіб. / А. З. Москаленко. — К. : Експрес-об’ява, 1998. — 335 с.
175. Музыкальный энциклопедический словарь / [гл. ред. Г. В. Келдыш]. — М. : Сов. энцикл., 1990. — 671 с.
176. Мушкетик Ю. За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури / Ю. Мушкетик // Літ. Україна. — 1991. — 18 квіт.
177. Мушкетик Ю. Криза духу / Ю. Мушкетик // Літ. Україна. — 1990. — 27 верес.
178. Мушкетик Ю. Перед лицем історії / Ю. Мушкетик // Літ. Україна. — 1989. — 12 листоп.

179. Мушкетик Ю. Тиждень незалежності, або Якщо не загинемо в чергах / Ю. Мушкетик // Літ. Україна. — 1991. — 19 груд.
180. Мушкетик Ю. Чи можна нам сьогодні укласти Союзний договір? / Ю. Мушкетик // Літ. Україна. — 1991. — 8 серп.
181. Націоналізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. — К. : Смолоскип, 2000. — 872 с.
182. Національна ідея – відповідь на виклик часу : матеріали наук. конф. (Пуща-Озерна, 23—24 берез. 2001 р.) / ред. О. Сугоняко, укл. М. Розумний ; Асоц. укр. банків; Наук. т-во "Гуманітарна Колегія"; Укр. ПЕН-клуб ; ред. журн. "Сучасність". — К. : Сучасність, 2001. — 174 с.
183. Негрышев А. А. Прагматика новостного газетного заголовка : механизмы преобразования информации в системе заголовков ↔ текст / А. А. Негрышев // Вестник Московского университета. Филология. — 2006. — № 1. — С. 97—109.
184. Незванкина Л. К. Мотив / Л. К. Незванкина, Л. М. Щемелева // Литературный энциклопедический словарь / [под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева ; редкол.: Л. Г. Андреев, Н. И. Балашов, А. Г. Бочаров и др.]. — М. : Сов. энцикл., 1987. — С. 230.
185. Об'явлення св. Івана Богослова // Біблія. — Об'єднання Біблійних товариств, 1990. — С. 285.
186. Олійник Б. Вибрані твори : у 2 т. / Б. Олійник. — К. : Вид-во "Укр. енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2006— . — (Б-ка Укр. Літ. Енцикл.: вершини письменства) / редкол.: Павличко Д. В. (голова), Зяблюк М. П. (заст. голови) та ін.
Т. 2: Переклади. Публіцистика / уклад. Слободяник А. Я., Зяблюк М. П., Луків М. В., Янко Д. Г. — 2006. — 608 с.
187. Олійник Б. Криниці моралі та духовна посуха : статті, виступи, публіцистичні роздуми, інтерв'ю / Б. Олійник. — К. : Рад. письменник, 1990. — 278 с.

188. Олійник Б. Мова – це голос народу / Б. Олійник // Літ. Україна. — 1989. — 2 листоп.
189. Олійник Б. Працюю, як підказує мені совість / Б. Олійник // Літ. Україна. — 1990. — 15 берез.
190. Олійник Б. Хто наступний? / Б. Олійник. — К. : Оріяни, 1999. — 32 с.
191. Олійник Б. Чи відають, що творять // Криниці моралі та духовна посуха : статті, виступи, публіцистичні роздуми, інтерв'ю / Б. Олійник. — К. : Радянський письменник, 1990. — С. 191—195.
192. Олтаржевський Д. О. Висвітлення екологічної тематики на сторінках сучасної української преси (засади, проблематика, досвід, жанрові форми та мовностилістичні прийоми) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Олтаржевський Дмитро Олегович. — К., 2004. — 196 с.
193. Павличко Д. Біля мужнього світла : літ.-критичні статті, спогади, виступи / Д. Павличко. — К. : Рад. письменник, 1988. — 336 с.
194. Павличко Д. Братерство – це справедливість / Д. Павличко // Літ. Україна. — 1989. — 23 лют.
195. Павличко Д. Бути вільною людиною і вільною нацією // Українська національна ідея : статті, виступи, інтерв'ю, документи / Д. Павличко. — К. : Основи, 2004. — С. 11—13.
196. Павличко Д. Наш народ встає з колін / Д. Павличко // Літ. Україна. — 1990. — 19 квіт.
197. Павличко Д. Політика для мене – лиш засіб глибше пізнати людину і світ / Д. Павличко // За вільну Україну. — 1995. — 8 квіт.
198. Павличко Д. Свято рідної мови / Д. Павличко // Літ. Україна. — 1988. — 29 верес.
199. Павличко Д. Україна і світ / Д. Павличко // Літ. Україна. — 1992. — 3 верес.
200. Павличко Д. Українська національна ідея : статті, виступи, інтерв'ю, документи / Д. Павличко. — К. : Основи, 2004. — 771 с.

201. Павлюк Л. Метафорична концептуалізація світу у дискурсі мас-медіа // Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л. Павлюк. — Львів : ПАІС, 2007. — С. 57—98.
202. Павлюк Л. С. Структурносемантична організація полемічно-дискусійного дискурсу (За матеріалами укр. політ. публіцистики першої пол. ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Павлюк Людмила Степанівна. — К., 1996. — 162 с.
203. Партико З. В. Загальне редагування : нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. — Л. : Афіша, 2001. — 416 с.
204. Парцей М. П. Авторський фактор у публіцистиці / М. П. Парцей. — Львів : Світ, 1990. — 200 с.
205. Пенчук І. Л. Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Пенчук Інна Леонідівна. — Львів, 2003. — 243 с.
206. Погребенков В. И. Заголовочный комплекс в американской военной газете : структура и функции : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук / В. И. Погребенков. — М., 1977. — 24 с.
207. Подолян М. Публіцистика як система жанрів / М. Подолян. — К. : Київський ун-т, Інститут журналістики, Центр вільної преси, 1998. — 48 с.
208. Пономарив А. Д. Проблемы нормативности украинского языка в средствах массовой информации : дисс. ... доктора филол. наук в форме науч. доклада : 10.01.10 / Пономарив Александр Данилович. — К., 1991. — 56 с.
209. Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и её развитие / А. С. Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. — М. : Наука, 1966. — С. 95—126.
210. Потєбня А. А. Метафора // Теоретическая поэтика / А. А. Потєбня. — М. : Высш. шк., 1990. — С. 202—232.
211. Потятиник Б. Патогенний текст / Б. Потятиник, М. Лозинський. — Львів : Місіонер, 1996. — 296 с.

212. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. — 656 с.
213. Пранцова Г. В. “Выдумывание названий – особый талант”. Роль заглавия в речевом произведении / Г. В. Пранцова, Г. М. Сазонова // Русская словесность в школах Украины. — 2000. — № 1. — С. 31—33.
214. Прилюк Д. М. Проблеми теорії публіцистики (архітектоніка твору) : лекція, прочитана для слухачів відділення працівників преси, радіо і телебачення ВПШ при ЦК КП України / Д. М. Прилюк. — К., 1970. — 68 с.
215. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості : метод. проблеми / Д. М. Прилюк. — К. : Вища школа, 1973. — 271 с.
216. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості : проблеми майстерності / Д. М. Прилюк. — К. : Вища школа, 1983. — 280 с.
217. Прохоров Е. П. Публицист и действительность / Е. П. Прохоров. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. — 317 с.
218. Прохоров Е. П. Публицистика в жизни общества / Е. П. Прохоров. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1968. — 102 с.
219. Пушик С. Великдень нашої держави / С. Пушик // Березіль. — 1997. — № 7—8. — С. 133—153.
220. Радевич–Винницький Я. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні України / Я. Радевич–Винницький, В. Іванишин. — Кам’янець-Подільський : Абетка, 2003. — 120 с.
221. Радов А. Что может публицистика / А. Радов // Лит. обозрение. — 1982. — № 6. — С 3—9.
222. Риторические основы журналистики. Работа над жанрами газеты : [учеб. пособ.] / З. С. Смелкова, Л. В. Ассуирова, М. Р. Саввова, О. А. Сальникова. — М. : Флинта ; Наука, 2004. — 320 с.
223. Різун В. В. Літературне редагування : підручник / В. В. Різун. — К. : Либідь, 1996. — 240 с.

224. Різун В. В. Маси : тексти лекцій / В. В. Різун. — К. : Київський університет, 2003. — 118 с.
225. Різун В. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посіб. / В. В. Різун, Т. В. Скотникова. — К. : Преса України, 2008. — 144 с.
226. Різун В. В. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства : монографія / В. В. Різун, Т. А. Трачук. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2005. — 232 с.
227. Різун В. В. Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. — К. : Київський університет, 1998. — 336 с.
228. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 “журналістика та інформація” / В. В. Різун. — К. : Просвіта, 2008. — 260 с.
229. Розумний М. Справа честі. Алгоритми національного самоопанування : політологічне есе / М. Розумний. — К. : Смолоскип, 1995. — 74 с.
230. Романчук О. К. Історична публіцистика як складова системи державотворення та самоорганізації суспільства в Україні : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Романчук Олег Костянтинович. — К., 2001. — 242 с.
231. Рудницкая И. А. Прагматическая направленность газетного заголовка / И. А. Рудницкая : сб. науч. трудов Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. им. М. Горька. — Вып. 177. — М., 1981. — С. 157—179.
232. Рябініна О. К. Паратекстуальні зв'язки в дискурсі сучасної української преси / О. К. Рябініна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія. — Х., 2007. — № 766. — С. 252—256.
233. Сафонов А. А. Стилистика газетных заголовков / А. А. Сафонов // Стилистика газетных жанров ; под ред. Д. Э. Розенталя. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. — С. 205—228.

234. Святовець В. Ф. Художня деталь і подробиця у творчому процесі : навч. посіб. / В. Ф. Святовець. — К. : Київський університет, 1997.— 50 с.
235. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монограф. учеб. пособ. / Е. А. Селиванова. — К. : Брама, 2004. — 336 с.
236. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енцикл. / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
237. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] : монографія / К. Серажим / за ред. В. Різуна. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. — 392 с.
238. Серажим К. С. Структура публіцистичного тексту : загальні підходи до текстологічного аналізу / К. С. Серажим // Наукові записки Інституту журналістики. — К., 2000. — Т. 1. — С. 103—114.
239. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / О. А. Сербенська, М. Й. Волощак. — К. : Просвіта, 2001. — 204 с.
240. Сербенська О. А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті національно-культурного розвитку суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. А. Сербенська. — К., 1992. — 38 с.
241. Сибиренко-Ставрояни Е. В. Заголовок в киевских газетах второй половины XIX – нач. XX века : содержание и функции : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / Е. В. Сибиренко-Ставрояни. — К., 1991. — 18 с.
242. Сізова К. Л. Практикум з редагування : навч. посіб. / Сізова К. Л., Алексеєнко Н. М., Бутко Л. В. — К. : Наша культура й наука, 2007. — 112 с.

243. Скуленко М. И. Основы теории убеждающего воздействия публицистики : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : 10.01.10 “Журналистика” / М. И. Скуленко. — К., 1986. — 44 с.
244. Скуленко М. И. Психология пропаганды : монография / М. И. Скуленко. — Запоріжжя : КПУ, 2009. — 180 с.
245. Солганик Г. Я. Стилистика текста / Г. Я. Солганик. — М. : Флинта ; Наука, 1997. — 256 с.
246. Солодка Л. І. Лексико-семантичні особливості газетних заголовків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 “Теорія та історія журналістики” / Л. І. Солодка. — К., 2008. — 18 с.
247. Стем И. С. Экспрессивный газетный заголовок и его взаимодействие с текстом : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / И. С. Стем. — М., 1982. — 24 с.
248. Стюфляева М. И. Образные ресурсы публицистики / М. И. Стюфляева. — М. : Мысль, 1982. — 176 с.
249. Стюфляева М. И. Человек в публицистике : методы и приемы изображения и исследования / М. И. Стюфляева. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. — 144 с.
250. Суровцев Ю. О публицистике и публицистичности / Ю. Суровцев // Знамя. — 1986. — № 4. — С. 208—210.
251. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (Осн. семант. процессы) / А. А. Тараненко. — К. : Наук. думка, 1989. — 254 с.
252. Теоретическая поэтика : понятия и определения : хрестоматия для студентов / [авт.-сост. Н. Д. Тмарченко]. — М. : РГГУ, 2002. — 467 с.
253. Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) : навч. посіб. / під ред. В. Й. Здоровеги. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 328 с.
254. Тепляшина А. Н. К вопросу типологии жанров массовой прессы / А. Н. Тепляшина // Жанры в журналистском творчестве : материалы науч.-

- практ. сем. [“Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов”], (19 марта 2003 г., Санкт-Петерб.) / отв. ред. Б. Мисонжников. — СПб. : С.-Петерб. гос. ун-т, 2004. — С. 16—28.
255. Теребус О. Л. Публіцистика Дмитра Павличка : мотиви, жанри, контекст : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Теребус Оксана Леонідівна. — Луцьк, 2006. — 194 с.
256. Тертычный А. А. Жанры периодической печати : учеб. пособ. / А. А. Тертычный. — М. : Аспект Пресс, 2000. — 312 с.
257. Тимошенко Ю. В. Метафора в структурі художньої свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 “Теорія літератури” / Ю. В. Тимошенко. — К., 2001. — 20 с.
258. Тимошик М. Особливості редакторської підготовки окремих складових тексту : заголовки, цитати / М. Тимошик // Друкарство. — 2005. — № 2. — С. 42—48.
259. Тиха Л. Ю. Метафора в поетичному дискурсі Івана Драча : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тиха Лариса Юрійівна. — Луцьк, 2007. — 222 с.
260. Тищенко О. М. Метафора у поезіях Євгена Маланюка (семантико-функціональний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тищенко Оксана Миколаївна. — К., 1997. — 199 с.
261. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : учеб. пособ. / Б. В. Томашевский. — М. : Аспект Пресс, 1999. — 334 с.
262. Тріщук О. В. Феномен науково-інформаційного дискурсу у сфері соціальних комунікацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.02 “Теорія та історія соціальних комунікацій” / О. В. Тріщук. — К., 2009. — 32 с.
263. Ученова В. В. Гносеологические проблемы публицистики / В. В. Ученова. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. — 147 с.
264. Ученова В. В. Основные направления разработки теории публицистики : учеб.-метод. пособ. / В. В. Ученова. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. — 68 с.

265. Ученова В. В. Публицистика и политика / В. В. Ученова. — М. : Политиздат. — 1979. — 271 с.
266. Ученова В. В. У истоков публицистики / В. В. Ученова. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. — 214 с.
267. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення : монографія / А. Фартушний. — Львів : НУ “ЛП”, 2000. — 308 с.
268. Феллер М. Д. Стиль и знак : стиль как способ изображения действительности / М. Д. Феллер. — Львов : Вища школа. Изд-во при Львов. гос. ун-те, 1984. — 167 с.
269. Феллер М. Д. Текст і зображення як модель комунікативного акту / М. Д. Феллер. — К. : Київ. ун-т; Інститут журналістики; Центр вільної преси, 1998. — 123 с.
270. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України : когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / І. О. Філатенко. — К, 2003. — 20 с.
271. Фоминых В. Н. Публицистический факт : путь к оптимизму журналистского текста / В. Н. Фоминых. — Красноярск. — 1978. — 128 с.
272. Хомінський С. Й. Мотиваційний заголовок на прикладі газети “Україна молода” / С. Й. Хомінський // Наукові записки Інституту журналістики. — К., 2002. — № 7. — С. 127—130.
273. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. М. Чадюк. — К., 2005. — 20 с.
274. Чекмишев О. В. Міфо-символічна система публіцистичних текстів Симона Петлюри в контексті національної міфології : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Чекмишев Олександр Вікторович. — К., 1996. — 174 с.

275. Челецька М. М. Поетика заголовкового комплексу в ліриці Івана Франка : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Челецька Мар'яна Маркіянівна. — Львів, 2006. — 227 с.
276. Черепახов М. С. Проблемы теории публицистики / М. С. Черепახов. — М. : Мысль, 1971. — 191 с.
277. Черепახов М. Таинства мастерства публициста / М. Черепახов. — М. : Мысль, 1984. — 150 с.
278. Черненко А. Українська національна ідея / А. Черненко. — Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1994. — 144 с.
279. Чудаков А. П. Мотив / А. П. Чудаков // Краткая литературная энциклопедия / [гл. ред. А. А. Сурков]. — М. : Советская Энциклопедия, 1967— .—
Т. 4: Лакшин – Мураново. — 1967.— С. 995.
280. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале : когнитивные исследования политической метафоры / А. П. Чудинов. — Екатеринбург : Оптима, 2001. — 238 с.
281. Шамота А. М. Переносне значення слова в мові художньої літератури / А. М. Шамота. — К. : Наук. думка, 1967. — 123 с.
282. Шевченко Е. М. Резервы экологического текста / Е. М. Шевченко // Чорнобиль і преса : реалії взаємодії : матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф. [“Чорнобиль у засобах інформації”], (Київ, 15—16 квіт. 1991 р.). — К. : Хрещатик, 1992. — С. 42—45.
283. Шевчук Ж. А. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр. XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Шевчук Жанна Анатоліївна. — К., 2001. — 178 с.
284. Шлапак Д. З криниці духовності / Д. Шлапак // Рад. Україна. — 1990. — 11 груд.
285. Шлемкевич М. Новочасна потуга (Ідеї до філософії публіцистики) / М. Шлемкевич // Верхи життя і творчості. — Промови—доповіді. Життя і мислі. — Нью-Йорк; Торонто, 1958— .—

Т. 5.— 1958. — С. 109—146.

286. Шкляр В. И. Публицистика и художественная литература : продуктивно-творческая интеграция : дисс. ... доктора филол. наук : 10.01.10 / Шкляр Владимир Иванович. — К., 1989. — 343 с.
287. Шудря Н. Н. Эстетические особенности публицистического творчества : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / Н. Н. Шудря. — К., 1985. — 24 с.
288. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998— .—
Т. 2: Д–Й. — 1999. — 744 с.
289. Юрчо Я. Борис Олійник : лірик, романтик, публіцист / Я. Юрчо // Всесвіт. — 1983. — № 12. — С. 152.
290. Яворівський В. І засурмив янгол...: у 3 т. / В. Яворівський. — К. : Глобус, 1993— .—
Т.1: Публіцистика, новели, роман / передм. С. С. Гречанюка. — 1993. — 320 с.
291. Яворівський В. На Майдані / В. Яворівський // Літ. Україна. — 2006. — 21 верес.
292. Яворівський В. Оглянься з осені в кінці століття / В. Яворівський // Літ. Україна. — 1992. — 22 жовт.
293. Яворівський В. Рух – це союзник оновлення / В. Яворівський // Культура і життя. — 1989. — 13 серп.
294. Яворівський В. Слово на устах народу / В. Яворівський // Літ. Україна. — 1989. — 20 лип.
295. Яворівський В. Українська література і ще одна спроба відродження / В. Яворівський // Літ. Україна. — 1990. — 19 квіт.
296. Яворівський В. Що ж ми за народ такий? / В. Яворівський. — К. : Укр. письменник, 2001. — 295 с.
297. Яворівський В. Що ж ми за народ такий? / В. Яворівський. — К. : Укр. письменник, 2002. — 348 с.

298. Яворівський В. Що з нами відбувається? / В. Яворівський // Голос України. — 1995. — 4 берез.
299. Яворська Г. Політичні метафори і політичні сюжети : замітки до діалогу Україна – Європейський Союз / Г. Яворська // Дзеркало тижня. — 2002. — 8 берез.
300. Яворська Г. М. Прекриптивна лінгвістика як дискурс : мова, культура, влада / Г. М. Яворська. — К. : НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. — 285 с.
301. Яременко С. А. Мовне питання в науково-публіцистичних джерелах кінця ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Яременко Світлана Андріївна. — К., 2004. — 222 с.
302. Яцимирская М. Г. Экспрессивные средства языка как факторы повышения эффективности журналистского воздействия : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика / М. Г. Яцимирская. — К., 1990. — 17 с.

Інтернет-джерела

303. Загнітко А. П. Текстотвірний потенціал заголовка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=257>. — Назва з екрана.
304. Павличко Д. Тривожить і болить... (Виступ Голови Української Всесвітньої Координаційної Ради на з'їзді Світового Конгресу Українців 20 серп. 2008 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://duda.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=440&Itemid=66. — Назва з екрана.
305. Соснюк В. Борис Олійник: “З українцями не можна довго жартувати” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.proua.com/digest/2005/06/17/223011.html>. — Дата доступу : 17.06.2005. — Назва з екрана.
306. Яворівський В. “Що ж ми за народ такий?” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.yavorivskyi.org.ua/>. — Назва з екрана.

ДОДАТКИ

Додаток А

Змістові складники парадигми мотивів державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.

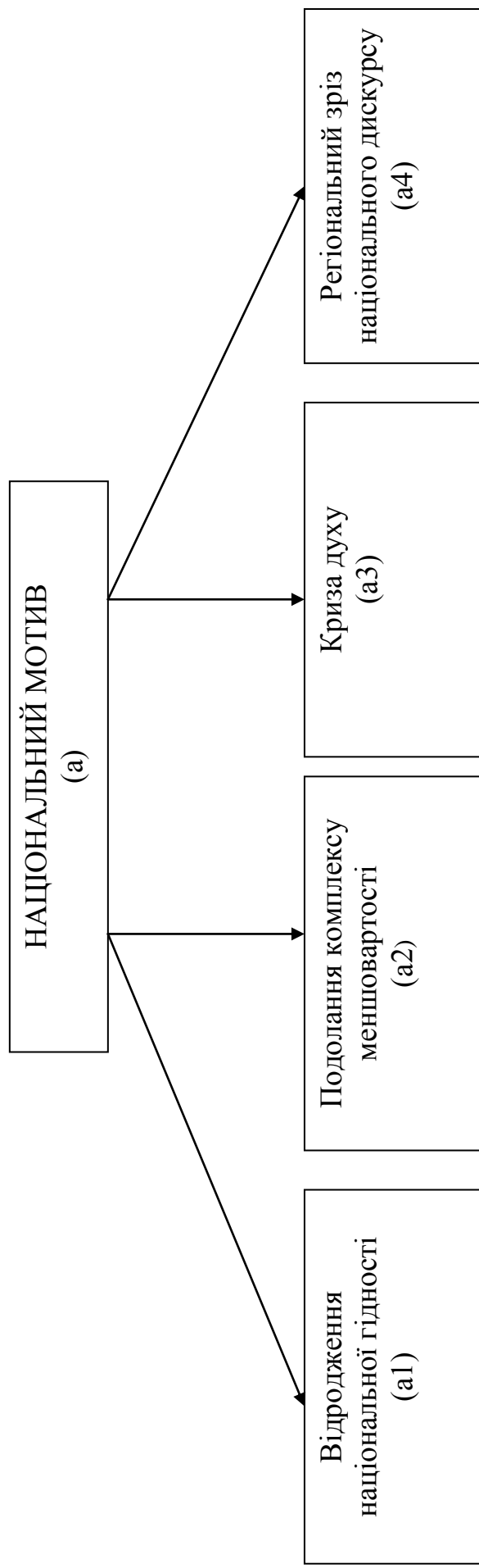

Рис. А.1

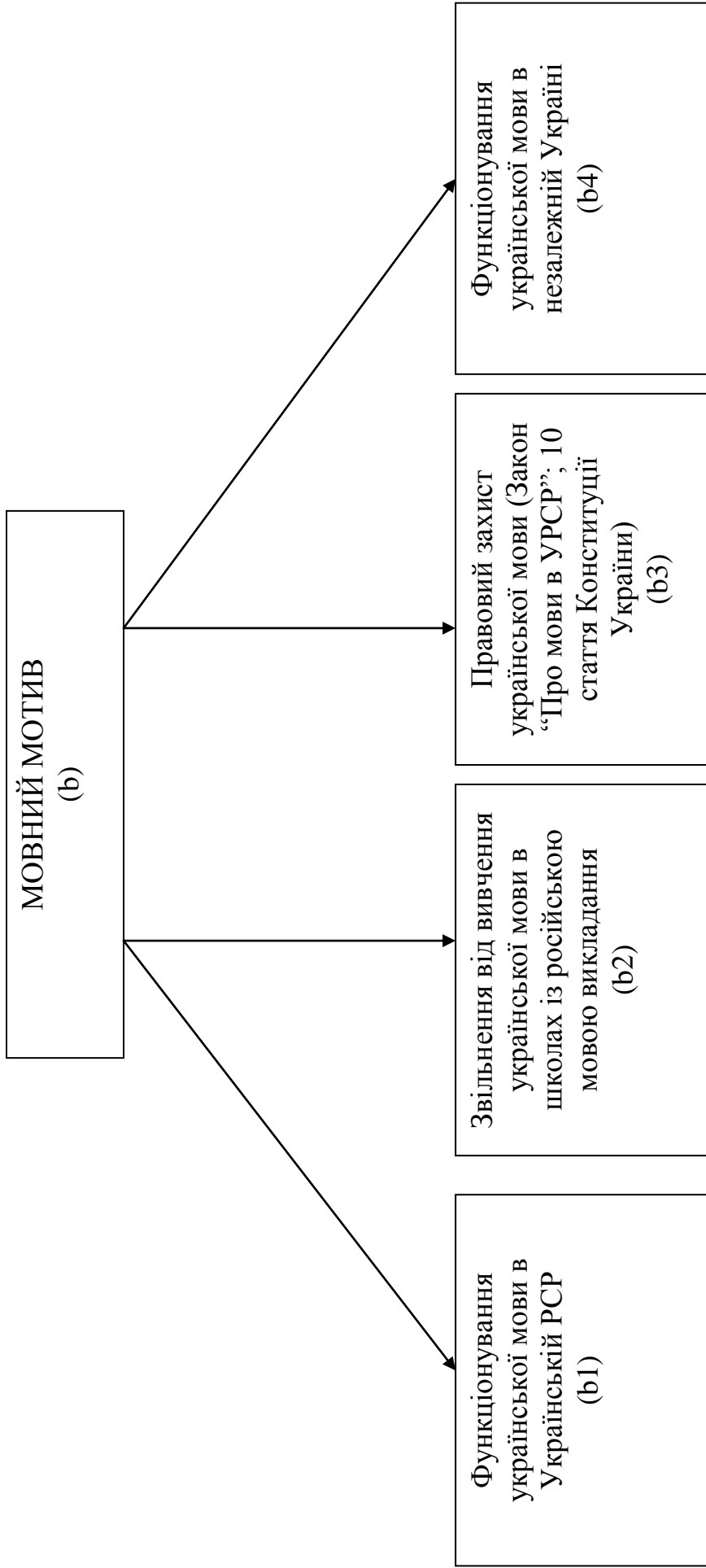

Рис. А.2

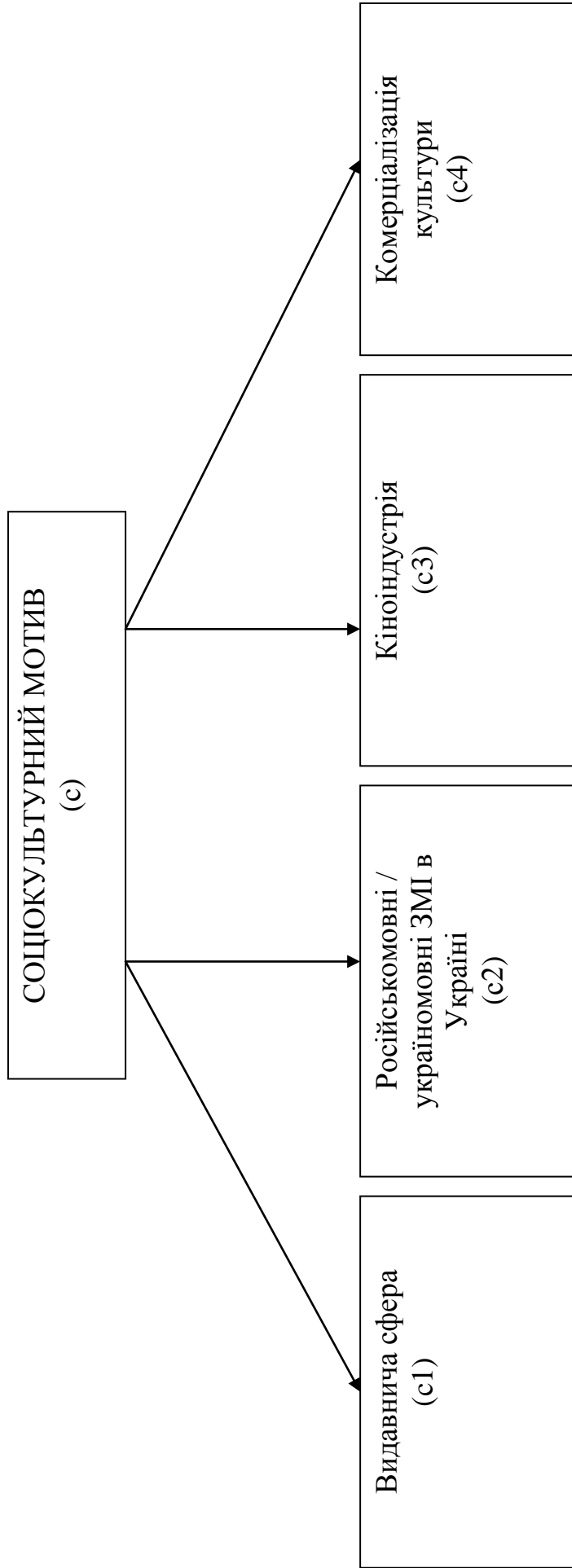

Рис. А.3

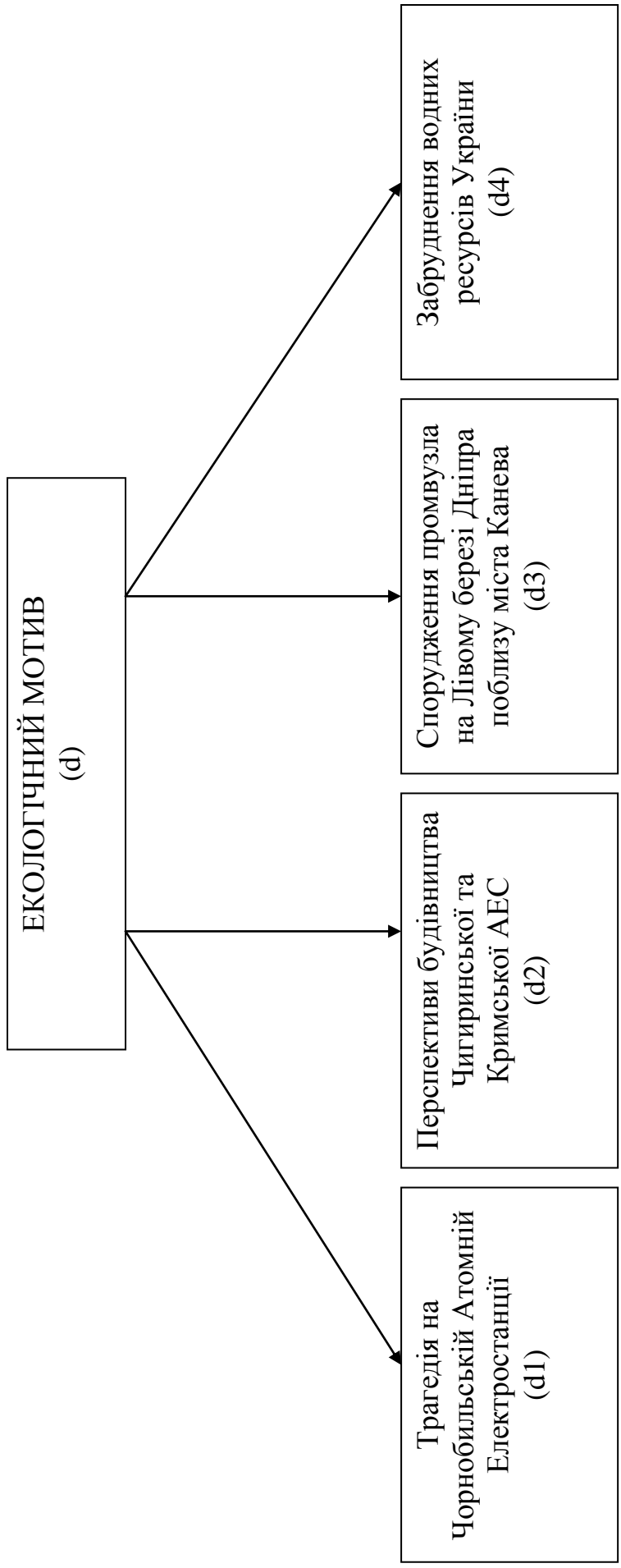
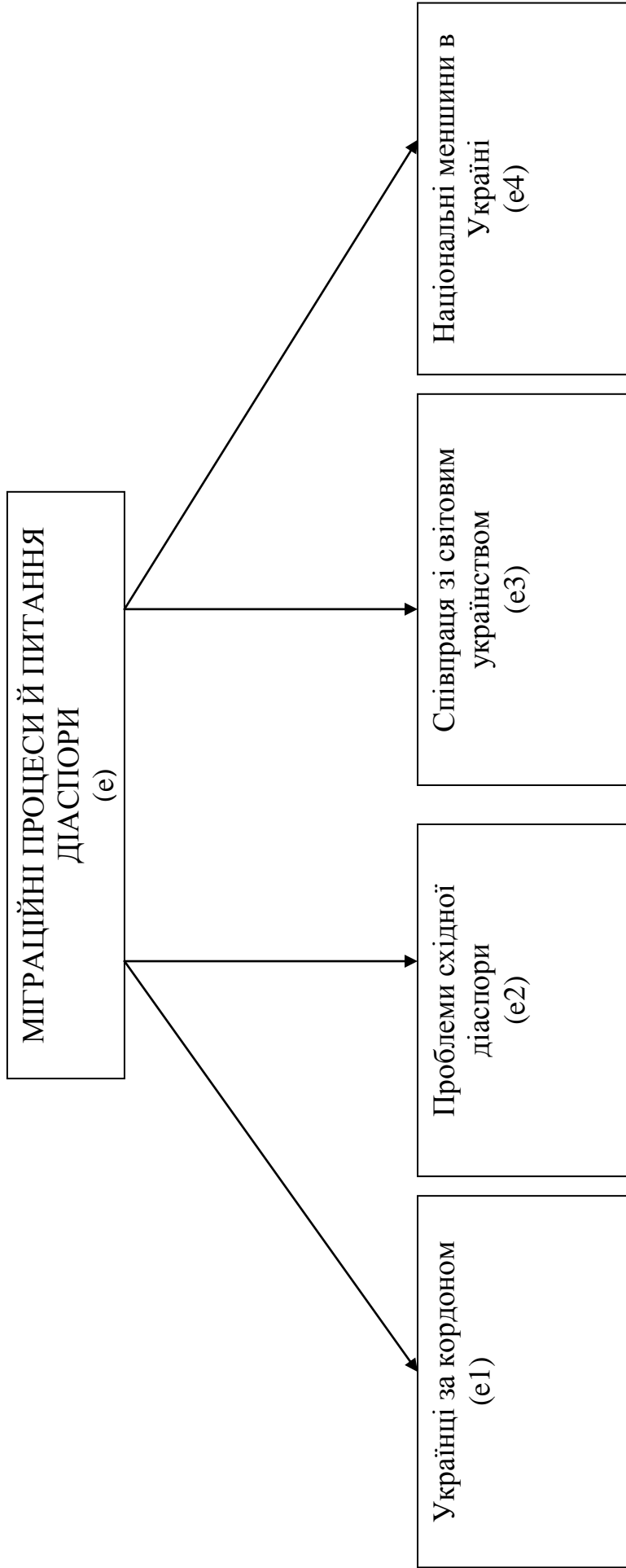

Рис. А.4

Додаток Б
Психолінгвістичний експеримент

Таблиця Б.1

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
Д. Павличко	Інтерв'ю	“Євшан-зілля рідного слова” (1989)	“Наш народ може бути щасливим і здоровим, якщо в його історичній пам'яті пульсуватимуть усі клітини, якщо він не зазнаватиме на рідній землі жодних обмежень щодо вияву своїх духовних, творчих сил, якщо його мова перестане бути раною в грудях, постійними болями якої він уже давно карасється, а стане животворящим і міцним серцем, що надаватиме йому наснаги для творення шедеврів і об'єднуватиме спільною ідеєю та гордістю за рідну мову, визнання й утвердження української мови, народна любов до мови, об'єднання народу за допомогою мови, українці, які шанують, плекають рідну мову”	<i>Мова перестане бути раною в грудях, постійними болями якої він уже давно карасється: ‘гострота мовного питання, ‘болюче мовне питання, невідривне від життя поета, нації’, ‘утиски рідної мови’, ‘важливість Волі для народу в усіх її проявах’, ‘біль українського народу від зневаги рідної мови, її заборони’, ‘хвилювання щодо статусу мови’, ‘біль за долю рідного слова’, ‘боротьба мови за існування’, ‘боротьба за мову – муки й страждання, що ранять український народ’, ‘буде вільною, не буде зазнавати утисків’, а стане животворящим і міцним серцем: ‘міцний двигун, який ніколи не зупиниться’, ‘буде стимулом для народу, міццю, яка надаватиме йому наснаги для творення шедеврів і об'єднуватиме спільною ідеєю та гордістю за рідну мову’, ‘визнання й утвердження української мови’, ‘народ, народна любов до мови’, ‘об'єднання народу за допомогою мови’, ‘українці, які шанують, плекають рідну мову’.</i>

Таблиця Б.2

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
Д. Павличко	Стаття	“Оновлення і глибока мерзлота циркуляторів” (1988)	“Переведення шкільного українського місті (Кіровограді. – Ю. Б.) на російську мову – заслуга брежневської великодержавної політики і маланчуківської адміністрації, заслуга деяких нині діючих <i>грабарів</i> , які справді думали, що <i>наша мова вже в домовині, треба тільки віко прибити. І прибивали, і на шнурках тихесенько, щоб не гупнула труна й не збудилася наша мова, спускали в яму. Але національно свідомих громадян, ‘остаточний перехід на російську мову, але українська мова воскресла, відвалила каміння гробу і вийшла на сонце’</i> стала державною, долаючи перешкоди”, українська	Інтерпретація <i>Грабарі</i> : ‘політики’, ‘керівники держави’, ‘політичні діячі, які намагаються стерти українську мову з лиця землі’, ‘ті, хто занапастили українську мову’, ‘ті, хто не визнають і не дозволяють українську мову’, ‘керуюча влада в місті Кіровограді’, ‘брежневська влада, адміністрація’, ‘політичні сили з пропагандистськими ідеями, що набивають собі гаманці’; <i>наша мова вже в домовині</i> : ‘безперспективна, не має шляхів і напрямів подальшого розвитку’, ‘непридатна до активного вжитку й функціонування у світі’, ‘ніколи не використовуватиметься, знищена’, ‘українську мову замінила російська’, ‘перемога русифікації’; <i>щоб не гупнула труна й не збудилася наша мова, спускали в яму</i> : ‘придушити остаточно’, ‘знищити всі прояви’, ‘не допустити національно свідомих громадян’, ‘остаточний перехід на російську мову’; <i>але українська мова воскресла, відвалила каміння гробу і вийшла на сонце</i> : ‘стала державною, долаючи перешкоди’, ‘українська

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
				спільнота захистила українське слово, прагнучи піднести його до рівня європейських мов, 'сила й міць української мови й нації', 'перемога добра над злом'.

Таблиця Б.3

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
І. Драч	Виступ	“Подолаємо Чорнобиль у собі” (1992)	“ <i>Чорнобиль стрепенув нашу душу</i> , реально показав нам, що підійшли ми до прірви, до безодні – і всі наші культурницькі змагання – ніщота ніщот, собаці під хвіст, троянда під хвіст, троянда під бульдозером”	‘Біль Чорнобильської трагедії, наша провина в цьому’, ‘Біль, стрес, що розбурхав почуття, змусив згадати про цінність життя’, ‘Чорнобиль – руйнівна сила духовності, культури’, ‘розкриття стану культурного розвитку нації’, ‘втрата духовних цінностей’, ‘показ безглуздої гонитви за прогресом’, ‘байдужість зовнішніх змагань’, ‘катастрофічні наслідки при елементарному нехтуванні правилами безпеки’, ‘спустошуюча трагедія’, ‘хвороба чи смерть душі’.

Таблиця Б.4

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
Д. Павличко	Стаття	“Оновлення і глибока мерзлота циркуляторів” (1988)	“З господині у своєму власному домі вона (українська мова. – Ю.Б.) обернута в служницю, яку пани кличуть до столу лише для того, щоб перед гостями продемонструвати свою демократичність і культуру”	‘Вказівка на другорядність української мови у вжитку’, ‘нікчемне становище української мови’, ‘зневага, занедбання української мови’, ‘явище білінгвізму’, ‘домінування російської мови’, ‘українська мова – зброя політиків’, ‘використання української мови напоказ’, ‘нищість верхівки влади’, ‘показ рівня мовно-культурного розвитку’.

Таблиця Б.5

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
В. Яворівський	Радіовиступ	“На Майдані” (2006)	“П’ятнадцять років в Україні бреде в тумані, з останніх сил розгрібаючи його і шукаючи твердої стежки, прислухаючись до спокусливих голосів політичних торговців, захованих у цій каламуті”	П’ятнадцять років Україна бреде в тумані: ‘невизначене політичне й економічне становище країни’, ‘відсутність стабільності’, ‘відсутність лідера’, ‘не може знайти вірний шлях, щоб вирішити політичні, соціокультурні, екологічні проблеми’, ‘політичний стан України після виходу із СРСР і до сьогодні’, ‘Україна не здатна самостійно вирішувати проблеми’; з останніх сил розгрібаючи його і шукаючи твердої стежки: ‘пошук шляхів виходу із кризи, жахливого стану’, ‘сподівання на рятувальний шлях’, ‘відкидати неправдиві слова політиків, відрізняти правду від брехні’; прислухаючись до спокусливих голосів політичних торговців, захованих у цій каламуті: ‘можновладці’, ‘політики, які не виконують обіцянок’, ‘політики-популісти’, ‘ті, хто бачать в Україні джерело збагачення’, ‘Схід і Захід, між якими коливається Україна’.

Таблиця Б.6

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
О. Гончар	Виступ	“Слава незалежній, незалежній, соборній!” (1991)	<p>“Все йде, все минає, писав колись безсмертний Тарас. Прийдуть нащадки – і віряться – побачать Україну оновлену, вільну від екологічного лиха, від успадкованої в тоталітарних часів аморальності й таких принизливих нестатків та злиднів, віряться, що на місці гнилих нуклідних морів золотітимуть хліба народного добробуту, квітватимуть сади – сади незалежності й свободи”</p>	<p><i>Гнилі нуклідні моря</i>: ‘екологічна ситуація в Україні’, ‘Радянський Союз’, ‘стан України за часів СРСР’, ‘аварія на ЧАЕС’, ‘безлад в Україні’, ‘місце розрухи’, ‘екологічний і моральний занепад’, ‘тоталітаризм’ протиставлено: ‘вірі в щасливе майбутнє, яке народ має творити власними силами’, ‘багатству, злагоді й добробуту’, ‘покращенню моральної та екологічної ситуації’ (<i>золотітимуть хліба народного добробуту</i>) та ‘Незалежності України’, ‘квітучій незалежній Україні, позбавленій тоталітаризму’, ‘праці молоді на благо України’, ‘звільненню від зовнішнього тиску’, ‘припиненню злиднів’, ‘налагодженню політичної ситуації в країні’ (<i>квітватимуть сади – сади Незалежності й свободи</i>).</p>

Таблиця Б.7

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
І. Драч	Виступ	“Інтелігенція і вибори” (1999)	<p>“Наше Хресною Дорогою Незалежності для багатьох уже скінчилось дружним підняттям рук угору, та все ж іще не набрало критичної маси суцільної поразки”</p>	<p>Наше випробування Хресною Дорогою Незалежності: ‘проміжок часу, коли Україна – незалежна держава’, ‘вистраждана дорога до незалежного існування’, ‘труднощі, пов’язані зі здобуттям незалежності’, ‘час, “охрещений” подіями від зародження ідеї незалежності до незалежного статусу України’, ‘випробування труднощами за часів незалежності’, ‘дорога, ускладнена труднощами й втрагатами’, ‘суспільне життя незалежної України’, ‘дорога Ісуса Христа’, ‘дорога на Голгофу’; для багатьох уже скінчилось дружним підняттям рук угору: ‘визнати свою неспроможність’, ‘здагтися’, ‘відсутність сил іти далі’, ‘перестати чинити опір’, ‘покірність, готовність підкоритися’.</p>

Таблиця Б.8

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
О. Гончар	Стаття	“Культура і суверенітет” (1990)	“Звичайно, нелегко одразу психологічно змінитися людям, які упродовж багатьох літ почували себе <i>духовними зеками</i> ”	Інтерпретація ‘Деморалізація людини, деградація особистості’, ‘духовна обмеженість’, ‘духовна неволя, духовні фрати, духовний полон’, ‘політичний, культурний, естетичний контроль над українцями’, ‘люди, яким нав’язують чужу ідеологію’, ‘моральне приниження’, ‘рівень духовного розвитку людей у СРСР’, ‘люди в УРСР, позбавлені свободи слова і дій, підкорені управлінському апарату’, ‘внутрішній стан людей за часів СРСР’, ‘неможливість вияву свого творчого “я”’, ‘українська нація’.

Таблиця Б.9

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
Б. Олійник	Стаття	“Джерела вічної мудрості” (1987)	<p>“Зі створенням Радянського фонду культури започатковано благородну і добродійну справу. Мета її неминуща, як неминуща ріка народу. Але щоб не пересихав Дніпро його душі, маємо всякчас по-синівськи доглядати першоджерела від намулу байдужості, забуття, від засухи бездуховності”</p>	<p>‘Душа – примхлива річка, яку треба доглядати’, ‘велич душі народу’, ‘широчінь, неосяжність, міць людської душі’, ‘культура – душа народу’, ‘культура – джерело, що дає людині духовні сили’, ‘утвердження вічності культури’, ‘необхідність повернення до своїх витоків – життєдайних джерел’, ‘байдужість – загроза духовності’, ‘народ – ріка, Дніпро – душа народу’.</p>

Таблиця Б.10

Автор	Жанр	Назва (рік)	Текст	Інтерпретація
О. Гончар	Виступ	“Феномен незнищенності” (1989)	“Невтомні зливачі націй, лжеінтернаціоналісти, це ж вони готували нам <i>мовний Чорнобиль</i> , запевняючи нас, що процес асиміляції мов виникає стихійно, що оніміння націй, самознищення народу треба розглядати як вищий етап прогресу”	‘Отруєння свідомості української нації’, ‘безвідповідальність СРСР щодо до внутрішніх подій’, ‘знищення мови в процесі асиміляції’, ‘мовна “катастрофа” – знищення мови’, ‘занепад мови’, ‘зросійщення’.

АНОТАЦІЇ

Соловйова Ю. Є. “На перехрестях доли...”. Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст. – Рукопис.

Монографія присвячена комплексному дослідженню мотивів українського державотворення, зафіксованих у письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Простежена роль митців – безпосередніх учасників становлення й утвердження України на позиції незалежної держави й оцінка ними зміни вектора історичного розвитку нашої країни. З’ясована жанрова система публіцистичних творів письменників, використовувана ними для втілення державотворчих ідей. Висвітлені класифікаційні особливості заголовкового комплексу публіцистичних текстів і здійснена їх типологія за державотворчим змістом. Образ держави, зафіксований у письменницькому публіцистичному дискурсі, розглянуто на основі вивчення метафоричного наповнення його основних концептів.

Ключові слова: письменницька публіцистика, мотив, державотворення, прагматика, жанр, заголовок, метафора, комунікаційний вплив.

Соловьева Ю. Е. “На перекрестках судьбы...”. Мотивы государственного строительства в писательской публицистике кон. ХХ – нач. ХХІ вв. – Рукопись.

Монография посвящена комплексному исследованию мотивов украинского государственного строительства, зафиксированных в писательской публицистике кон. ХХ – нач. ХХІ вв. Прослежена роль художников слова – непосредственных участников становления и утверждения Украины на позиции независимого государства – и оценка ими изменения вектора исторического развития нашей страны. В рамках обобщения научных студий ученых осуществлена попытка дефиниции понятия «мотив» в писательской публицистике. Рассмотрены мотивы государственного строительства Украины на материале публицистических текстов писателей, выявлены основные из них, наиболее разработанные. Показана эволюция писательской мысли в оценке реалий и основных проблем государственного становления Украины. Выяснена жанровая система публицистических произведений публицистов, используемая ими для воплощения идей

государственного строительства. На основе анализа каждой из жанровых форм, нами сформулированы их особенности и представлены писатели как коммуникативные личности. Освещены классификационные особенности заголовочного комплекса публицистических текстов писателей и осуществлена их типология на основе государствообразовательной доминанты. Зафиксированный в писательском публицистическом дискурсе образ государства рассмотрен нами на основе изучения метафорического наполнения его основных концептов (нация, язык, культура, Чернобыль). Определены семантические типы метафор, в том числе и наиболее продуктивные. Зафиксирована тенденция доминирования общественно-политической метафоры с отрицательными социальными оценками или устойчивая замена мейоративной коннотации пейоративной.

Ключевые слова: писательская публицистика, мотив, государственное строительство, прагматика, жанр, заголовок, метафора, коммуникативное влияние.

Soloviova Y. Y. “On the crossroads of destiny...”. Motives of state creation in writers’ journalistic works in the end of 20th – beginning of the 21st century. – Manuscript.

Monograph is dedicated to the integrative study of the Ukrainian state creation motives, which were identified in writers’ journalistic works of the 20th century end – the 21st century beginning. The artists’ role was traced in the context of their participation in the establishment of Ukraine as sovereign state. Attention is also paid to their points of view of changes, which took place in the historical direction of our country development. The genre system, in which all the state creation ideas were represented, was also distinguished. Classification particularities of the title complex of journalistic works were studied; their types according to the state creation sense were identified. The image of state, which was fixed in writers’ journalistic discourse, was distinguished on the basis of metaphor meaning of the main concepts.

Key words: writers’ journalistic works, motive, state creation, pragmatics, genre, title, metaphor, communicative influence.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Євгеніївна Соловійова

народилася в м. Луганську.

У 1999 р. закінчила Луганську школу-гімназію I ст. № 42.

З 1999–2004 рр. – студентка факультету української філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (спеціальність «Літературна творчість»).

Протягом 2004–2005 рр. навчалася в магістратурі факультету української філології цього ж університету.

З 2006–2009 рр. – аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Теорія та історія журналістики» (науковий керівник доктор філологічних наук, професор В. М. Галич).

У 2010 р. захистила кандидатську дисертацію й отримала науковий ступінь кандидата наук із соціальних комунікацій.

З 2009 р. працює викладачем на кафедрі журналістики ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Має наукові праці з актуальних проблем журналістикознавства, публіцистики.

Соловйова Ю.Є.

С 60 “На перехрестях долі...”. Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: Монографія / Наук. ред. Галич В. М. / Ю. Є. Соловйова; Держ. закл. “Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2015. – 225 с.

Наукове видання

Соловйова Юлія Євгеніївна

“На перехрестях долі”

**Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці
кін. ХХ – поч. ХХІ ст.**

Монографія

Друк: друкарня та видавництво «Бреза».

Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Times New Roman.

Друк офс. Ум. друк. арк. 13,07. Обл.-вид. арк. 10,06.

Тираж 100 шт. Замовлення № 25.

Видавництво Бреза.

м. Ужгород, вул. Університетська, 21/220. Тел./факс: (0312) 64-37-22

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4815 від 25.02.2015 р.

Друк: ФОП Сабов С.М., тел.: 050-43-22-437